

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI VE MUKAYESELİ HUKUK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEDENİ HUKUK ÇERÇEVESİNDE BEZM-İ ÂLEM VAKIFLARI
ÖZELİNDE MAZBUT VAKIFLAR**

MERYEM SOLMAZ BİLİCİ

HAZİRAN 2019

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI VE MUKAYESELİ HUKUK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEDENİ HUKUK ÇERÇEVESİNDE BEZM-İ ÂLEM VAKIFLARI
ÖZELİNDE MAZBUT VAKIFLAR**

MERYEM SOLMAZ BİLİCİ

HAZİRAN 2019

ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Uluslararası ve Mukayeseli Hukuk Anabilim alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri:

(Unvanı Adı ve Soyadı)	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Ömer Çınar (Tez Danışmanı)	<u>KABUL</u>	<u></u>
Dr. Öğr. Ü. Ali Demirbaş	<u>KARUL</u>	<u></u>
Prof. Dr. Muzaffer Şeker	<u>KABUL</u>	<u></u>

Bu tezin, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Tarih:

22.07.2019

Mühür/İmza:

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Meryem SOLMAZ BİLİCİ

ÖZET

MEDENİ HUKUK ÇERÇEVESİNDE BEZM-İ ÂLEM VAKIFLARI ÖZELİNDE MAZBUT VAKIFLAR

Solmaz Bilici, Meryem

Uluslararası ve Mukayeseli Hukuk Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer Çınar

Haziran 2019, 134 sayfa

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nden itibaren devam edegelen pek çok mesele gibi vakıflar da çözüm bekleyen ve iktibas üzerine kurulu yeni hukuk sistemine uyarlanması gereken bir kurum olmuştur. Kanun Koyucu, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile yeni vakıf - eski vakıf şeklinde bir ayırım benimsemiştir. Buna göre 743 sayılı Kanun'dan sonra kurulacak yeni vakıflara ilişkin ayrı bir rejim belirlenmiş; Osmanlı döneminde kurulup varlığı devam eden eski vakıflar için ise farklı düzenlemelere yer verilmiştir. Eski vakıflar içerisindeki en büyük grup olan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil edilen mazbut vakıflar, Türk hukukunda yaşanan geçiş sürecinden en çok etkilenen kurumlardan biri olmuştur. Zaman içerisinde devletin müdahalesiyle pek çok mazbut vakıf tasfiye edilmiş; vakıflara ait mallar, vakıf hukuku prensiplerine aykırı şekilde devletleştirilmiş ve elden çıkarılmıştır. Bütün bunlara rağmen mazbut vakıfların hala mevcudiyetini sürdürmesi ve mahkeme kararlarına konu olması, mazbut vakıflar konusunda bütüncül, kapsamlı ve mukayeseli bir çalışmayı gerektirmektedir. Nitekim bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı'nın, Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi ve Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi gibi iki büyük müessesenin kurucusu olduğu düşünüldüğünde; mazbut vakıfların idaresinin ve mal rejiminin önemi anlaşılabilir. Bu çerçevede tezimizde, mazbut vakıflara ilişkin tarihi süreç ve mevcut hukuki düzenlemeler, Bezm-i Âlem Vakfı özelinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Vakıflar Hukuku, Mazbut Vakıflar, Bezm-i Âlem Vakfı, Vakfiye.

ABSTRACT

FUSED FOUNDATIONS WITHIN THE SCOPE OF TURKISH CIVIL LAW: A REVIEW SPECIFIC TO THE BEZMI ALEM FOUNDATION

Solmaz Bilici, Meryem

International and Comparative Law Master Program

Thesis Advisor: Assist. Prof. Omer Cinar

June 2019, 134 Pages

Following the proclamation of the republic in Turkey, foundation has been one of pending Ottoman issues, which is in need for adaptations to integrate into the new legal system. With the Turkish Civil Code numbered 743, the Legislative Instrument divided foundations into two categories: new and old foundation. In this sense, a new legal regime was adopted for foundations founded after the enforcement of the Code 743, while old foundations, which were founded in the Ottoman period and which still remain in operation, are subjected to different regulations. One of the most adversely affected institutions by the transition process in the Turkish legal system was fused foundations, which constitute the largest subdivision within the old foundations and are conducted and represented by the Directorate General of Foundations. Fused foundations were liquidated and their properties were nationalized or sold out by government interventions in contravention of the basic principles of the foundations law. Since fused foundations still exist and are subject to court decisions owing to the said process of repression, a holistic, comprehensive and comparative approach is required to study the issue. The significance of fused foundation administration and the legal status of their properties can be understood when considering the case of the Bezmi Alem Foundation; as a fused foundation, it is the founder of two well-known institutions in Turkey, Bezmi Alem Vakif Hospital and Bezmi Alem Vakif University. In this thesis, both the historical process of fused foundations within the framework of the Bezmi Alem Foundation and current legal regulations pertaining to them were studied from a comparative perspective.

Key Words: Old Foundations Law, Fused Foundations, Bezmi Alem Foundation, Foundation Voucher.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk Hukukunda benimsenen eski - yeni vakıf ayrımı kapsamında, eski vakıfların en büyük alt kategorisini teşkil eden mazbut vakıfların hukuki statüleri derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca ülkemizde yaşanan tarihsel ve hukuki süreci örneklendirebilmek adına bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı da çalışmamızın inceleme alanlarından biri olmuş, söz konusu vakfın vakfiyeleri ve arşiv belgeleri incelenerek geçirdiği süreçler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca eski vakıflara ve özellikle mazbut vakıflara değinilecek; çalışmanın konusu, metodu ve literatürdeki yeri hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde ise; vakıf kavramı ve türleri, Türk Medeni Hukuku ve Osmanlı Hukuku bakımından mukayeseli olarak ele alınacak; ayrıca modern vakıf hukukunun gelişiminde önemli etkileri olan bazı temel hususlar incelenecektir. Mazbut vakıfları ele alan ikinci bölümde ise; özel olarak mazbut vakıfların tanımı, hukuki statüsü, tüzel kişiliği ve tasfiyesi ile mazbut vakıf malları değerlendirilecektir. Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde, bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı'nın geçirdiği tarihsel süreç ele alınacak ve Bezm-i Âlem vakfiyesi incelenerek Bezm-i Âlem Vakfı'nın mevcut durumu hukuki açıdan ortaya konulacaktır. Bu çerçevede Bezm-i Âlem Vakfı tarafından kurulan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi ve Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'ne ilişkin yargı kararları da değerlendirilecektir.

Bezm-i Âlem Vakfı özelinde mazbut vakıfları hukuki bir perspektifle ele almayı amaçlayan bu tez konusuna beni yönlendiren ve tezin meydana gelmesinde önemli katkıları bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ömer Çınar'a, tesadüfi olarak birlikte yaptığımız bir taksi yolculuğu esnasında vakıflar ve literatür konusunda ufkumu açan hocam Prof. Dr. Suraiya Faruqi'ye, metnin gözden geçirilmesinde yardımlarını esirgemeyen yazma eser uzmanı Asiye Solmaz'a, beni sevgi ve sabırla yetiştiren Annem'e, desteğini esirgemeyen Eşim'e ve son olarak Üstün Başarı Bursu ile maddi destek veren İbn Haldun Üniversitesi'ne teşekkür eder, bu çalışmanın alana mütevazı bir katkı sunmasını ümit ederim.

Meryem SOLMAZ BİLİCİ

İstanbul, Mayıs 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	3
III. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
VAKFIN TANIMI, UNSURLARI VE VAKIFLARA İLİŞKİN YASAL MEVZUATIN GELİŞİMİ	6
I. VAKFIN TANIMI	6
A. Türk Medeni Kanunu'na Göre Vakfın Tanımı	6
B. Osmanlı Hukukuna Göre Vakfın Tanımı.....	7
II. OSMANLI HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK VAKFIN UNSURLARI	7
A. Türk Medeni Kanunu'na Göre Vakfın Unsurları.....	8
1. Malvarlığı Unsuru	8
2. Belirli Bir Amaca Özgülenme Unsuru	9
3. Tescil Unsuru	11
B. Osmanlı Hukukuna Göre Vakfın Unsurları	11
1. Mal Sahibi/Vâkıf Unsuru	11
2. Malvarlığı/Mevkuf Unsuru	12
3. İrade Unsuru.....	13
4. Amaç Unsuru	14
III. MEDENİ KANUN ÇERÇEVESİNDE ESKİ VAKIF - YENİ VAKIF AYRIMI	16
A. Yeni Vakıf Türleri.....	17
1. Aile Vakıfları	17
2. Çalıştırılanlara ve İşçilere Yardım Vakıfları.....	18
3. Kamuya Yararlı Vakıflar.....	19
B. Eski Vakıf Türleri	20

1. Mahiyetleri Bakımından Eski Vakıflar	21
a. Hayri Vakıflar	21
b. Zürri Vakıflar	21
2. Mülkiyetleri Bakımından Eski Vakıflar	21
a. Sahih Vakıflar	21
b. Sahih Olmayan/Gayrisahih Vakıflar	22
3. Kullanım Şekilleri Bakımından Eski Vakıflar	23
a. İcare-i Vahideli Vakıflar	23
b. İcareteynli Vakıflar	23
c. Mukataalı Vakıflar	24
4. İdareleri Bakımından Eski Vakıflar	25
a. Mazbut Vakıflar	25
b. Mülhak Vakıflar	25
c. Cemaat Vakıfları	27
d. Esnaf Vakıfları	30
IV. OSMANLI HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK VAKIFLARDA TÜZEL KİŞİLİK MESELESİ	30
A. Türk Medeni Kanunu Çerçevesinde Vakıfların Tüzel Kişiliği	30
B. Osmanlı Hukukunda Vakıfların Tüzel Kişiliği	31
V. TÜRK VAKIF HUKUKUNUN TARİHİ GELİŞİMİ	32
A. Genel Olarak	32
B. Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin Kurulması	33
C. 1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi	36
D. 1935 Tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu	39
İKİNCİ BÖLÜM	42
MAZBUT VAKIFLAR, MEDENİ KANUN SONRASI MAZBUT VAKIFLARIN İDARESİ, MALVARLIĞI YÖNETİMİ VE TASFİYESİ	42
I. MAZBUT VAKFIN TANIMI VE KAPSAMI	42
A. Mazbut Vakfın Tanımı	42
B. Mazbut Vakıfların Sayısı	42
C. Mazbut Vakıf Sayılan Eski Vakıflar	43
1. 2762 Sayılı Kanun'dan Önce Zapt Edilmiş Vakıflar	44
2. Kanunen ve Fiilen Hayri Çalışması Kalmamış Vakıflar	44
3. Mütevelliliği Vakfedenin Alt Soyundan Başkasına Şart Edilmiş Vakıflar	45
4. Mütevellisi Olmayan Mülhak Vakıflar	45

5. Kütüğe Kaydettirilmemiş Vakıflar	45
D. Mazbutiyet Kararının Niteliği	45
II. MAZBUT VAKIFLARIN İDARESİ	46
A. Genel Olarak	46
B. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat Yapısı	47
C. Mazbut Vakıfların Yönetim ve Temsili	49
1. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Mazbut Vakıflar Üzerindeki Yetkileri	49
D. Mazbut Vakıfların Tüzel Kişiliği	52
E. Mazbut Vakıfların Amaçlarının ve Vakfiyelerinin Uyarlanması	55
F. Mazbut Vakıflarda Temsilcilik ve Şube	56
G. Vakıflar Kanunu Kapsamında Mazbut Vakıfların Uluslararası Faaliyetleri	57
III. MAZBUT VAKIFLARIN MALVARLIĞI YÖNETİMİ	58
A. Mazbut Vakıf Mallarının Hukuki Statüsü ve Türleri	60
1. Mazbut Akar Vakıf Malları	61
2. Mazbut Hayrat Vakıf Malları	62
B. Mazbut Vakıfların Mal Edinmesi	65
C. Mazbut Vakıfların İktisadi İşletme ve Şirket Kurması	65
D. Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakıflara İadesi	66
IV. MAZBUT VAKIFLARIN TASFİYESİ	69
A. Taviz Bedeli Karşılığı Tasfiye Olan Vakıflar	71
B. 743 sayılı Kanun ile Tasfiye Olan Vakıflar	73
C. Amaç ve İşlevlerini Kaybetmeleri Dolayısıyla Tasfiye Edilen Vakıflar	74
D. Mazbut Vakıfların Kendiliğinden Yahut Mahkeme Kararıyla Sona Ermesi	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	76
ESKİ VAKIF MEVZUATI KAPSAMINDA BEZM-İ ÂLEM VAKIFLARINA YÖNELİK HUKUKİ İNCELEME	76
I. GENEL OLARAK	76
A. Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Hayatı	76
B. Bezm-i Âlem Vakfının Hukuki Statüsü	78
1. İdaresi Bakımından	78
2. Mülkiyeti Bakımından	79
3. Mahiyeti Bakımından	80
4. Kullanım Şekli Bakımından	80
II. BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN VAKFİYESİ VE BEZM-İ ÂLEM VAKFININ AMAÇLARI	80
A. Genel Olarak	80

B. Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyesi ve Yeni Vakıf Hukuku Kapsamında Vakıf Senetleri	82
C. Bezm-i Âlem Vakfının Amaçları	83
1. Haremeyn'e Yönelik Amaçlar	85
2. Tekke, Zaviye ve Türbelere Yönelik Amaçlar.....	87
3. Camiler.....	88
4. Çeşme ve Sebiller.....	89
III. BEZM-İ ÂLEM VAKIF HASTANESİ	90
A. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Vakfiyesi.....	91
1. Genel Olarak	91
2. Hastaneye İlişkin Düzenleme.....	92
3. Camiye İlişkin Düzenleme.....	94
4. Haremeyn Hizmetine İlişkin Düzenleme	98
B. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi İçin Tahsis Edilen Malvarlığı	98
C. Kurulmasından Günümüze Kadar Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin Geçirdiği Aşamalar ve Mevcut Durum.....	104
D. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin Vakfiyeye Uygun Faaliyete Devam Etmesi	108
IV. BEZM-İ ÂLEM VAKIF ÜNİVERSİTESİ	109
A. Bezm-i Âlem Vakfiyesinde Yer Alan Eğitim Kurumlarına İlişkin Şartların Değerlendirilmesi.....	110
B. Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin Kurulma Süreci ve Mevcut Durum ..	112
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	129

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Görevlileri.....	92
Tablo 2: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Vakfiyesindeki Cami Görevlileri.....	95
Tablo 3: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi için Vakfedilen Taşınır ve Taşınmaz Malvarlığı Listesi.....	100

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
b.	: Bent
C.	: Cilt
D.	: (Danıştay) Daire
GK.	: (Anayasa Mahkemesi) Genel Kurulu
h.	: hicri sene
HD.	: (Yargıtay) Hukuk Dairesi
HGK.	: (Yargıtay) Hukuk Genel Kurulu
Hız.	: Hazreti
m.	: Madde
s.	: sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
T.B.M.M	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde başlayan reform hareketleri hukuk alanında kodifikasyon ve hukuki ve toplumsal kurumların ıslahı, yeniden organize edilmesi veya tamamen kaldırılması şeklinde tezahür etmiştir. Bu durumdan, Osmanlı toplumunun en önemli yapı taşlarından biri olan vakıfların da nasibini aldığını söylemek mümkündür. Tanzimat ve Islahat fermanları sonrası gerçekleşen reformlar ile birlikte vakıf hukuku ve uygulamalarında pek çok değişiklik tecrübe edilmiştir. Söz gelimi 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, vakfa konu olabilecek araziler açısından muhtelif düzenlemelere yer vermiştir. Hukukumuz açısından vakıf kurumunun yeniden düzenlenmesi ve klasik Osmanlı hukukundan ayrılması, Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleşen kanunlaşma hareketleriyle birlikte gerçekleşmiştir. Vakfın, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren bilinen ve geniş uygulaması olan hukuki bir kurum olması sebebiyle; 04.04.1926 tarih ve 339 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde vakıflara ilişkin düzenlemelere yer verilerek bu kurumun Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmesi sağlanmıştır.¹

Bu dönemde vakıf kurumunun ıslahı ve yeniden düzenlenmesi ihtiyacı; vakıfların mevcut sisteme ayak uydurmasının sağlanmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerine doğru vakıf kurumunda yaşanan olumsuzluklar, dezenformasyon, sistem tıkanıklığı ve vakıflar üzerinden haksız kazanç sağlandığı şeklindeki iddialara dayanmaktadır.² Benzer şekilde vakıf kurumunun, müsadereye karşı bir kalkan olduğu şeklindeki iddia da, vakıf kurumunun özülle uyuşmayan bir durum olarak görülmekte³ ve vakıfların yeniden düzenlenmesi gerektiğine yönelik bir

¹ Ömer Çınar, "Taviz Bedeli ve İcareteynli Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 1-2 (2011), s. 105.

² Vakıflar üzerinden haksız kazanç sağlanmasına örnek olarak mahlül vakıfların çok ucuz fiyatlarla saray çevresindekilere satılması gibi örnekler verilmekte ve ilgili kayıtların Yıldız Sarayı Başkıtabet Dairesi'nde yer aldığı belirtilmektedir: Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar**, İstanbul, 1937, s. 12.

³ Celal Nuri, **Havaic-i Kanuniyemiz**, İstanbul: Matbaa-i İçtihat, 1331 (h.), s. 66-67. İlgili eserde; "eskiden vakıf, müsadereye karşı bir nevi sigorta idi. Vakfa verilen aidatlar ise aynıyla sigorta primine benzer" denilmektedir. Bununla birlikte doktrinde önemli bir kesimin, vakıf kurumunun salt materyalist güdülere indirgenemeyeceğini, bazı devlet adamları için müsadere korkusunun vakıf kurmada bir gerekçe olabilmesi ihtimaliyle birlikte vakıf kurumunun uygulanmaya başladığı ilk dönemlerden

talep oluşturmaktaydı. Tüm bu iddialar üzerine 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile birlikte eski hukuk ile bağı devam eden ancak modern hukuk sistemine uyarlanmış bir vakıf sistemi oluşturmak için adım atılmıştır. 1935 yılında İsviçreli hukukçu Hans Leeman tarafından hazırlanan Vakıf Kanunu'nun TBMM'de kabulü ile birlikte bağımsız bir Vakıf Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁴

743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde vakıflara ilişkin en dikkat çeken düzenleme şüphesiz ki eski vakıf - yeni vakıf şeklindeki ayrım olmuştur. Bu ayrıma göre yeni vakıf, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlüğe girmesi sonrasında kurulan vakıfları ifade ederken eski vakıf genel itibarıyla 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi öncesi kurulup varlığını hala devam ettiren vakıfları kapsamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eski vakıflar; mahiyetleri bakımından hayri ve zürri vakıflar, mülkiyetleri bakımından sahih ve sahih olmayan vakıflar, idareleri bakımından mazbut, mülhak, cemaat ve esnaf vakıfları ve kullanım şekilleri bakımından icare-i vahideli, icareteynli ve mukataalı vakıflar şeklinde bilimsel bir tasnife tabi tutulmaktadır.⁵ Konunun kapsam ve genişliği de göz önünde bulundurularak tezimizde, idareleri bakımından yapılan tasnif bağlamında mazbut vakıflar ele alınacaktır.

Vakıf kurumu, İslam toplumlarında ve özelde Osmanlı toplumunda büyük bir önemi haizdir. Günümüzde devlet, belediye, sivil toplum kuruluşu gibi pek çok farklı kurumun, özellikle de kamu gücünü haiz müesseselerin halka sundukları hizmetin Osmanlı toplumunda vakıflar eliyle gerçekleştirildiği düşünüldüğünde vakıf kurumunun önemi daha çok anlaşılmaktadır. Bu sebeple vakıf kurumuna, vakıfların işlevlerine ve Osmanlı döneminde kurulmuş vakıflara ilişkin pek çok akademik

itibaren gerek halk tarafından kurulan gerekse devlet ricali tarafından kurulan vakıfların, müsadere kaygısından bağımsız saiklerle kurulduğu ve vakıfların temeline müsadere korkusunun yerleştirilmesinin dar bir bakış açısı oluşturduğuna ilişkin görüşleri için bkz. Hamdi Çilingir, "Hanefi Vakıf Hukukunda Gaye Unsuru", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 22. Nitekim müsadere korkusu taşıyabileceği düşünülen devlet adamlarının vakıfları müsadere korkusu ile açıklansa dahi, sultanların ve yöneticilerin herhangi bir müsadere korkusu altında olmaksızın çok büyük arazileri vakfettikleri görülmektedir. Bu durum, vakıf kurmanın salt materyal gerekçelerle açıklanamayacağını göstermektedir.

⁴ 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, 13.06.1935 tarih ve 3027 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁵ Vakıfların bilimsel tasnifine ilişkin detaylar için bkz. <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1flar-hakk%C4%B1nda/vak%C4%B1flar%C4%B1m%C4%B1z> (26.12.2018).

çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak kısa bir literatür taraması nihayetinde; bu çalışmaların daha çok sosyoloji, tarih ve ilahiyat disiplinleri çerçevesinde ele alındığı, buna karşılık özellikle eski vakıfların hukuki durumlarına ilişkin yeterli çalışmaların yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, vakıf kurumu hukuki bir perspektifle ele alınacak olup yeni vakıf - eski vakıf ayrımı çerçevesinde mazbut vakıfların güncel hukuki durum ve statüleri 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi sonrası yürürlüğe giren mevzuat çerçevesinde irdelenecektir. Çalışmanın teorik boyutunun yanı sıra pratik yönü de bulunmaktadır. Şöyle ki 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi öncesi kurulan ve hala varlığını devam ettiren Bezm-i Âlem vakfı incelenerek, hukuki bir perspektifle mazbut vakıflara ve vakfiyelerine yönelik pratik bir çalışma sunulacaktır. Böylece hukuk disiplini çerçevesinde yeterince çalışılmadığı düşünülen eski vakıflara ilişkin bu çalışma ile vakıf hukukuna mütevazı bir akademik katkı yapılması umulmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Vakıflar, Medeni Hukuk disiplini içerisinde düzenleme bulan hukuki kurumlardır. Doğal olarak vakıflar üzerine yapılacak hukuki bir çalışmada en temel kaynak şüphesiz ki medeni hukuk mevzuatıdır. Özellikle tezimizin eski vakıf türlerinden olan mazbut vakıflara ilişkin olması, salt güncel mevzuat taramasını yetersiz kılmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, hâlihazırda yürürlükte olmayan kanunlar örneğinin, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nu hükümleri de incelenecektir. Mevcut hukuki durumun tespitinin yapılabilmesi için tezimizin yazılma tarihi itibarıyla yürürlükte olan mevzuat hükümlerinden de faydalanılacaktır. Ayrıca çalışmamızda yararlanılan temel kaynaklardan bir diğeri ise, mazbut vakıflara ilişkin hükümler içeren özel kanunlar olacaktır.

Hukuki bir konu ele alınırken başvurulacak temel kaynaklardan bir diğeri de şüphe yok ki yargı kararlarıdır. Bu kapsamda çalışmamızda vakıf hukukuna ilişkin tartışmalı yargı kararları ve içtihatları incelenerek temel bazı yargı kararlarına yer verilecektir. Ayrıca tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen içtihat taramasında, bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem vakfına ilişkin tartışmalı yargı kararları tespit edilmiş olup tezimizde bunlara da yer verilecektir.

Öte yandan Türkiye'de vakıf hukuku sabit bir bakış açısıyla ele alınamayacak kadar kapsamlı ve mukayeseli bir çalışmayı gerektirmektedir. Zira vakıf, İslam medeniyeti

ve fikhının ortaya koyduğu özgün bir kurumdur. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden tevarüs ettiği bir uygulama olarak vakıf, İslam hukuku ve İslam hukuku şemsiyesi altında oluşan Osmanlı hukukuyla doğrudan alakalıdır. Özellikle eski vakıflara yönelik yapılacak bir çalışmada İslam Hukuku bilgisinin önem arz ettiği tartışmasızdır. Her ne kadar 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi öncesi dönemde vakıflara ilişkin çeşitli hukuki düzenlemeler bulunsa da,⁶ İslam hukuk doktrini çevresinde gelişen vakıf hukukuna ilişkin olarak İslam toplumlarında yeknesak bir kabul ve uygulama olduğunu söylemek mümkün değildir.⁷ Bir diğer ifadeyle, İslam hukuku çerçevesinde neşet eden fihhi mezheplerin vakıf kurumuna yönelik farklı içtihatlar geliştirmesi, vakıf hukukunun geniş bir literatüre sahip olmasına ve vakıf kurumuna ilişkin oldukça farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple eski vakıflar, bir diğer ifadeyle 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi öncesi vakıf kurumu ele alınırken, çalışmamızın kapsam ve sınırları da göz önünde bulundurularak, Osmanlı hukukunun oluşumuna en çok etki eden Hanefi mezhebi ve Hanefi mezhebine mensup fakihlerin görüş ve eserlerinden de yararlanılacaktır.

Tezimizin, eski bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfını da kapsamı dolayısıyla tez çalışmaları kapsamında başvuru temel kaynaklardan bir diğeri de arşiv kayıtları olmuştur. Bu kapsamda özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet arşivleri önem arz etmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ

Mazbut vakıflar, Osmanlı döneminde kurulan ve cumhuriyet sonrası varlığını devam ettiren vakıflar arasında önemli bir yekûn tutmaktadır. 1935 yılında Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesine rağmen eski vakıflara yönelik uyuşmazlıkların hala devam ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle mazbut vakıfların idare ve temsili kapsamında bazı idari uyuşmazlıkların çıkması, mazbut vakıfların yönetimine ilişkin hukuki bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Ancak salt teorik anlatımın yeterli netliği sağlayamaması endişesi dolayısıyla oldukça geniş malvarlığına sahip olan ve şu an biri üniversite diğeri hastane olmak üzere iki büyük kuruma kaynaklık yapan

⁶ Medeni Kanun öncesi özellikle Osmanlı hukukunda vakıfları bütün olarak düzenleyen bir Kanun, Kararname veya benzeri bir düzenleyici metne rastlanmamaktadır. Bununla birlikte vakıflara ilişkin hem idari açıdan hem de özel hukuk açısından bağımsız düzenlemelere rastlamak mümkündür. Bkz. Toma Andonyadı, **Kamus-u Kavanin**, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1892, s. 139 - 147.

⁷ Çilingir, s. 49.

Bezm-i Âlem vakfının incelenmesi, mazbut vakıfların geçirdiği aşamaların anlaşılması ve mevcut hukuki durumlarının tartışılması açısından önem arz etmektedir.

Mazbut vakıflara ilişkin literatür tarandığında, müstakil olarak mazbut vakıfların çalışıldığı eser sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Mazbut vakıflar, çoğunlukla eski vakıf hukukunu ele alan kitaplarda bir bölüm olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda merhum Ali Himmet Berki'nin, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin ve Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'ün eserlerinde mazbut vakıflara ilişkin önemli değerlendirmelerin yer aldığı belirtilmelidir.⁸ Bunlar dışında mazbut vakıflara ilişkin ülkemizde herhangi bir yüksek lisans ve doktora çalışmasına rastlanmamaktadır. Ancak eski vakıflara ve özelde mazbut vakıflara yönelik önemsenecek sayıda makale çalışması bulunmaktadır. Nitekim çalışmamızda bu makalelerden oldukça istifade edilmiştir.

Ancak belirtmek gerekir ki, mazbut vakıflar hakkındaki eserler incelendiğinde; mazbut vakıfların mevcut hukuki durumlarının, tarihi süreç de göz önünde bulundurularak, Osmanlı hukuku ile mukayeseli bir şekilde analiz edildiği bir çalışmanın olmadığı ve konuyu bağımsız bir şekilde ele alacak müstakil bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Ayrıca spesifik bir vakfın çalışılmasının farklı disiplinlerdeki uzmanlarca yapıldığı görülmüş olmakla birlikte, hukuki bir perspektifle bir vakfın ele alınması konusunda yeterli çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede tezimizde mazbut vakıflar hukuki bir perspektifle mevzuat hükümleri ve yargı kararları çerçevesinde mukayeseli bir şekilde ele alınacak, çalışmanın teorik kısmının yanı sıra bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı ve vakfiyesi incelenerek mazbut vakıfların geçirdiği süreç ve mevcut durumları değerlendirilecektir.

⁸ Bkz. Ali Himmet Berki, **Vakıflar**, İstanbul: Cihan Kitaphanesi, 1940; Hüseyin Hatemi, **Medeni Hukuk Tüzel Kişileri**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1979; Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013. Ayrıca Eraslan Özkaya'nın *Eski Vakıf Hukuku* isimli kitabında da mazbut vakıflara ilişkin bilgilere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Türk Hukuk Tarihine ilişkin eserlerde de vakıf hukukuna ve bu kapsamda mazbut vakıflara yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu kapsamda Mehmet Akif Aydın'ın *Türk Hukuk Tarihi* isimli eserinde Osmanlı vakıf hukukuna ilişkin detaylar yer almaktadır. Serhat Yener tarafından kaleme alınan *Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri* isimli eserde ise müstakil olarak mazbut vakıfların, mal rejimleri açısından ele alındığı görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKFIN TANIMI, UNSURLARI VE VAKIFLARA İLİŞKİN YASAL MEVZUATIN GELİŞİMİ

I. VAKFIN TANIMI

Vakıf kavramı, Arapça *ve-ka-fe* (وقف) kökünden türeyen ve durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelen bir kelimedir.⁹ Terimsel olarak ise vakıf, “bir malın maliki tarafından dini, içtimai ve hayri bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde ifade edilebilir.¹⁰ Vakıf benzeri uygulamaların İslam öncesi toplumlarda görüldüğü belirtilmekle birlikte; hukuki bir kurum ve kavram olarak vakfın oluşumu İslam hukuku ile paralel gerçekleşmiştir.¹¹ İslam’ın doğduğu andan itibaren fikhın oluşmaya başladığı ilk iki yüzyıl boyunca vakıf kurumunu ifade etmek üzere sadaka, habıs, muharrama, hubs, mu’abbede, mevkufe gibi farklı terimlerin kullanıldığı görülmektedir.¹² Hicri ikinci yüzyıldan sonra ise özellikle Hanefi ekolü çevresinde diğer kavramlar terk edilerek “vakıf” terimi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹³ Osmanlı dönemi uygulamasında da vakıf kurumunu ifade etmek üzere vakıf kelimesi ve türevleri kullanılmıştır.

Bu çerçevede öncelikle Medeni Hukuk kapsamında vakıf kavramını incelemek, sonrasında mukayeseli olarak Osmanlı Hukukunda vakfi tanımlamak gerekmektedir.

A. Türk Medeni Kanunu’na Göre Vakfın Tanımı

Hukuki metinler içerisinde vakıf kavramı ilk defa, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi’nde tanımlanmıştır. Mülga Kanun’un 73. maddesinde vakıf, başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir gayeye tahsisi olarak ifade edilmiştir. Yürürlükte olan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda ise vakıf, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel

⁹ Mevlüt Sarı, **el-Mevarid: Arapça-Türkçe Lugat**, İstanbul: 1982, s. 1676.

¹⁰ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 42, İstanbul: 2012, s. 475.

¹¹ Eraslan Özkaya, **Eski Vakıf Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 41.

¹² Peter C. Hennigan, **The Birth of a Legal Institution: The Formation of the Waqf in Third-Century A.H. Hanafi Legal Discourse**, Boston: 2004, s. 50 - 51. Farklı kavramların kullanılmasının, İslam hukukunun orijinal bir oluşum süreci geçirdiğinin bir ispatı olduğuna ilişkin bkz. Hennigan, s. 51.

¹³ Hennigan, s. 50.

kişiliğe sahip mal topluluğu olarak tanımlanmıştır (md. 101). Vakfa ilişkin her iki tanıtımda da temel unsur olarak “vakfın amacı” olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle vakfın geçerli olarak kurulabilmesinin temel şartı, bir malın veya mal topluluğunun, belirli bir amaca özgülenmesidir. Yeni vakıflar açısından hangi amaçların meşru kabul edileceği, Kanun’da ve doktrinde belirtilmektedir.

B. Osmanlı Hukukuna Göre Vakfın Tanımı

Osmanlı hukuku kapsamında vakıf kurumuna ilişkin kanuni bir tanım mevcut olmasa da vakıf, ulema içtihatları çerçevesinde fayda ve menfaati insanlara/halka ait olmak üzere bir aynın/taşınmazın temlik ve temellük edilmesi mümkün olmayacak şekilde Allah’ın mülkü kılınması olarak tanımlanmıştır.¹⁴ Medeni Kanun’da yer alan tanımlara paralel olarak Osmanlı Hukukunda da vakfın amacının önem arz ettiği, bu kapsamda vakfın, halk için faydalı bir amaca özgülenmesi gerekliliği görülmektedir.

II. OSMANLI HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK VAKFIN UNSURLARI

Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesiyle birlikte vakıfların varlığını devam ettirdiği yukarıda “Giriş” bölümünde “Araştırmanın Konusu ve Önemi” başlığı altında izah edilmişti. Medeni Kanun’un ve akabinde Vakıflar Kanunu’nun yürürlüğe girmesi, mevcut vakıf ve uygulamalarında önemli değişiklikler getirmiş olsa da, vakfın tanımı ve unsurları açısından Cumhuriyet Vakıf Hukuku ile Osmanlı Vakıf Hukuku arasında farklılıklar kadar ortak noktalar da bulunmaktadır.¹⁵ Bu kapsamda Osmanlı hukukunu şekillendirmiş olması açısından Hanefî mezhebine göre vakfın özellikleri ve unsurları ile mevcut Türk hukuk sisteminde vakfın unsurlarının birlikte ele alınması faydalı olacaktır.

Türk Medeni Kanunu’na göre vakıf; malvarlığı, amaç ve tescil unsurlarından oluşmakta iken Osmanlı Hukuku’na göre vakıf; vakfeden, malvarlığı, irade beyanı ve amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtmek gerekir ki hem Osmanlı hukuku hem de

¹⁴ Ömer Hilmi Efendi, **İthaf’ul-Ahlah fi Ahkami’l-Evkaf**, Osman N. Çataklı (haz.), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977, s. 13: Eserdeki tanım şu şekildedir; “vakf menfaati ibadullaha ait olur veçhile bir aynı, Cenâbı Hak’kın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahbus ve memnu kılmahtır.” Aynı tanımı içeren bir başka eser için bkz: Andonyadı, s. 147.

¹⁵ Osmanlı Vakıf Hukuku ile Türk Vakıf Hukuku arasındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkin kısa bir değerlendirme için bkz. Ahmet Akman, **Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s. 289-291.

Medeni Kanun uygulamasında, lehine vakıf kurulanın belirlenmesi veya kabul iradesi vakfın unsurları arasında yer almamaktadır. Zira lehine vakıf kurulan kişi veya kişilerin belirlenmemesi durumunda dahi vakıf geçerli olarak kurulmaktadır.¹⁶

A. Türk Medeni Kanunu'na Göre Vakfın Unsurları

Modern hukukta vakıf, Osmanlı'da benimsenen klasik Hanefi uygulamasından daha farklı formüle edilerek; malikinden bağımsız bir mal (vâkıf + mevkuf), bu malvarlığının bir amaca özgülenmesi (amaç + irade) ve tescil şeklinde unsurlara ayrılmıştır.¹⁷ Gerçekten de gerek 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi gerekse 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, vakıf kavramını tanımlarken bağımsız bir malvarlığının belirli bir amaca özgülenmesini aramaktadır (m. 101). Bu özgüleme iradesinin ise ancak belirli şekillerde açıklanabileceği hükme bağlanmaktadır (m. 102).

1. Malvarlığı Unsuru

Medeni Kanun'da vakıf bir mal topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre gerçek veya tüzel kişilerce, belirli bir miktarda malvarlığının bir amaca özgülenmesi gerekmektedir. Türk Medeni Kanunu hükümleri çerçevesinde ancak tam ehliyetli kişiler vakıf kurabilmektedir.¹⁸ Vakıf kurmak, Medeni Hukuk açısından tek taraflı bir hukuki işlem olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple sadece vakfedenin iradesi yeterli olup, lehine vakıf kurulan kişilerin kabul iradeleri aranmaz.¹⁹ Tam ehliyete sahip olması kaydıyla gerçek veya tüzel kişilerin, belirli bir malvarlığı özgülemek suretiyle vakıf tasarrufunda bulunmaları mümkündür.²⁰ Bu malvarlığı taşınır ve taşınmaz mallardan oluşabilecektir. Doğal olarak Medeni Kanun açısından bir taşınmazın vakfedilebileceği gibi taşınırların, söz gelimi belirli bir miktar paranın²¹ da vakfedilmesi mümkündür.

¹⁶ Ömer Hilmi, s. 25; Hüseyin Hatemi, **Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, s. 157.

¹⁷ Ömer Ergün, "Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 76. Doktrinde bazı yazarlar tarafından tescil yerine tüzel kişilik deyimini kullanıldığına ilişkin bkz. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir, **Kişiler Hukuku: Gerçek ve Tüzel Kişiler**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016, s. 368. Kanaatimizce bir vakfın tüzel kişilik kazanmasının ancak tescille mümkün olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, her iki görüş arasında önemli bir farklılık mevcut değildir.

¹⁸ Hatemi, *Vakıf Kurma Muamelesi*, s. 186.

¹⁹ Ömer Hilmi, s. 18; Mehmet Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s. 249.

²⁰ Özkaya, s. 64.

²¹ Mevzuat, vakıf kurmak için asgari bir sermayenin varlığını gerekli kılmaktadır (bkz. 5737 sayılı Kanun, m. 5). İlgili maddenin gerekçesinde asgari sermaye şartı, vakfın, kurulduğu amacı yerine getirebilecek maddi imkâna sahip olması zorunluluğuna dayandırılmaktadır. Her yıl, Vakıflar Genel

Malvarlığı unsuru açısından önemli hususlardan birisi, vakıf için özgülenecek malvarlığının “amacı gerçekleştirmek için yeterli” olmasıdır. Bu şart 5737 sayılı Kanun’un 101. maddesinde ifade edildiği gibi Yargıtay kararlarında da vurgulanmaktadır. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun bir kararında;

“Davalı vakıf, 743 sayılı Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulmuş ve kurulduğu zamanda yürürlükte bulunan bu Yasanın 73.maddesinde, vakıf, başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir gayeye tahsisi; 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 101. maddesinde de gerçek ve tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları olarak tanımlanmış 101.maddedeki tanımdan da anlaşılacağı gibi, vakfın kurulmasının sadece mal ve hakların özgülenmesiyle değil, “yeterli” mal ve hakların özgülenmesiyle olacağı vurgulanmış, yine vakfın tüzel kişiliğe sahip mal topluluğu olması niteliği de vakfın tanımında bir unsur olarak belirlenmiştir.”²²

şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Böylece vakfedilen mal ve vakfın amacı arasında bir orantının gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2. Belirli Bir Amaca Özgülenme Unsuru

Vakıf işleminin önemli bir diğer unsuru ise amaçtır. Gerçekten de gerek eski vakıflar gerekse yeni vakıfların tesisi ve devamında, vakfedilen mal ve gelirlerin “belirli bir amaca/gayeye” tahsis edilmesi aranmaktadır. Bir diğer ifadeyle vakfın unsurlarından olan irade beyanının, vakfın hangi gayeye tahsis edildiği hususunu da içermesi gerekmektedir. Vakıfta amaç unsuru; vakfın kurulması, devam etmesi, sona ermesi veya başka bir amaca evrilerek varlığını devam ettirmesi gibi vakfın mevcudiyetini doğrudan etkileyen bir önemi haizdir.²³ Nitekim aslında meşru olan vakıf kurma işleminin, meşru olmayan bir amaca yönelik olması durumunda vakıf kurma işleminin kesin hükümsüz olduğunu²⁴ veya amacın gerçekleştirilmesinin imkânsız hale gelmesi hallerinde vakfın sona erdiğini söylemek mümkündür. Nitekim 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 116. maddesinde açık bir şekilde; “*Amacın gerçekleşmesi olanaksız hâle geldiği ve değiştirilmesine de olanak bulunmadığı takdirde, vakıf kendiliğinden sona erer ve mahkeme kararıyla sicilden silinir. Yasak amaç güttüğü veya yasak faaliyetlerde bulunduğu sonradan anlaşılan veya amacı sonradan*

Müdürlüğü’nün en üst karar mercii olan Vakıflar Meclisi tarafından belirlenen vakıf kurma sermayesi, 2019 yılı için Vakıflar Meclisinin 10.12.2018 tarihli ve 595/537 sayılı kararı ile 60.000,00 Türk Lirası olarak belirlenmiştir.

²² Yargıtay HGK, E. 2014/1108, K. 2016/440, T. 30.3.2016 (www.lexpera.com.tr).

²³ Çilingir, s. 5.

²⁴ Ali Himmet Berki, **Hukuk Tarihinden İslam Hukuku**, Ankara: Örnek Matbaası, 1955, s. 143.

yasaklanan vakfın amacının değiştirilmesine olanak bulunmazsa; vakıf, denetim makamının ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine duruşma yapılarak dağıtılır” hükmüne yer verilmektedir. Bu durum, vakıfta amacın çok önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Nitekim emsal bir Yargıtay kararında da;

“4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 101. maddesi hükmüne göre vakıf, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluğudur. Kurulmuş olan bir vakfın özgülediği amaç doğrultusunda varlığını sürdürmesi ve yönetim organlarınca da bu amacın gerçekleştirilmesi esastır. Vakfeden tarafından kuruluş senedinde belirlenen vakfın amaç ve örgütlenme biçimi, zorunluluk doğmadıkça kural olarak vakıf organlarınca değiştirilip genişletilemez. Bu tanıma göre, önemli olan vakfın amacını gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla özgülenen mal ve hakların amacın gerçekleşmesi için yapılacak iş ve işlemlere harcanmasıdır.”²⁵

şeklinde içtihat edilmiştir. Kanun maddesi ve Yargıtay kararları ışığında vakıflar açısından amaç unsurunun önemi ortaya çıkmaktadır.

Belirtmek gerekir ki malın belirli bir amaca özgülenmesi, aynı zamanda bu işleme yönelik irade unsurunu da kapsamaktadır. Modern hukuk açısından vakıf kurma iradesi, ancak belirli şekil şartlarına uyularak açıklanabilir. Bir diğer ifadeyle klasik Osmanlı vakıf hukukundan farklı olarak bir malvarlığının belirli bir amaca vakfedilmesine yönelik iradenin salt söz ile veya örfen geçerli kabul edilen bir beyan şekli ile açıklanması, vakıf kurmadaki irade unsurunu sağlamamaktadır. Medeni Kanun'da açık bir şekilde vakıf kurmaya yönelik iradenin, resmi senetle veya ölüme bağlı tasarruf ile açıklanabileceği hükme bağlanmıştır (743 sayılı Kanun m. 74; 4721 sayılı Kanun m. 102). Bu şart, vakıf kurmada irade unsuruna ayrıca önem verildiğini göstermektedir.

Ayrıca malvarlığı belirli bir amaca özgülenirken bu özgülemenin geciktirici veya bozucu bir şarta bağlı olarak yapılması mümkündür. Doktrinde Türk Medeni Kanunu çerçevesinde vakfın şarta bağlı olarak kurulabileceği benimsenmiştir.²⁶ Ancak aşağıda “Amaç” başlığı altında değinileceği üzere bu durumun Osmanlı hukukunda mümkün olmadığını belirtmek gerekir.²⁷

²⁵ Yargıtay 18. HD, E. 2015/8258, K. 2015/9305, T. 02.06.2015 (www.lexpera.com.tr).

²⁶ Çilingir, s. 107; Hatemi, *Vakıf Kurma Muamelesi*, s. 186 - 187.

²⁷ Bkz. s. 16-17.

3. Tescil Unsuru

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre vakıf kurulabilmesi için tescil şarttır (m. 102). Buna göre tescil, vakfın kurulması açısından kurucu unsur teşkil etmektedir.²⁸ Nitekim Yargıtay kararlarında da, vakfın tüzel kişiliğini kazanabilmesi için tescilin bir ön koşul olduğu ve tescil gerçekleşmeksizin vakfın hak ve borçlara hak kazanacak ehliyeteye sahip olamayacağı vurgulanmaktadır.²⁹

B. Osmanlı Hukukuna Göre Vakfın Unsurları

Hanefilerin çoğunluğuna göre tek taraflı hukuki bir işlem olan vakıf işleminin³⁰ hukuken kurulup geçerlilik kazanabilmesi için bazı temel unsurları içermesi gerekmektedir. Eski vakıflar açısından bu unsurlar, Hanefi mezhebi uygulaması çerçevesinde; mal sahibi (vâkıf), belirli bir mal (mevkuf), irade beyanı ve vakıftan yararlananlar/vakfın amacıdır.³¹

1. Mal Sahibi/Vâkıf Unsuru

Bir malvarlığının vakfedilmesi için öncelikle vakfedenin hem hak hem de fiil ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Zira vakıf tasarrufu ile birlikte kişinin malvarlığında eksilme yaşanmaktadır.³² Osmanlı hukukunda vâkıfın; hür, temyiz gücüne sahip, âkil, temlik ve temellük ehliyeti olan birisi olması aranmaktadır.³³ Erkekler vakıf kurabileceği gibi kadınlar da vakıf kurabilmektedir.³⁴ Nitekim tezimizin odak noktalarından birisi olan Bezm-i Âlem vakfı da bir valide sultan tarafından kurulmuştur.

Aşağıda açıklanacağı üzere, İslam ve Osmanlı hukukunda tüzel kişilik kavramı açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Bununla birlikte devletin, bireylerden bağımsız olarak

²⁸ Ergün, s. 83.

²⁹ “Türk Medeni Kanunu vakıflarda tüzel kişiliğin kazanılması bakımından tescil sistemini benimsemiş olup, yeni kurulan vakıfların TMK'nin 102. maddesi ve Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Kurulan Vakıfların Tescil ve İlanı Hakkında Tüzüğü'nün 4. maddesi hükümlerine göre mahkeme siciline tescil ile tüzel kişilik kazanacağı şeklindeki düzenlemeler gereği mahkemenin vereceği tescil kararının kurucu yenilik doğuran bir karar olduğu, yani yeni kurulan vakıflarda, tescile dair kararın tüzel kişiliğin kazanılması için ön koşul olduğu dikkate alınmadan henüz tüzel kişiliği mevcut olmayan vakfın karar başlığında davacı olarak yazılması doğru görülmemiştir” şeklindeki karar için bkz. Yargıtay 8. HD, E. 2017/8508, K. 2018/15755, T. 17.09.2018.

³⁰ Günay, s. 476.

³¹ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 244-249; Çilingir, s. 5.

³² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 244.

³³ Ömer Hilmi, s. 19.

³⁴ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 245.

bir tüzel kişi gibi vakıf kurduğu düşünülürken, Osmanlı hukuku açısından da tüzel kişilerin vakıf kurabileceğini kabul etmek gerekir.³⁵

2. Malvarlığı/Mevkuf Unsuru

Bir vakfın söz konusu olabilmesi için, vakfa konu olacak malvarlığının bulunması gerekmektedir. Vakıf kurumu tarih boyunca ne türlü değişim yaşarsa yaşasın, belirli bir amacı yerine getirmek üzere kurulacak bir vakfın temel unsurunun mal olduğu her zaman kabul edilmiştir.³⁶ Osmanlı hukuku ile Medeni Kanun arasındaki temel farklılıklardan birinin vakfedilen mala ilişkin olduğu söylenebilir. Hanefi uygulamasını benimseyen Osmanlı hukukuna göre kural olarak bir taşınırın, vakfi kurucu bir malvarlığı olarak vakfedilmesi mümkün değildir.³⁷ Bir diğer ifadeyle, toplum içerisinde bir taşınırın bir vakıf kurmak üzere vakfedilmesi örfen benimsenmediği müddetçe, taşınır bir mal, ancak kurulu bir vakfa bağış şeklinde vakfedilebilmektedir.³⁸ Bu sebeple bir taşınmazın mülkiyetini devretmeksizin sadece menfaatinin vakfedilmesi de Osmanlı hukukunda kabul görmemiştir.³⁹ Bunun temel sebebi, aşağıda da tartışılacağı üzere, vakfın ebedi olma şartı ve taşınır bir malın vakfedilmesinin, ebedi olma şartına engel oluşturmasıdır.⁴⁰

Vakfedilen malvarlığının taşınmaz olması zorunluluğu Osmanlı hukukunda çok kati olarak uygulanmış değildir. Vakfın kurucu malvarlığının taşınmaz olması kuralının en büyük istisnalarından birisi, özellikle 16. yüzyıldan sonra Osmanlı coğrafyasında çok sık kurulduğu görülen para vakıfları olmuştur.⁴¹ Para vakfi, “kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıf” olarak tanımlanmaktadır.⁴² Para vakıfları; nakit ihtiyacı olan kişilere nakit temin etme, sermaye sağlamak suretiyle sermaye-emek ortaklığı kurma ve bu şekilde kâr-zarar paylaşımı yapma veya peşin

³⁵ Özkaya, s. 64.

³⁶ Aydın Tuncay, **Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar**, İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, 1984, s. 284.

³⁷ Ömer Hilmi, s. 20.

³⁸ Ali Himmet Berki, “İslam’da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1-4 (1957), s. 24; Akman, s. 66.

³⁹ Mülkiyeti vakfedilmeyen taşınmazın menfaati, bir gaye uğruna ilebet vakfedilmişse, burada artık vakfın geçerli olduğu kabul edilmektedir: Ömer Hilmi, s. 21.

⁴⁰ Hasan Rıza, **Ahkam’ul-Evkaf**, Bağdat: Matbaat’ul-Fırat, 1935, s. 14.

⁴¹ Özkaya, s. 98.

⁴² Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, **Çerçeve Dergisi**, S. 10 (Ekim 2008), s. 125.

satıp veresiye alma şeklinde uygulamalar üzerinden faaliyet göstermiştir.⁴³ Bu vakıfların meşruiyetine ilişkin Osmanlı uleması arasında şiddetli tartışmalar yaşanmış, nihayet şeyhülislam Ebu Suud Efendi'nin fetvası ile birlikte para vakfı uygulaması Osmanlı hukukunda meşru kabul edilmiştir.⁴⁴ Para vakıflarının meşru görülmesinin ardından Osmanlı'da para vakıfları uzun süre varlıklarını devam ettirmiş ve 1924 yılında "Evkaf Muvazene Kanunu" ile faizli sisteme geçilmiştir.⁴⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından faizli sistem çerçevesinde idare edilen para vakıfları, 1954 yılında kurulan Türkiye Vakıflar Bankası'nın sermayesinin büyük bir bölümünü oluşturmuştur.⁴⁶ Böylece fiili olarak para vakıfları yürürlükten kalkmıştır.

Gerek para vakıfları gerekse sair taşınır malvarlığının vakfedilebilir olup olmadığı İslam hukukunda tartışılmış ve mezhepler arasında farklı görüşlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Mezheplerin çoğunluğu vakfedilecek malvarlığının taşınmaz olması gerektiği sonucuna varmış olsa da Hanefi mezhebi içerisinde İmam Muhammed ve İmam Züfer, örfen kabul gördüğü müddetçe, taşınır malların vakfedilebileceğini savunmuşlardır.⁴⁷ Özellikle Maliki mezhebinde taşınırın da vakıf kurma işlemine konu olabileceği belirtilmiştir.⁴⁸

3. İrade Unsuru

Bir hukuki işlemin geçerli olabilmesinin temel şartının irade olduğu kuşkusuzdur. İrade beyanı, iradeyi sakatlayan herhangi bir durum olmaksızın mal sahibinin vakıf kurma iradesini açık bir şekilde beyan etmesidir. Osmanlı uygulamasına göre özellikle irade beyanı söz ile veya örfen delalet ettiği anlam ile açık olmalı ve hukuken geçerli sayılmalıdır.⁴⁹ Bir diğer ifadeyle vakıf kurmaya yönelik irade açık veya örtülü olabilmektedir.⁵⁰ Bu kapsamda vakıf kurmaya yönelik salt niyet ve düşüncenin bir irade olarak kabulü mümkün olmadığından, bir kimsenin vakıf kurma niyeti ile belirli işlemler yapması, söz gelimi bir taşınmaz alması vakıf işlemine vücut vermez.⁵¹

⁴³ Akman, s. 67.

⁴⁴ Özkaya, s. 99.

⁴⁵ Bkz. *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, s. 53-54.

⁴⁶ Özcan, s. 128.

⁴⁷ Akman, s. 67.

⁴⁸ Çilingir, s. 50.

⁴⁹ Günay, s. 476.

⁵⁰ Özkaya, s. 72; Örtülü irade beyanı her vakıf için yeterli olmayıp cami veya benzeri yerler dışındaki vakıflar için Osmanlı uygulamasında da açık beyan aranmıştır: Özkaya, s. 75.

⁵¹ Ömer Hilmi, s. 19.

Medeni Hukuk ile paralel olarak vakıf kurma işlemi Osmanlı hukuku açısından da tek taraflı bir hukuki işlem olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple sadece vakfedenin iradesi yeterli olup, lehine vakıf kurulan kişilerin kabul iradeleri aranmaz.⁵²

İrade unsuruna ilişkin olarak Osmanlı hukuku ile modern hukuk arasındaki en temel farklılık, vakfin bir şarta bağlı olarak yapılıp yapılamayacağı hususunda ortaya çıkmaktadır. Aslında bu ihtilafın, hâlihazırda mezhepler arasında hatta mezhep içi içtihatlarda da mevcut olduğunu söylemek mümkündür.⁵³ Medeni Hukuk kapsamında geciktirici veya bozucu şarta bağlı vakıf kurulabilmektedir. Ancak Hanefî ekolünü benimseyen Osmanlı hukukuna göre, istisnai durumlar mevcut olmakla birlikte, vakfin bir unsuru olan iradenin herhangi bir süre veya şartla sınırlandırılması durumunda vakıf kurma iradesinin ortaya çıkmadığı ve kurulan vakfin geçerli olmadığı kabul edilmiştir.⁵⁴ Nitekim Osmanlı vakıf hukukçularından Ömer Hilmi Efendi, mevcut ve gerçekleşmesi kesin olmayan bir şarta bağlı olarak vakfin kurulamayacağını ifade etmiştir.⁵⁵

4. Amaç Unsuru

Osmanlı hukukuna göre vakıf kurma amacının, birisi sübjektif diğeri objektif olmak üzere iki yönü bulunmaktadır.⁵⁶ Vakıf tanımlarında yer alan; “Allah’a yakınlaşma gayesi”, “Allah’ın mülkü kılma amacı” gibi ifadeler, vakıf kurmadaki sübjektif amaç olan Allah’a yaklaşma amacını ifade etmektedir.⁵⁷ Objektif amaç ise vakfin somut olarak tahsis edildiği amacı ve lehine vakıf kurulanları ifade etmektedir. Belirtmek gerekir ki İslam hukuku açısından vakıf kurmadaki sübjektif amaç oldukça önem arz etmektedir. Nitekim Müslüman toplumlarda vakıf kurumunun bu kadar gelişip yayılmasının, aslında vakıf kurmadaki sübjektif amaç ile doğrudan alakalı olduğu söylenebilir. Öte yandan cumhuriyet rejimine geçiş ile birlikte vakıf kurumu korunmuş olsa da, yeni hukuk sisteminde vakıf kurmadaki sübjektif amaç gözетilmemiştir.⁵⁸

⁵² Ömer Hilmi, s. 18.

⁵³ Çilingir, s. 50.

⁵⁴ Berkî, *Hukuk Tarihinden İslam Hukuku*, s. 79; Özkaya, s. 75 - 79.

⁵⁵ Ömer Hilmi, s. 23.

⁵⁶ Hatemi, *Vakıf Kurma Muamelesi*, s. 118.

⁵⁷ Çilingir, s. 6.

⁵⁸ Hüseyin Hatemi, “Vakıf Kurumuna Hukuk Tarihi Açısından Genel Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, S. 4 (1997), s. 125; Akman, s. 289.

Vakıfta amaç unsuruna ilişkin bir diğer husus, süreli olarak vakıf kurulup kurulamayacağıdır. Bir diğer ifadeyle bir malvarlığını, belirli bir süre için vakfetmek mümkün müdür? Osmanlı hukuku açısından vakfin belirli bir süre ile sınırlandırılarak kurulması mümkün değildir.⁵⁹ Hanefi mezhebi uygulamasına paralel gelişen Osmanlı hukukunda, vakfin amacının müebbediyet/süreklilik/ebedilik içermesi aranmıştır.⁶⁰ Mezhepler arasında hatta mezhep içerisinde ihtilaflar olmakla birlikte vakfin ebedi bir amaca yönelik gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Elmalılı Hamzi Yazır'a göre amacın ebediyet/süreklilik taşıması, kesin bir süreklilik olması değil, kesin/muhakkak bir şekilde amacın kesintiye uğramaması anlamına gelmektedir.⁶¹ Örnek olarak bir taşınmazın vakfedilebilmesi için söz konusu taşınmazın sonsuza kadar mevcut olması gerekmez. Taşınmazın vakıf olarak kullanılmasına engel teşkil edecek kesin bir kesintinin olmaması/bilinmemesi yeterlidir.

Cumhuriyet sonrası hukuk düzenimiz açısından da vakıfta amaç unsuru önemli olmuştur. 4721 sayılı Medeni Kanun çerçevesinde, vakfin belirli, sürekli, mümkün olması ve yasak amaçları içermemesi gerekmektedir.⁶² 743 sayılı Kanun'da "süreklilik" şartı yer almasa da, 4721 sayılı Medeni Kanun'da vakfin, "belirli ve sürekli bir amaca" tahsis edilmesi öngörülmektedir. Buradaki süreklilik ile Osmanlı hukukundaki ebedilik şartı birebir örtüşmemektedir. Nitekim doktrinde Güneri tarafından; vakfin amacını gerçekleştirmeyi engelleyecek şekilde bir süre öngörülmediği müddetçe, ayrıca ebedilik şartı aranmaksızın her vakfin geçerli olacağı ifade edilmiştir.⁶³ Yani Türk Hukukunda vakfin sürekliliği gözetilmiş olmakla birlikte, bu süreklilik bir ebediyet olarak anlaşılmalıdır, zira Osmanlı Hukuku'nun aksine Türk Hukukunda bir vakfin sona erme durumları da mevzuatta düzenlenmektedir.⁶⁴ Bu çerçevede, Medeni Kanun ile getirilen vakıf hukuku sisteminin "vakfin ebediliği" unsuru açısından Osmanlı uygulamasından farklılaştığı söylenebilecektir.

⁵⁹ Ömer Hilmi, s. 24.

⁶⁰ Özkaya, s. 78; Çilingir, s. 107.

⁶¹ Elmalılı Hamdi Yazır, **Ahkamu'l-Evkaf**, Nazif Öztürk (haz.), Ankara: 1995, s. 102.

⁶² Fatma Şeyda Polat, "Türk Medeni Kanununa Göre Kurulan Yeni Vakıfların Kuruluşu ve İşleyişi", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s. 35 -41.

⁶³ Hasan Güneri, **Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1976, s. 42.

⁶⁴ Akman, s. 43.

III. MEDENİ KANUN ÇERÇEVESİNDE ESKİ VAKIF - YENİ VAKIF AYRIMI

Medeni Kanun, Vakıflar Kanunu ve sair mevzuat incelendiğinde farklı vakıf türlerinin düzenlendiği görülmektedir. 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile birlikte yeni bir vakıf hukuku sistemi getirilmiş olmakla birlikte, Osmanlı Devleti döneminde kurulan ve hala faaliyet gösteren pek çok vakfın bulunması, önceden kurulmuş vakıflara ilişkin de düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede Kanun Koyucu tarafından eski vakıf - yeni vakıf şeklinde bir ayırım yapılarak 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi öncesi kurulan vakıflar “eski vakıf”, Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra kurulan vakıflar ise “yeni vakıf” olarak adlandırılmıştır.⁶⁵ Belirtmek isteriz ki, eski vakıf - yeni vakıf ayrımı çerçevesinde vakıf mevzuatı incelendiğinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yeni vakıflar ile ilişkisinin nispeten sınırlı olduğu gözlemlenirken özellikle mazbut ve mülhak vakıflar üzerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yönetim ve denetim yetkisinin ağırlığı hissedilmektedir.⁶⁶

Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün internet sayfasında “*Vakıflar özel hukuk tüzelkişisi olup, Türk Medeni Kanununun 48. maddesinde belirtilen tüm hak ve yetkilere sahiptir. Vakıflar Genel Müdürlüğü denetim makamı olup, vesayet makamı değildir*” şeklinde ifadeler yer verilmektedir.⁶⁷ Ancak özellikle eski vakıflar açısından vakıflar genel müdürlüğünün salt bir denetim makamı olmadığı, kimi durumlarda bir vesayet makamı gibi yetki ve müdahale hakkına sahip olduğu görülmektedir.⁶⁸

Bu başlık altında, Kanun Koyucu tarafından muhtelif mevzuat hükümleriyle getirilen eski vakıf - yeni vakıf ayrımı çerçevesinde vakıf türlerine yer verilecektir. Bu kapsamda öncelikle yeni vakıf türleri ele alınacak, akabinde eski vakıf türleri incelenecektir.

⁶⁵ Mehmet Ayan ve Nurşen Ayan, **Kişiler Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 271.

⁶⁶ Tuncay, s. 293.

⁶⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün vakıflara ilişkin açıklaması için bkz. <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-nas%C4%B1-kurulur/vak%C4%B1f-kurmak> (03.05.2019)

⁶⁸ İrem Karakoç, **Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Yetkin Yayınları, 2017, s. 300.

A. Yeni Vakıf Türleri

Yukarıda ifade edildiği üzere yeni vakıf, “*mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar*” olarak tanımlanmaktadır (5737 sayılı Kanun, m. 3). Bu tanım kapsamında Medeni Hukukta yer alan vakıf kurumuna ilişkin hükümlerin, yeni vakıflara yönelik olduğu, bir diğer ifadeyle Medeni Kanunlara göre kurulmuş vakıfları ifade ettiği söylenebilmektedir. Kural olarak herhangi bir amaç için vakıf kurulabilmesi mümkündür.⁶⁹ Amaç unsuru açısından tek sınırlama, “*Cumhuriyetin Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlâka, millî birliğe ve millî menfaatlere aykırı veya belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz*” şeklindeki Kanun hükmüdür (4721 sayılı Kanun, m. 101).

Bu genel ilkelerle birlikte mevzuatta, bazı özel amaçlarla kurulacak vakıflara ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Bunlar; aile vakıfları, çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakıfları ve kamuya yararlı vakıflardır.

1. Aile Vakıfları

Aile vakfı, “kanunda belirtilen amaçların elde edilebilmesi için bir malvarlığının tamamen ya da kısmen, bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip olacak biçimde bir ailenin fertlerinin ihtiyaçlarına özgülmesi” olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda bu amaçlar; “*Aile bireylerinin eğitim ve öğrenimleri, donanım ve desteklenmeleri ve bunlara benzer amaçların gerektirdiği harcamaların yapılması için kişiler hukuku ve miras hukuku hükümleri uyarınca aile vakfı kurulabilir*” şeklinde düzenleme bulmaktadır (m. 372). Genel vakıf hukuku prensibi aksine Kanun Koyucu, aile vakıfları açısından belirlenebilecek amaçları sınırlandırmıştır.⁷¹ Bir diğer ifadeyle aile bireylerinin eğitim ve öğrenimleri, donanım ve desteklenmeleri veya bunlara benzer bir amaç dışında aile vakfının kurulabilmesi mümkün değildir.⁷² Amaç yönünden sınırlamanın yanı sıra aile vakfından yararlanacak kişiler de sınırlı olarak

⁶⁹ Polat, s. 47.

⁷⁰ Mustafa Dural, Tufan Ögüz ve Mustafa Alper Gümüş, **Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014, s. 384.

⁷¹ Dural/Ögüz/Gümüş, s. 384.

⁷² Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 375.

Kanun'da belirlenmiştir. Buna göre ancak aile bireyi olarak görülen kan ve kayın akrabaları ile evlatlık lehine aile vakfı kurulabilmektedir.⁷³

Amaç sınırı ile paralel olarak belirtmek gerekir ki, hukuk sistemimizde aile vakfı kurulması mümkün olmakla birlikte, aile fideikomisi olarak isimlendirilen ve belirli bir hak veya malvarlığının aynı soydan gelen kişiler arasında kuşaktan kuşağa aktarılması sonucunu doğuracak bir amaç için aile vakfı kurulamamaktadır.⁷⁴ Nitekim Kanun'da açık bir şekilde, “*bir malın veya hakkın başkalarına geçmemek üzere aynı soydan gelenlere kuşaktan kuşağa kalacak şekilde özgülenmesi yasaktır. Böyle bir özgülenme, vakıf kurma yoluyla da yapılamayacağı*” vurgulanmaktadır (4721 sayılı Kanun, m. 372). Bu kapsamda vakıftan yararlanan aile bireylerine düzenli olarak gelir sağlayacak şekilde aile vakfı kurulması da hukuka aykırıdır.⁷⁵

Aile vakıfları Kanun'da tanımlanmış olmakla birlikte bu vakıfların kurulması, sona ermesi, sona erme durumunda mallarının tasfiyesi gibi hususlara ilişkin düzenlemelere yer verilmemiştir. Bu sebeple Türk Medeni Kanunu'ndaki genel vakıf hükümleri, aile vakıflarının niteliğine uyduğu müddetçe uygulama bulacaktır.⁷⁶ Söz gelimi alelade bir vakfin sona erme sebepleri ile aile vakfının sona erme sebepleri aynıdır.⁷⁷

2. Çalıştırılanlara ve İşçilere Yardım Vakıfları

Mevzuat ile amacı belirlenen bir diğer vakıf türü, çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakıflarıdır. Bu vakıflar, hem işçilere hem de işçilerin aile ve yakınlarına; ölüm, doğum, evlilik, hastalık gibi durumlarda düzenli ve uzun süreli yardım edilmesini sağlamak üzere işverenler tarafından kurulan vakıflardır.⁷⁸ İşçilere yardım vakıfları

⁷³ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 385; Suat Ballar, **Yeni Vakıflar Hukuku**, İstanbul: Der Yayınları, 2015, s. 691.

⁷⁴ Ömer Çınar, “Mazbut ve Mülhak Vakıflarda Galle (Gelir) Üzerinde Vakıf Evlatlarının ve Diğer İlgililerin Hak Sahipliği ve İntifa Hakkı Hayrından Fazla Olan Mülhak Vakıfların Aile Vakfına Dönüştürülmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 22, S. 3 (2016), s. 850. Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında; “Bir defa, mülhak vakıflar, aile fertlerine nesilden nesile gelir dağıtılması amacına yönelik olarak kurulmuşlardır ki, batı hukukunda «aile fideikomisi» olarak adlandırılan ortaçağ kökenli bu sistem, miras hukuku anlayışla uyumsuz yapıyı sebebiyle çağdaş hukuk düzenlerince benimsenmemiş ve yasaklanmıştır” şeklinde ifadelerle yer verilmektedir: Anayasa Mahkemesi GK, E. 2008/22, K. 2010/82, T. 17.6.2010 (www.lexpera.com.tr).

⁷⁵ Ballar, s. 694.

⁷⁶ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 384; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 375; Ömer Çınar, *Galle Alacağı*, s. 850-851.

⁷⁷ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 385.

⁷⁸ Ballar, s. 726.

genel olarak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 522. maddesinde düzenlenmektedir. Anılan hükme göre, “*esas sözleşmede şirketin yöneticileri, çalışanları ve işçileri için yardım kuruluşları kurulması veya bunların sürdürülebilmesi amacıyla veya bu amacı taşıyan kamu tüzel kişilerine verilmek üzere yedek akçe ayrılabilir. Yardım amacına özgülünen yedek akçelerin ve diğer malların şirketten ayrılması suretiyle bir vakıf veya kooperatif kurulması zorunludur. Vakıf senedinde, vakıf malvarlığının şirkete karşı bir alacaktan ibaret olacağı da öngörülebilir.*” Bu madde kapsamında çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakfının kurulabilmesi mümkündür. Bu tür vakıflara ilişkin olarak ayrıca 4721 sayılı Kanun'un 110. maddesi de uygulama bulmaktadır.⁷⁹

İşçilere yardım vakıfları doktrinde, iki taraflı ve tek taraflı çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakfı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁸⁰ İki taraflı çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakfında, vakıftan yararlanan işçilerin de vakfa aidat gibi belirli bir ödeme yapmaları gerekir.⁸¹ Bu tür yardım vakıflarında, yapılan ödeme ile orantılı olarak yönetime katılma ve vakfın edimlerini dava yoluyla talep etme imkânı vardır (4721 sayılı Kanun, m. 110). Öte yandan tek taraflı çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakıfları, vakıftan yararlanan işçi veya personellerin vakfa herhangi bir ödeme yapmadıkları vakıf türünü ifade etmekte olup, aksi vakıf senedinde öngörülmediği müddetçe, vakıf yönetimine katılma veya vakfın ediminin dava yoluyla talebi gibi haklar söz konusu değildir.⁸²

3. Kamuya Yararlı Vakıflar

Kamuya yararlı vakıflar, 13.07.1967 tarih ve 903 sayılı “Türk Kanunu Medenisinin Birinci Kitabının İkinci Babı Üçüncü Faslıının Değiştirilmesi, Bu Kanuna Bazı Madde

⁷⁹ Söz konusu madde şu hükmü içermektedir: “*çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakıflarının yöneticileri, yararlananlara, vakfın örgütü, işleyişi ve mali durumu hakkında gerekli bilgiyi vermekle yükümlüdürler. Vakfa ödenti veren çalıştırılanlar ve işçiler en az yapmış oldukları ödeme oranında yönetime katılırlar ve temsilcilerini olabildiğince kendi aralarından seçerler. Vakfın malvarlığının çalıştırılanların ve işçilerin yapacakları ödemelerle sağlanacak bölümünün işverene karşı vakfın bir alacağından ibaret olması, ancak bu alacak için yeterli güvence sağlanmış olmasına bağlıdır. Yararlananların, vakfın edimlerinin yerine getirilmesini dava yoluyla isteyebilmeleri, ödenti vermiş olmalarına veya vakfi düzenleyen hükümlerin kendilerine bu hakkı tanımış bulunmasına bağlıdır. Çalıştırılanlara ve işçilere yardım vakıflarında yararlananların yönetime katılmaları ve vakıftan yararlanma koşulları ile ilgili hükümlerde yapılacak değişiklikler, vakıf senedine göre buna yetkili organın istemi üzerine, denetim makamının yazılı görüşü alındıktan sonra yerleşim yeri mahkemesince karara bağlanır.*”

⁸⁰ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 373.

⁸¹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 373.

⁸² Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 374.

ve Fıkralar Eklenmesi, Bazı Vakıfların Vergi Muafiyetinden Faydalandırılması Hakkında Kanun” ile birlikte mevzuata girmiş bir vakıf türüdür.⁸³ Anılan Kanun’da kamuya yararlı vakıflar, “*kamu yararına yapılan hibelerde ve gelirlerinin yarısından fazlası kamu görevi niteliğindeki işlerin yapımına bırakılarak kurulacak vakıflar*” olarak tanımlanmıştır (903 sayılı Kanun, m. 2). Ancak bugünkü mevzuatımız açısından kamuya yararlı vakıf kavramı tanımlanmadığı halde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun muhtelif hükümlerinde kamuya yararlı vakıf kavramı kullanılmaktadır (4721 sayılı Kanun, m. 117/son ve m. 570). Bununla birlikte doktrinde, kamuya yararlı vakıf kavramının mevzuatta tanımlanmamış olması gerekçesiyle bu kavram yerine “vergi muafiyeti tanınmış vakıf” ifadesinin kullanılması gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır.⁸⁴

Kamuya yararlı vakıflar, faaliyet alanları dolayısıyla devletin yükümlülüğü olan kamu hizmetlerini görmeleri ve kamuya yararlı hizmet sunmaları dolayısıyla vergi muafiyetine sahiptirler. Nitekim 30.07.2003 tarih ve 4692 sayılı Kanun’un 20. maddesi gereğince, “*gelirlerinin en az üçte ikisini nev’i itibarıyla genel, katma ve özel bütçeli idarelerin bütçeleri içinde yer alan bir hizmetin veya hizmetlerin yerine getirilmesini amaç edinmek üzere kurulan vakıflara, Maliye Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınabilir.*” Vergi muafiyeti tanıma yetkisi Bakanlar Kuruluna⁸⁵ aittir (m. 20). Örnek olarak İbn Haldun Üniversitesi’nin kurucu vakfı olan Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı, Bakanlar Kurulu’nun 26.09.2011 tarih ve 2011/2292 sayılı kararıyla vergi bağışıklığı hakkına sahip (kamuya yararlı) vakıf olarak kabul edilmiştir.

B. Eski Vakıf Türleri

Osmanlı döneminde kurulan vakıflar farklı açılardan tasnife tabi tutulmaktadır.⁸⁶ Buna göre eski vakıflar; mahiyetleri/amaçları bakımından, mülkiyetleri bakımından, kullanım şekilleri bakımından ve idareleri bakımından ayrılmaktadır. Tezimizde özel olarak bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı inceleneceği için eski vakıf türlerine ilişkin kısa bilgiler verilmekle yetinilecektir.

⁸³ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 369.

⁸⁴ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 369.

⁸⁵ 16 Nisan 2017 tarihli referandum çerçevesindeki anayasa değişikliği sonrası Cumhurbaşkanlığı yetkilidir.

⁸⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 251.

1. Mahiyetleri Bakımından Eski Vakıflar

Modern akademik çalışmalarda eski vakıflar amaç unsuru bakımından hayri vakıflar ve zürri (aile) vakıflar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır.⁸⁷

a. Hayri Vakıflar

Vakfın genel tanımı göz önünde bulundurulduğunda aslında vakıf ile anlaşılan hayri vakıflardır. Zira vakfın, insanların faydasına olacak şekilde, fakir ve muhtaçları gözetme amacı vardır.⁸⁸ Bir diğer ifadeyle vakfın lehdarı, vakfedenin aile bireyleri dışında kalan yardıma muhtaç kişiler veya cami, okul gibi yapılar ise hayri vakıf söz konusudur.⁸⁹

b. Zürri Vakıflar

Zürri vakıf, vakfedenin aile bireyelerine, nesline veya muayyen bazı kimseler lehine kurulan vakıftır.⁹⁰ Bu vakıflar Hanefi mezhebine ve bu doğrultuda oluşan Osmanlı Hukukuna göre meşru oluşumlardır.⁹¹

2. Mülkiyetleri Bakımından Eski Vakıflar

Vakfedilen taşınmazın mülkiyetine göre vakıflar sahih ve gayrisahih vakıflar olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Sahih Vakıflar

Sahih vakıflar, “çıplak mülkiyeti ve tasarruf hakkının birlikte vakfedildiği vakıflar” olarak tanımlanmaktadır.⁹² Sahih vakıfların konusu, bireysel mülkiyet kapsamında olan taşınmazlardır.⁹³ Bir diğer ifadeyle kamu malı olmayan, bireyin tasarruf ve mülkiyetindeki bir taşınmazın vakfedilmesi suretiyle oluşan vakıf sahih vakıftır. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi’nde benimsenen toprak sistemi çerçevesinde, sahih vakfa

⁸⁷ Çilingir, s. 15.

⁸⁸ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 251.

⁸⁹ Çilingir, s.16.

⁹⁰ Çilingir, s. 17.

⁹¹ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 252; Çilingir, s. 17.

⁹² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 252.

⁹³ Özkaya, s. 150.

konu arazinin mülk arazi olduğu söylenebilir.⁹⁴ Sahih vakfa konu taşınmazlar üzerinde vakıf tüzel kişiliği, tam mülkiyet hakkına sahip olup bu hak dokunulmazdır.⁹⁵

b. Sahih Olmayan/Gayrisahih Vakıflar

Osmanlı'da kural olarak bir taşınmazın vakfedilebilmesi için o taşınmazın maliki olmak zorunlu iken gayrisahih vakıflar bu durumun bir istisnasını teşkil etmektedir.⁹⁶ Vakfedilen taşınmazın kuru mülkiyeti devlette kalmakla birlikte vergi gelirlerinin ve/veya tasarruf hakkının kamuya yararlı bir hizmet için tahsis edildiği vakıflara gayrisahih vakıflar denmektedir.⁹⁷ Bir diğer ifadeyle gayrisahih vakıf; devlete ait bir arazinin, devlet başkanı/padişah tarafından veya onun izniyle bir başkası tarafından, devletin yükümlülüğü olan bir kamu hizmeti için tahsis edilmesidir.⁹⁸ Bu halde arazinin kuru mülkiyeti, vakıf tüzel kişiliğine devrolmamaktadır. Gayrisahih vakıf; miri arazinin⁹⁹ tasarruf hakkının devri suretiyle yapılabileceği gibi, salt söz konusu arazinin vergilerini (rüsüm ve aşarının) veya hem vergi gelirlerini hem de tasarruf hakkını devretmek şeklinde yapılabilir.¹⁰⁰ Gayrisahih vakıf için sağlanması gereken iki şart vardır; birincisi vakfa konu miri arazinin vakfedilmesi konusunda padişahın açık izni ve ikincisi vakfin, devletin yükümlülükleri arasında görülebilecek bir kamusal hizmeti ifa etmesi.¹⁰¹ Doğal olarak gayrisahih bir zürri vakfin kurulması mümkün değildir.¹⁰² Bu tarz vakıflar daha çok kendilerine miri arazi tahsis edilen hanedan üyeleri, vezirler, paşalar tarafından kurulmaktadır. Nitekim sonraki bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere Bezm-i Âlem Vakfı için tahsis edilen malvarlığının bir kısmı doğrudan Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın mülkiyetindeki malvarlıklarından olduğu bilinmekle birlikte büyük bir kısmı miri arazi olduğu için Bezm-i Âlem Vakfı gayrisahih bir vakıftır.

⁹⁴ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 107.

⁹⁵ Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukuna Göre Vakıf Mallarının Mülkiyet Meselesi", **Bakanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu**, Ankara; Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, s. 16.

⁹⁶ Özkaya, s. 152.

⁹⁷ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 252; Özkaya, s. 153.

⁹⁸ Akgündüz, *İslam Hukukuna Göre Vakıf Mallarının Mülkiyet Meselesi*, s. 23; Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 108.

⁹⁹ Miri arazi, rakabesi (kuru mülkiyeti) devlete ait olup tasarruf hakkı başkalarına verilmiş arazileri ifade etmektedir (1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, m. 3).

¹⁰⁰ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 108.

¹⁰¹ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 253.

¹⁰² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 252.

3. Kullanım Şekilleri Bakımından Eski Vakıflar

Bu tasnifte temel kriter, vakfa gelir getiren malların statüsü ve tabi oldukları hukuki rejimdir.

a. İcare-i Vahideli Vakıflar

Borçlar Hukuku kapsamındaki kira ilişkisine benzer şekilde; belirli bir vakfa gelir getirmek amacıyla vakfedilen taşınmazın belirli sürelerle (1 veya 3 yıl) birilerine kiralanması, kira süresi dolunca kira akdinin yenilenmesi veya bir başkasına kiralanması şeklinde değerlendirilen vakıflardır.¹⁰³ Müteveli tarafından vakfa gelir getiren taşınmazın icare-i vahideli olarak belirli süre kiraya verilmesi, kiracı veya mirasçıları için bu süre içerisinde o taşınmazdan faydalanma dışında bir hak doğurmayıp, kira akdi sona erdiğinde mütevellinin aynı taşınmazı bir başka kişiye kiralayabilmesi mümkündür.¹⁰⁴

Osmanlı'nın son dönemlerine doğru icare-i vahide sisteminin yanı sıra icare-i vahide-i kadîmeli sistem ortaya çıkmıştır. İcare-i vahide-i kadîmeli vakıf, "süresiz kiraya verilen, ferağ ve intikal imkânı tanınan" vakıflardır.¹⁰⁵ Buna göre vakfa gelir getiren bir taşınmazın, belirli bir kira bedeli karşılığında, mirasla intikal edecek şekilde süresiz olarak kiraya verilmesi halinde icare-i vahide-i kadîmeli vakıf söz konusu olur.

b. İcareteynli Vakıflar

Bir vakıf medeniyeti olarak nitelendirilen Osmanlı Devletinde vakıf hukukunun tıkanıdığı noktalarda çeşitli düzenlemeler getirilerek bu tıkanmalar çözülmüştür. Bu kapsamda vakıfların ekonomik olarak tıkanıdığı, yangın ve deprem gibi büyük felaketler sonucunda tahrip olan vakıfların tamiratını karşılayacak vakıf malının olmadığı durumlara bir çözüm olarak klasik fıkıh doktrininde olmayan icareteynli vakıf sistemi benimsenmiştir.¹⁰⁶

İcareteynli vakıf; "*değerine yakın peşin ücret ve ayrıca yıllık kira alınmak suretiyle süresiz olarak kiralanan vakıf taşınmazları*" olarak tanımlanmaktadır (5737 sayılı

¹⁰³ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 253.

¹⁰⁴ Özkaya, s. 106.

¹⁰⁵ Özkaya, s. 107.

¹⁰⁶ M. Serhat Yener, **Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri**, Ankara: Bilge Yayınevi, 2015, s. 21.

Kanun, m. 3). İcareteynli vakıflarda öncelikle mutasarrıf/kiralayan yüklü bir miktarda kira bedeli ödeyip akabinde belirli periyotlarla cüzi ödemeler yapmakta, ancak sözleşmeye konu malın kuru mülkiyeti vakfa ait olmaya devam etmektedir.¹⁰⁷ Bu sebeple iki kirali anlamına gelen icareteyn kavramı kullanılmaktadır. Böylece kiralayan tarafından icare-i muaccele (peşin kira) olarak yüklü bir ödeme yapılmakta, daha sonra da icare-i müeccele olarak her yıl belirli ve cüzi bir kira ücreti alınmaktadır.¹⁰⁸ Bunun yanı sıra mutasarrıf, vakıf malını olduğu gibi muhafaza etmek ve tahrip olan/tamiri gerektiren işlerini kendi parası ile onarmak zorundadır.¹⁰⁹

Osmanlı hukukunda mülkiyet geçişlerine ilişkin gelişmiş bir fıkhi literatür mevcut olmakla birlikte, intifa veya üst hakkı gibi sınırlı ayni haklar düzenlenmediği için, vakıflara yönelik sınırlı ayni hak olarak nitelendirilebileceğimiz icareteynli vakıfların kira akdine (icare) benzetildiği ve hükümlerinin de bu şekilde oluşturulduğu görülmektedir.¹¹⁰ Buna göre kuru mülkiyeti vakfin malvarlığında kalmak üzere kiralayana/mutasarrıfa, ayni hak boyutunda bir tasarruf imkânı sağlanmaktadır. Zira mutasarrıf bahse konu mal üzerinde devir, mirasla intikal gibi pek çok hakka sahip olmaktadır. Mutasarrıfın mirasçı bırakmadan ölmesi durumunda ise söz konusu mal mahlulen vakfa geri dönmektedir.¹¹¹

c. Mukataalı Vakıflar

Yangın, sel gibi büyük felaketlerle ileri derecede tahrip olan vakıf mallarının tekrar ihya edilmesi için getirilen bir diğer sistem de mukataalı vakıf uygulamasıdır.¹¹² Mukataalı vakıf; “*zemini vakfa, üzerindeki yapı ve ağaçlar tasarruf edene ait olan ve kirası yıllık olarak alınan vakıf taşınmazları*” olarak tanımlanmaktadır (5737 sayılı Kanun m. 3). Mukataalı vakıflarda, herhangi bir sebeple tahrip olan ve vakfin imkânlarıyla tamir edilmesi mümkün olmayan vakfa ait bina veya ağaçların eski haline getirilmesi karşılığında bu mal üzerinde mutasarrıfa süresiz bir kullanım hakkı verilmektedir.¹¹³ Bu durumda mukataaya konu arsa veya arazinin mülkiyeti vakfa ait olmakla birlikte onun üzerinde inşa edilen bina veya dikilen ağaçların mülkiyeti

¹⁰⁷ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 108.

¹⁰⁸ Özkaya, s. 107.

¹⁰⁹ Özkaya, s. 114.

¹¹⁰ Hüseyin Hatemi, **Medeni Hukuk Tüzel Kişileri**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1979, s. 745.

¹¹¹ Özkaya, s. 124.

¹¹² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 256.

¹¹³ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 109.

mutasarrıfa ait olmaktadır.¹¹⁴ Hatemi, mukataalı vakıf sisteminin, modern hukukumuz açısından üst hakkına tekabül ettiğini ifade etmektedir.¹¹⁵

Mukataalı vakıfta mutasarrıf, bina veya ağaçların üzerinde bulunduğu arazi için vakfa her yıl belirli bir kira öder. Bunun karşılığında, icareteynli vakıfta olduğu gibi, söz konusu arazi üzerindeki bina ve ağaçlar üzerinde mütevelliden izin almaksızın her türlü hukuki tasarrufta bulabilir.¹¹⁶

4. İdareleri Bakımından Eski Vakıflar

Eski vakıflar idareleri (idare eden makam) bakımından kendi içinde mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, cemaat vakıfları ve esnaf vakıfları şeklinde ayrılmaktadır.¹¹⁷ Cemaat vakıfları, vakfiyeleri dahi olmadığından diğer vakıflara kıyasla farklı bir yapı arz etmekte olup, bu tür vakıflar hakkında özel düzenlemeler mevcuttur.¹¹⁸

a. Mazbut Vakıflar

Mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilen vakıflardır. Ancak tezimizin ikinci bölümü mazbut vakıfları detaylı bir şekilde ele aldığından dolayı, tekrarı önlemek adına bu bölümde mazbut vakıfların tanım ve türleri ile hukuki durumları incelenmeyecektir.

b. Mülhak Vakıflar

Mülhak vakıf, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıf demektir (5737 sayılı Kanun, m. 3). Ali Himmet Berki ise mülhak vakfı, “evkaf idaresinin tahtı nezaretinde olarak mütevelliler marifetiyle idare olunan vakıflar” olarak

¹¹⁴ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 256.

¹¹⁵ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 747.

¹¹⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 257.

¹¹⁷ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 368. Belirtmek gerekir ki, eski vakıfların “mazbut vakıf” ve “mülhak vakıf” şeklinde bir ayrıma tabi tutulması, Medeni Kanun ve akabinde Vakıflar Kanunu tarafından getirilmiş bir sistem olmayıp Osmanlı döneminde dahi mevcut olan bir ayrımdır. Nitekim Atıf Bey tarafından kaleme alınan kitapta, “müsakkafât ve mustagallat-ı evkafın muamelatı hakkında düsturun ikinci cildinin 170. sahifesinde münderiç fi 9 Cemaziyelahir sene 1287 tarihli nizamnameden anlaşılacağı veçhiyle memalik-i devlet-i aliyyede bulunan evkaf iki kısımdır. Kısım-ı evvel, evkaf-ı mazbuta, kısım-ı sani evkaf-ı mülhakadır.” Bkz. Atıf Bey, **Arazi-i Kanunname-i Hümayuni Şerhi**, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1319, s. 33.

¹¹⁸ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 378.

tanımlamaktadır.¹¹⁹ Buna göre mütevelliliği, kadın erkek veya yakın uzak fark etmeksizin vakfedenin soyundan gelen kişilere hasredilmiş olan vakıflar mülhak vakıf kapsamına girmektedir.¹²⁰ Her ne kadar mülhak vakıflar kendi mütevellileri tarafından yönetilseler de, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu vakıflar üzerinde kontrol ve denetim yoluyla müdahale imkânı vardır.¹²¹ Mülhak vakıflar genel itibariyle Osmanlı döneminde kurulan sahih vakıflardandır.¹²²

Mülhak vakıflar, kamu hizmeti sayılacak amaçlarla kurulmuş olsalar dahi, mazbut vakıflardaki hukuki rejimin aksine, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden bağımsız bir tüzel kişiliğe ve yönetime sahiptirler. Bu sebeple mülhak vakıfların özel hukuk tüzel kişisi oldukları hususu tartışmasızdır.¹²³ Bununla birlikte ifade etmek gerekir ki bir mülhak vakfın vakfiyesi uyarınca mütevellisini atama/belirleme görevi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müteveli atama işlemi idari bir işlem olup buna karşı idari yargı yolu açıktır.¹²⁴

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülhak vakıflar üzerinde sadece denetim ve kontrol yetkisi olduğunu belirtsek de, vakfi yönetecek mütevellilerin dahi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından seçilecek olması, bu vakıflara sıradan bir denetimin ötesinde müdahale olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim çeşitli sebeplerle mütevellinin atanmadığı durumlarda (altsoyun küçük veya kısıtlı olması gibi), müteveli atanıncaya kadar mülhak vakfın yönetimi de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (5737 sayılı Kanun, m. 6). Benzer şekilde müteveli atanmış olmasına rağmen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, ayrı bir tüzel kişiliği olan mülhak vakıfların borçlarından sorumluluğu olmamasına rağmen, mülhak vakıf aleyhine ikame edilen davalarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de taraf olarak gösterilmesi gerekmektedir.¹²⁵

¹¹⁹ Ali Himmet Berki, **Vakıflar**, İstanbul: Cihan Kitaphanesi, 1940, s. 29.

¹²⁰ Berki, *Vakıflar*, s. 62. Berki'ye göre mülhak vakıf ayrıca cemaat vakıflarını ve esnaf vakıflarını da kapsayan üst bir kavramdır (s. 62), ancak mevcut düzenlemeler çerçevesinde, her ne kadar benzer hükümler uygulama bulsa da, bu vakıf türlerinin ayrı düzenlendiği görülmektedir.

¹²¹ Nazif Öztürk, **Menşei ve Tarihi Gelişimi açısından Vakıflar**, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, s. 102.

¹²² Mustafa Yılmaz, **Eski Vakıfların ve Taşınmazlarının Günümüzdeki Hukuki Rejimi**, Ankara: Bilge Yayınevi, 2013, s. 117.

¹²³ Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi açısından Vakıflar*, s. 102.

¹²⁴ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 482.

¹²⁵ Yargıtay 9. HD, E. 1987/3611, K. 1987/3855, T. 16.04.1987 Aktaran: İsmet Sungurbey, **Eski Vakıfların Yeni Sorunları**, İstanbul: 2001, s. 535.

Vakfiye bir vakfın “anayasası” mesabesinde olmasına rağmen, emredici Kanun hükümleri öncelikle uygulanır. Bu kapsamda bir vakfın vakfiyesinde feri (alt soybağı) olmayan birinin müteveli olarak atanmasının şart koşulması, Vakıflar Kanunu’nda yer alan mülhak vakfa ilişkin emredici hükümlerle çeliştiğinden geçerli değildir.¹²⁶ Keza amacı fiilen veya hukuken uygulanamaz hale gelen veya tahsis edildiği amaca göre kullanılması kanuna aykırılık teşkil eden mülhak vakıflarda da, vakıf yöneticisinin talebi üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından vakfın amacının değiştirilmesi mümkündür.

c. Cemaat Vakıfları

Eski vakıfların bir diğer türü cemaat vakıflarıdır. Osmanlı döneminde, Müslümanlar vakıf kurabildiği gibi gayrimüslimler de vakıf kurmuşlardır. Gayrimüslimler tarafından kurulan vakıflar genelde kilise/cemaat lehine veya söz konusu cemaatteki fakirler ve muhtaçlar lehine olmuştur.¹²⁷ Cemaat vakıfları, “*vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye’deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıflar*” olarak tanımlanmaktadır (5737 sayılı Kanun, m. 3).¹²⁸ Osmanlı’nın son dönemleri hariç olmak üzere kurulan cemaat vakıflarında genelde vakfiyeye rastlanmamaktadır.¹²⁹ Zira ilk dönemler Osmanlı’daki zimmiler çoğunlukla kendi cemaatleri lehine bir vakıf kurmak yerine yükümlü bağışlama yapmayı tercih ettiklerinden vakfiye düzenlememişlerdir.¹³⁰ Bu sebeple 1936 yılında cemaat vakıflarının, mal ve gelirlerini beyan etmeleri zorunlu tutulmuş ve bu kapsamda yapılan ve 1936 Beyannamesi olarak adlandırılan beyanlar, cemaat vakıflarının vakfiyesi olarak kabul edilmiştir.¹³¹ Mazbut ve mülhak vakıfların aksine, cemaat vakıfları farklı bir yapı arz etmekte ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren

¹²⁶ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 483.

¹²⁷ M. Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012, s. 274.

¹²⁸ 17.07.2018 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü verisine göre hâlihazırda çoğunluğu İstanbul’da olmak üzere Türkiye genelinde toplam 167 cemaat vakfı bulunduğu ilişkin bkz. [https://www.vgm.gov.tr/Documents/CEMAATVAKIFLAR2018/CEMAAT%20VAKIFLARININ%20T%3%9CRLER%C4%B0NE%20G%C3%96RE%20C4%BOL%20C4%BOL%20C4%BOL%20C3%87E%20D%A%20C4%9EILIMI%20\(17.07.2018\).pdf](https://www.vgm.gov.tr/Documents/CEMAATVAKIFLAR2018/CEMAAT%20VAKIFLARININ%20T%3%9CRLER%C4%B0NE%20G%C3%96RE%20C4%BOL%20C4%BOL%20C4%BOL%20C3%87E%20D%A%20C4%9EILIMI%20(17.07.2018).pdf) (08.05.2019).

¹²⁹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 378.

¹³⁰ Hatemi, *Vakıf Kurumuna Hukuk Tarihi Açısından Genel Bir Bakış*, s. 121.

¹³¹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 378.

bir problem teşkil eden azınlıklar meselesiyle doğrudan alakalı bulunmaktadır.¹³² Nitekim cemaat vakıfları, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması'nda da detaylı olarak düzenleme bulmuştur.¹³³ Bu sebeple cemaat vakıflarına ilişkin düzenlemelerin de farklılık arz ettiği görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren cemaat vakıflarına ilişkin mevzuatta devamlı bir değişim yaşanmıştır. İlk dönemler mülhak vakıflar arasında düşünülen cemaat vakıflarının bir dönem serbestçe yeni mal edinmeleri engellenmiş, vakıf yöneticisinin seçilemediği durumda cemaat vakıflarını yönetmekle Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkili kılınmış ve cemaat vakıflarının idaresine yönelik, aslında mazbut ve mülhak vakıflarda olduğu gibi, yoğun devlet müdahalesi söz konusu olmuştur.¹³⁴ Ancak 5737 sayılı Kanun'un 2008 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte bu müdahaleler oldukça azalmış ve cemaat vakıflarına pek çok hak tanınmıştır. Bu kapsamda cemaat vakıflarının mevcut düzenlemeler çerçevesindeki durumlarına kısaca değinmek gerekir.

Mülhak ve mazbut vakıfların aksine cemaat vakıflarının yönetimi, cemaat mensuplarınca ve kendi aralarından seçilmektedir (5737 sayılı Kanun, m. 6). Yönetici seçimi, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 10. maddesine göre yapılmaktadır.¹³⁵ Artık mülhak vakıf kapsamında olmayan cemaat vakıfları, kendi yönetim organlarını oluşturamaları dahi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilememektedir.¹³⁶ Bu durum, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, mazbut vakıfları doğrudan idare etmesi ve mülhak vakıflar üzerinde de vesayet işlevi görmesine karşın cemaat vakıflarının yönetimine çok sınırlı müdahalesi olabileceğini göstermektedir. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü ancak amaca ve yasaya uygunluk açısından cemaat vakıflarını

¹³² Cemaat vakıflarına ilişkin düzenlemelerde, mazbut ve mülhak vakıflardan farklı olarak Lozan Antlaşması'nın "Siyasal Hükümler" başlığı altında düzenlenen azınlıklar meselesinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dair bkz. Suat Şimşek, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Edinimi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 88 (2010), s. 31.

¹³³ Lozan Anlaşması'nın 42. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: "*Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların Kiliseleri, Havraları, mezarlıkları ve öteki dinsel kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye'de bulunan Vakıflarına ve dinsel ve yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek ve izinleri verecek ve yeni dinsel ve yardım kurumları kurulması için, benzeri öteki özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.*"

¹³⁴ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na kadar yürürlükte olan mevzuat hükümlerine ilişkin bkz. Ali Em, **Türk Hukuk Sisteminde Vakıflar**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011, s. 39-43.

¹³⁵ Em, s. 43.

¹³⁶ Em, s. 43.

denetleyebilmektedir (5737 sayılı Kanun, m. 33). Cemaat vakıflarına tanınan bu serbestiliğin, diğer eski vakıflara tanınmaması tartışmaya açıktır.

Önceden cemaat vakıflarının mal edinmesi çeşitli düzenlemelerle ve yargı kararları ile kısıtlanmıştı. Ancak 5737 sayılı Kanun ile birlikte cemaat vakıflarının mallarına ilişkin önemli düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle Kanun düzenlemesi sonrası cemaat vakıfları, diğer eski vakıflarla birlikte, serbestçe mal edinebilme imkânı elde etmiştir (5737 sayılı Kanun, m. 12).¹³⁷ Ayrıca yeni vakıflarda olduğu gibi, cemaat vakıflarına başlangıçta özgül mal ve hakların, vakıf yönetiminin başvurusu üzerine, haklı kılan sebepler varsa, Denetim Makamının görüşü alınarak mahkeme kararı ile sonradan iktisap ettikleri mal ve hakların ise bağımsız ekspertiz kuruluşlarınca düzenlenecek rapora dayalı olarak vakıf yetkili organının kararı ile daha yararlı olanları ile değiştirilebilmesi veya paraya çevrilebilmesi mümkündür (5737 sayılı Kanun, m. 12).

Bunların yanı sıra cemaat vakıflarının mal edinmelerine ilişkin ciddi kısıtlamaların olduğu 1936 beyannamesi sonrası dönemde cemaat vakıflarına ait olup da hazine adına tapuya tescil edilen taşınmazların tekrar cemaat vakıfları adına tescil edilmesine ilişkin düzenlemeye Kanun'da yer verilmiştir (5737 sayılı Kanun, geçici m. 7).¹³⁸ Bu düzenlemeyle birlikte cemaat vakıflarının hakları açısından ciddi bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak aynı hassasiyet ve iyileştirmenin, pek çok malvarlığı satılan, kamulaştırılan, üçüncü kişilere devredilen mazbut ve mülhak vakıf malları açısından gösterilmediği de bir gerçektir.

¹³⁷ Kanun'un bu hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal başvurusu yapılmış, ancak başvuru, Anayasa Mahkemesinin 17.06.2010 tarih, 2008/22 E. ve 2010/82 K. sayılı kararıyla reddedilmiştir.

¹³⁸ 5737 sayılı Kanun'un Geçici 7. maddesi şöyledir: “Cemaat vakıflarının; a) 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olup, halen tasarruflarında bulunan nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar, b) 1936 Beyannamesinden sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edineme gerekçesiyle halen; Hazine veya Genel Müdürlük ya da vasiyet edenler veya bağışlayanlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde müracaat edilmesi halinde, Meclisin olumlu kararından sonra, ilgili tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescilleri yapılır.”

Cemaat vakıflarının nasıl sona ereceği mevzuatta düzenlenmemiştir. Bu sebeple cemaat vakıflarının hukuken sona ermesinin mümkün olmadığı ve tüzel kişiliklerinin devam edeceği belirtilmektedir.¹³⁹

d. Esnaf Vakıfları

Esnaf vakıfları, “2762 sayılı Vakıflar Kanununun yürürlüğünden önce kurulmuş ve esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilen vakıfları” ifade etmektedir (5737 sayılı Kanun, m. 3). Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerine göre hâlihazırda bir adet esnaf vakfı bulunmaktadır.¹⁴⁰ Esnaf vakıfları, mülhak vakıflar ile benzer bir yapı arz etmekte olup işbu vakıflara da mülhak vakıflara ilişkin hükümler uygulanmaktadır.¹⁴¹ Nitekim 5737 sayılı Kanun’un 6. maddesi gereğince; “*esnaf vakıfları, mülhak vakıfların tabi olduğu hükümlere tabidir. Bu vakıflar, esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilir.*” Bu sebeple esnaf vakıflarına ilişkin detaylı bilgi için mülhak vakıfların ele alındığı bölüme atıf yapmakla yetinmekteyiz.¹⁴²

IV. OSMANLI HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK VAKIFLARDA TÜZEL KİŞİLİK MESELESİ

A. Türk Medeni Kanunu Çerçevesinde Vakıfların Tüzel Kişiliği

Tüzel kişilik, başlı başına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal toplulukları şeklinde tanımlanmaktadır (4721 sayılı Kanun, m. 47). Bir diğer ifadeyle tüzel kişilik; “ortak bir amacın sürekli olarak gerçekleşmesini sağlayacak örgütlenmeye sahip kişi veya mal topluluklarına birleşen kişilerden veya malı tahsis eden kişiden bağımsız” olarak bir kişilik tanınmasıdır.¹⁴³

Medeni hukukumuz açısından tüzel kişilerin varlığı, sorumlulukları, hak ve ehliyetleri bir tartışma konusu değildir. Tüzel kişiliğe ilişkin hükümler ve tüzel kişiliği haiz kurumlar mevzuatta detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsamda vakıfların da tüzel kişiliği bulunmaktadır (4721 sayılı Kanun m. 101). Vakıf, tescil edilmek ile

¹³⁹ Em, s. 43.

¹⁴⁰

Bkz.

https://www.vgm.gov.tr/Documents/YEN%C4%B0%20VAKIFLAR2018/VAKIFLARIN%20T%C3%9CRLER%C4%B0NE%20G%C3%96RE%20DA%C4%9EILIMI_17.07.2018.pdf (08.05.2019).

¹⁴¹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 379.

¹⁴² Bkz. s. 27-29.

¹⁴³ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 262.

birlikte tüzel kişilik kazanır ve bundan sonra hak ve borç yüklenebilecek hükmi bir kişi olarak hukuk dünyasında mevcudiyet bulur. Her ne kadar eski vakıflar, tüzel kişiliğin açık olarak düzenlenmediği Osmanlı hukukuna göre kurulmuş olsalar da, mevcut hukuk düzenimiz içerisinde eski vakıfların da tüzel kişiliğe sahip oldukları tartışmasızdır. Nitekim hem eski hem yeni vakıflara uygulanan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda açık bir şekilde, “*vakıflar, özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir*” (m. 4) şeklinde düzenlemeye yer verilmektedir. Bir diğer ifadeyle tüzel kişiliğe sahiplik açısından eski vakıflar ile yeni vakıflar arasında bir farklılık söz konusu değildir.¹⁴⁴

B. Osmanlı Hukukunda Vakıfların Tüzel Kişiliği

Osmanlı hukukunda ve genel itibariyle klasik fıkıh eserlerinde tüzel kişilik kavramı ile pek karşılaşmamaktadır. Ancak ayrı bir kavram olarak tüzel kişiliğin kaynaklarda yer almaması, uygulama açısından İslam hukukunda hükmi şahısların/tüzel kişilerin varlığının kabul edilmediği şeklinde bir sonuca götürmemektedir.¹⁴⁵ Nitekim klasik fıkıh kaynakları ve Osmanlı uygulaması incelendiğinde, vakıf da dâhil pek çok kurumun, kurucu, mütevellî ve/veya yöneticilerinden bağımsız olarak hak kazanabildiği ve borç yüklenebildiği görülmektedir.¹⁴⁶

İslam hukukunda bir topluluğun tüzel kişiliğe sahip olup olmaması, zimmetin varlığıyla doğrudan alakalıdır. Zimmet, kısaca bir kişinin borç altına girebilme ehliyetini ifade etmektedir.¹⁴⁷ Buna göre zimmet, kişinin “leh ve aleyhindeki hakların vücut ve sübutuna; başka bir tabirle hak ve vazifeye ehil” olması anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Bir topluluğun, topluluğu oluşturan insanlardan bağımsız olarak ve tüm topluluk adına borç altına girebilmesi, bir diğer ifadeyle zimmetinin olması, o topluluğun aslında günümüz medeni hukuk uygulamasına göre bir şekilde tüzel kişi sayılmasına imkân tanımaktadır.

¹⁴⁴ Ergün, s. 91.

¹⁴⁵ Murtaza Köse, **İslam Hukukunda Anonim Ortaklıklar**, İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 179; Özkaya, s. 69.

¹⁴⁶ Akgündüz, *İslam Hukukuna Göre Vakıf Mallarının Mülkiyet Meselesi*, s. 14; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 226; Köse, s. 181; Akman, s. 57.

¹⁴⁷ Köse, s. 180.

¹⁴⁸ Berki, *Vakıflar*, s. 56. İslam Hukuku'ndaki zimmet kavramı ile Türk Medeni Hukuku'ndaki hak ehliyeti kavramı büyük oranda örtüşmektedir.

Vakıf, belirli bir malın/taşınmazın bir amaca özgülmesi sonucu, mal sahibinden bağımsız olarak ortaya çıkan bir kurum olarak; İslam hukukunda zimmet sahibi olan topluluklardan kabul edilmiştir. Bunun en temel gerekçesi, bir taşınmazın vakfedilmesiyle birlikte artık vakfedenin mülkiyetinden çıkması ve gayesi doğrultusunda kullanılmak üzere Allah'ın mülkiyetine girmesidir.¹⁴⁹ Bir diğer ifadeyle artık herhangi bir gerçek kişinin mülkiyetinde olmayan vakfa konu malın, hükmi bir şahsiyete sahip olacağı kabul edilmiştir. Bu çerçevede vakıflar, temsilcileri vasıtasıyla kira, satım ve sair hukuki işlemleri gerçekleştirebilme, hak kazanabilme ve yükümlülük altına girebilme ehliyetine sahiptir.¹⁵⁰

Her ne kadar Osmanlı hukukunda tüzel kişilik kavramı ilk olarak 1870 tarihli Ticaret Kanunu ile sadece ticari şirketlere tanınmış olsa da,¹⁵¹ ticari şirketler dışındaki devlet, köy, vakıf gibi diğer kurumların da tüzel kişiliğe sahip olduğu düşüncesi var olagelmıştır. Mecelle, bu düşüncenin mevcut olduğunu gösteren güzel örnekler ihtiva etmektedir. Mecellenin 423. maddesi hükmü çerçevesinde, işverenin (müstecir) gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişi de olabileceği, bu kapsamda Osmanlı uygulamasında tüzel kişi olarak görülebilecek bir köy halkının birlikte işçi (ecir) çalıştırabileceği belirtilmiştir.¹⁵² Bu örnek, genel olarak klasik fıkıhta ve özel olarak Osmanlı hukukunda tüzel kişilik düşüncesinin olduğunu ancak bu hususun medeni kanuna kadar kavramsallaştırılmadığını göstermektedir.

V. TÜRK VAKIF HUKUKUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

A. Genel Olarak

Türk hukuk tarihi açısından vakıf uygulamaları özellikle Türklerin Müslüman olması ve İslam hukukuna tabi olmaları sonrası görülmektedir. Ancak vakıf müessesesinin, her insan topluluğunda mevcut olan yardımlaşma, dayanışma ve hayır yapma düşüncesinden ortaya çıktığı düşünüldüğünde, İslam öncesi Türk ve sair toplumlarda da vakıf veya benzeri uygulamaların görülmesi şaşırtıcı değildir. İslam öncesi

¹⁴⁹ Mustafa Kelebek, **İslam Vakıf Hukuku ve Sivas Darüşşifa Vakfiyesi**, İstanbul: Ravza Yayınları, 2015, s. 59.

¹⁵⁰ Köse, s. 184.

¹⁵¹ Yılmaz, s. 139.

¹⁵² Mecelle m. 423: “*Ecir-i has'ın müsteciri bir şahıs olduğu gibi şahs-ı vahid hükmünde olan müteaddit şahıslar dahi olabilir.*” Bkz. Mehmet Aykanat, “Mecelle’de İş Sözleşmesi”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 47 (Ocak - Şubat 2015), s. 56.

Türklerin hukukuna ilişkin yazılı kaynakların oldukça sınırlı olması, o dönemde Türkler arasında vakıf uygulamalarının mevcut olup olmadığı veya ne tür vakıfların mevcut olduğu sorularının varsayımlara dayalı olarak cevaplandırılması sonucunu doğurmaktadır.¹⁵³ Türk hukuk tarihi açısından vakıflar şüphesiz ki Osmanlı Devleti ile birlikte büyük bir önem kazanmıştır. Osmanlı toplumunun ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel hayatında önemli bir yeri haiz olan vakıfların Osmanlı Devleti'nden sonra dahi devam etmesi, bu kurumun ehemmiyetini göstermektedir.

İslam ile birlikte vakıf kurumu Müslüman toplumlarda geniş uygulama bulmuştur. Nitekim vakıflara ilişkin yapılan araştırmalar, İslam ülkelerindeki arazi ve taşınmazların önemli bir bölümünün vakıflara ait olduğunu ve özellikle Osmanlı Devleti topraklarının büyük bir kısmının vakıf arazisi olduğunu göstermektedir.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Türkiye Cumhuriyeti'ne evirilişine kadar geçen süreçte irili ufaklı binlerce vakıf kurulmuş, Osmanlı toplumunun ekonomik, kültürel ve sosyal problemlerine yönelik çözümler çoğunlukla vakıf kurumu üzerinden sağlanmıştır. Elbette Osmanlı vakıf hukuku ve sistemi, devletin kurulduğu ilk andan itibaren hep aynı şekilde ilerlememiş; vakıflara ilişkin çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle çalışmamızın konu ve kapsamı da gözetilerek, Osmanlı'nın son döneminde vakıf hukuku açısından önem arz eden bazı hususlar/dönüm noktaları aşağıda ayrı başlık altında incelenmiştir.

B. Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin Kurulması

Yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyayı kontrolü altında bulunduran Osmanlı Devleti'ndeki vakıf uygulamalarının hep aynı minvalde olduğunu söylemek mümkün değildir. Osmanlı vakıf hukuku açısından, 1826 tarihinde Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Zira Osmanlı Devleti açısından vakıflarda merkezi sisteme geçiş, Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması ile gerçekleşmiştir. Vakıfların önemli bir sermaye gücüne tekabül etmesi ve sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasal etkilerinin büyüklüğü göz önünde

¹⁵³ Özkaya, s. 41.

¹⁵⁴ Bülent Köprülü, "Tarihte Vakıflar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1951, s. 494; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 42, İstanbul: 2012, s. 484.

bulundurulduğunda, devletlerin merkezi bir sistem üzerinden vakıfları denetleme çabaları anlaşılabilir olmaktadır.¹⁵⁵

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk zamanlardan itibaren çeşitli vakıflar kurulmuştur. Orhan Gazi Bursa'da kurduğu ilk vakfın denetimini Vezir Sinan Paşa'ya vermiş olsa da, daha sonra Yıldırım Bayezid ve oğlu Çelebi Sultan Mehmet dönemlerinde vakıfların denetimi kadınlara verilmiştir.¹⁵⁶ Kadıların vakıflar üzerindeki denetim yetkileri, kadının yetki bölgesindeki vakıfların teftiş edilmesi ve o bölgede kurulan vakıfların vakfiyelerinin onaylanmasını kapsıyordu.¹⁵⁷ Gerçekten de klasik Osmanlı uygulamasında bir vakfın kurulabilmesi için, Hanefi mezhebi içtihadı çerçevesinde, vakfiyenin sicile tescil edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede vakfın kurulduğu bölgedeki kadı veya kadıların onayı da alınmaktaydı.¹⁵⁸ Ayrıca kimi durumlarda kadıların, vakfa müteveli atama yetkisi de bulunmaktaydı.¹⁵⁹ Her ne kadar vakıflar üzerinde kadıların önemli denecek düzeyde yetkileri olsa da, kadıların müteveli yerine geçip vakfı yönetebilmeleri mümkün değildi. Bu husus, Mecelle'de, "müteveli-i vakfın velâyeti kadının velâyetinden akvâdir"¹⁶⁰ (m. 59) şeklinde prensip haline getirilmiştir.

Kadı denetiminin yanı sıra, Osmanlı Hukuku'na göre vakfın denetimi ve yönetimi hususlarının vakfiyede düzenlenebilmesi mümkündü. Nitekim bazı durumlarda, vakfiyede belirlenen yönetime göre Şeyhülislam Nezareti veya Darüssaade Ağası Nezareti gibi makamlar vakfın denetim mercii olarak atanabilmekteydi.¹⁶¹ Ancak bu durumda dahi devletin vakıflar üzerinde doğrudan bir müdahalesi olmayıp vakfiyedeki şartlar çerçevesinde ilgili denetçi nezaret belirlenmekteydi. Bir diğer ifadeyle vakfiyede vakfın amacı, malvarlığı, yönetimi, müteveli heyeti, istihdam edilecek personel gibi hususlar düzenlenmekte ve vakfiye artık o vakfın anayasası hükmünde olmaktaydı. Bu durumda kadı denetimi ve vakfiye şartlarının gerektirdiği nezaret

¹⁵⁵ Yediyıldız, s. 484.

¹⁵⁶ Seyit Ali Kahraman, **Evkâf-ı Hümâyün Nezareti**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 2.

¹⁵⁷ Kahraman, s. 2.

¹⁵⁸ Nilgün Çevrimli, "Haseki Hürrem Sultan'ın Kudüs Vakfiyesi Örneğinde Bir Vakfiye Analizi", **Vakıf ve Toplum**, S. 5 (Mayıs 2015), s. 4.

¹⁵⁹ Detay için bkz. Elif Genca, "Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-ı Hümâyün Nezareti)", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 72, S. 1 (2014), s. 534-535.

¹⁶⁰ Mecelle hükmünün modern Türkçe ile, "vakıf mütevellisinin yönetim yetkisi (velâyet), hâkimin yönetim yetkisinden daha güçlüdür" şeklinde ifade edilmesi mümkündür.

¹⁶¹ Kahraman, s. 2-3.

denetimi dışında vakıf idari muafiyete sahip olmakta ve geniş bir serbesti kazanmaktaydı.

Evkâf-ı Hümayun Nezareti kurulana kadar genel itibariyle her bir vakfın yönetimi kendisine ait olup merkezi yapının kontrolünden bağımsızdı. İfade edildiği üzere bu süreçte en temel denetim mekanizması, vakfın bulunduğu bölgedeki kadılardı.¹⁶² Vakıfların sahip olduğu bu serbestlik, tarih içerisinde vakıfların daha fazla gelişip ilerlemesine ve yaygınlaşmasına imkân tanımıştı.

Merkezi bir denetimin olmaması ve vakıfların geniş serbestilere sahip olması, özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru önemli bir problem olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Evkâf-ı Hümayun Nezareti kurulmuştur. Vakıfların merkezi bir sistemden denetlenmesi; vakıflarda meydana gelen aksaklıklar, bozulmalar, yolsuzluklar veya çağın gereklilikleri gibi çeşitli gerekçelere dayandırılmıştır.¹⁶³ Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte vakıflar tek bir denetim mekanizması altında toplanmıştır.¹⁶⁴ Vakıflarla ilgili kurum ve nezaretler tedricen Evkâf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmıştır. Daha sonra Evkâf-ı Hümayun tarafından Rumeli ve Anadolu il merkezlerinde evkâf müdürlükleri kurularak taşradaki vakıfların kontrol ve denetimi sağlanmak istenmiştir.¹⁶⁵ Vakıfların denetimi ve yolsuzlukların önlenmesi amacıyla 1863 tarihli Nizamname ile evkaf müdürlüklerine vakıflar üzerinde geniş yetkiler tanıyan bir düzenleme yapılmıştır.

Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması, vakıflar problemini çözemediği gibi daha büyük problem ve sıkıntıların doğmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Ertem'in de ifade ettiği üzere, “vakıf yönetiminin merkezileştirilmesi istenen sonuçları vermemiştir. Yolsuzluklar artmış, vakıflar ıslah edilememiş, yeni vakıf eser inşa etmek bir yana harap olan ve onarıma ihtiyaç duyan vakıf eserlerin harabiyeti ortadan kaldırılamamış, Evkaf Hazinesinden vakıflara nakit aktarımı yapılamamış, aksine, devlet hazinesindeki açıklar Evkaf hazinesinden yapılan nakillerle kapatılmıştır.”¹⁶⁶ Gerçekten de Evkaf Nezareti'nin kurulması sonrasında devletin vakıflara müdahalesi

¹⁶² Yediyıldız, s. 485.

¹⁶³ Genca, s. 538-539.

¹⁶⁴ Genca, s. 531.

¹⁶⁵ Kahraman, s. 7.

¹⁶⁶ Adnan Ertem, “Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**, S. 36 (Aralık 2011), s. 49.

ve tek hazine sistemi üzerinden tüm vakıfların gelirlerinin maliye hazinesinde toplanıp vakıflara buradan dağıtılması gibi uygulamalar vakıflar açısından büyük sıkıntılara sebebiyet vermiştir.¹⁶⁷ Benzer şekilde Nezaret, daha etkili bir vakıf sistemi kurabilmek adına özellikle faaliyete devam etmeyen veya edemeyecek durumda olan vakıf topraklarını satmıştır. Ancak bu durum Osmanlı vakıf sistemine olumlu bir getiri sağlamadığı gibi yabancıların Osmanlı’da daha fazla gayrimenkul edinmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁶⁸ Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde boy gösteren bu problemler, Cumhuriyet’in ilanı sonrasında da vakıfların problemleri bir gidişatla yola devam etmesine zemin hazırlamıştır. Bu sebeple Evkâf-ı Hümayun Nezareti’nin vakıfları iyileştirmekten ziyade var olan sorunların daha da derinleşmesine ve vakıf sisteminin çökmesine yol açtığı söylenebilir.¹⁶⁹

Cumhuriyetin ilanından sonra Evkaf-ı Hümayun Nezareti şeyhülislamlık kurumu ile birleştirilmiş ve vakıfların yönetim ve denetimi Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti adı altında devam ettirilmiştir. 429 sayılı Kanun ile 1924 yılında Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti ilga edilerek “*evkaf umuru milletin hakiki menafîine muvafık bir şekilde halledilmek üzere*” (429 sayılı Kanun, m. 7) Başbakanlığa¹⁷⁰ bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Hâlihazırda, mazbut vakıflar hariç,¹⁷¹ Türkiye’deki vakıflar üzerinde bir denetim makamı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü faaliyetlerine devam etmektedir.

C. 1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi

Vakıf hukuku, gayrimenkul/taşınmaz hukukuyla oldukça bağlantılıdır. Özellikle Hanefî mezhebi açısından menkul/taşınır malların vakfedilmesi konusunda ciddi sınırlandırmalar vardır.¹⁷² Bu durum, vakıf hukukunun Osmanlı toprak sistemi ve

¹⁶⁷ Genca, s. 551.

¹⁶⁸ Nazif Öztürk, “XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri”, *Journal of Islamic Research*, C. 8, S. 1 (Kış 1995), s. 15. Nitekim vakıfların merkezileştirilmesinin, vakıfların ıslahı gerekçesiyle açıklanmasına rağmen asıl önemli sebeplerinden birisi, Osmanlı Devleti’nde daha fazla toprak sahibi olmak isteyen yabancılarının baskısı olduğuna dair bkz. Nazif Öztürk, “Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler”, *Diyanet Dergisi*, C. 22, S. 2 (1986), s. 10

¹⁶⁹ Nazif Öztürk, “M. Hamdi Yazır’ın Vakıfçılık Anlayışı”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3 (Temmuz 1991), s. 212; Genca, s. 553.

¹⁷⁰ 16 Nisan 2017 tarihli referandum çerçevesindeki anayasa değişikliği sonrası başbakanlık makamının kalkması dolayısıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı yetkilidir.

¹⁷¹ Mazbut vakıflar açısından Vakıflar Genel Müdürlüğü, doğrudan yönetici ve temsilci durumundadır.

¹⁷² Hanefî doktrinine göre bir taşınır mal, ancak taşınmaz mala tabi olarak vakfedilebilir. Bir taşınmaz mala tabi olmaksızın vakfedilebilecek taşınır mallar ise oldukça sınırlı olup Hanefî fakihler arasında ihtilaflıdır: bkz. Çilingir, s. 107.

taşınmaz hukuku ile doğrudan irtibatlı olmasına sebep olmuştur. Özellikle 1858 tarihinde yürürlüğe giren Arazi Kanunnamesi ile birlikte Osmanlı toprak sisteminde bazı değişiklikler yaşanmış,¹⁷³ bu değişiklikler Osmanlı vakıf hukukunu da etkilemiştir. Belirtmek gerekir ki doktrinde, Arazi Kanunnamesinin sadece Osmanlı dönemi açısından önemli olmadığı, Medeni Kanun’la açık bir şekilde ilga edilmemesi karşısında Kanunname hükümlerinin hala yürürlükte olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴

1858 tarihli Arazi Kanunnamesi öncesi Osmanlı’da toprak sistemi genel itibariyle mülk ve vakıf dışındaki bütün arazilerin devlete ait olduğu kabulüne dayanmakta¹⁷⁵ ve tımar sistemi uygulanmaktaydı. 1858 tarihli Kanunname ile ise araziler; mülk arazi, miri arazi, vakıf arazi, metruk arazi ve mevat (ölü) arazi olmak üzere beş kısma ayrılmıştır.¹⁷⁶ Mülk arazi ve miri arazi dışındaki arazi türleri vakfa konu olamazken; mülk arazi sahih vakıflara ve miri arazi de gayrisahih vakıflara konu olabilmekteydi.¹⁷⁷ Bu kapsamda vakıf arazileri; mülk arazinin vakfedilmesiyle oluşan sahih vakıf arazilerini ve miri arazinin vakfedilmesiyle oluşan gayrisahih vakıf arazilerini kapsamaktadır. Bu çerçevede çalışmamızla doğrudan ilgili olan arazi türü vakıf arazileri olduğu için bunun üzerine yoğunlaşmak faydalı olacaktır.

Kanunname’nin 4. maddesinde düzenlenen vakıf arazileri; sahih ve gayrisahih arazi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sahih vakıf, vakfedilen malın maliki olan ve onu vakfedebilme ehliyetine sahip olan kişi tarafından, sürekli ve devamlı olarak hayır işine tahsis edilen arazi anlamına gelmektedir.¹⁷⁸ Gayrisahih vakıf ise; bir miri arazinin,¹⁷⁹ padişah tarafından veya onun izni ile başkası tarafından belli bir amaca

¹⁷³ 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile aslında mevcut arazi sisteminde köklü değişiklikler yapılmadığı, ancak beş asırdır uygulanan ve toplu halde bulunmayan arazi hukukuna ilişkin ferman, hüküm, kanunname gibi hukuki metinlerin bir araya getirildiğine ilişkin bkz. Mehmet Akif Aydın, “Arazi Kanunnamesi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: 1991, s. 346.

¹⁷⁴ Yunus Güneş ve Üstüner Birben, “1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi Üzerine Bir Tartışma”, **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 2 (Aralık 2012), s. 60; Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 17. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi’nin Medeni Kanun hükümleriyle çelişmeyen maddelerinin yürürlükten kalkmadığı ve hala uygulanmasının mümkün olduğuna ilişkin bkz Yargıtay’ın 27.1.1943 tarih 5/7 ve 9.2.1944 tarih 4 numaralı İçtihadı Birleştirme Kararı ve Yargıtay 16. HD, E. 2014/15131, K. 2014/12441 T. 6.11.2014 (www.lexpera.com.tr)

¹⁷⁵ Em, s. 3.

¹⁷⁶ Atıf Bey, s. 12.

¹⁷⁷ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 364; Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 107.

¹⁷⁸ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 15.

¹⁷⁹ Tanım için bkz. dipnot 99.

özgülenmesi ile doğan vakıftır.¹⁸⁰ Bir başka deyişle Kanunname’de düzenleme bulan gayrisahih vakıflar, menfaati belli bir amaca tahsis olunan miri vakıflardır. Bu vakıflarda vakfa konu arazinin kuru mülkiyeti beytülmale ait olmakla birlikte araziden elde edilen gelir Padişah tarafından veya onun izniyle bir başkası tarafından belirli bir hayır amacına tahsis edilmektedir.¹⁸¹

Yukarıdaki başlıklarda değinildiği üzere İslam hukuk doktrinde bir vakfın kurulabilmesi, vakfa konu malın mülkiyetinin, Allah’ın mülkü olacak şekilde kişinin mülkiyetinden çıkarılmasını gerektirmektedir. Sahih vakıf olarak adlandırılabilen bu vakıflara ilişkin fıkıh kitaplarında detaylı hükümler bulunmaktadır. Sahih vakıfların fıkıh kitaplarında düzenlenmiş olması, bu alanın Kanunname’de düzenlenmesi konusunda çekimserlik yaratmıştır.¹⁸² Bu sebeple, Kanunname’nin 4. maddesinde¹⁸³ de belirtildiği üzere, Arazi Kanunnamesi sadece gayrisahih vakıfları düzenlemiştir. Ancak Osmanlı uygulaması ile ortaya çıkan gayrisahih vakıflarda vakfın mülkiyetinin tamamen temlik ve temellükten engellenecek şekilde devredilmesi durumu söz konusu değildir. Bu sebeple gayrisahih vakıfların Kanunname’de ayrıca düzenlendiği düşünülmektedir.¹⁸⁴

Arazi Kanunnamesi, hem Osmanlı’nın toprak ve mülkiyet sisteminin anlaşılması hem de vakıf arazilerine ilişkin değerlendirme yapılabilmesi için oldukça değerli bir kaynaktır. Günümüzde hala yürürlükte olup olmadığı hususu tartışılmakla birlikte Arazi Kanunnamesi, özellikle eski vakıflara ilişkin uyuşmazlıklarda Osmanlı toprak sisteminin anlaşılması ve uyuşmazlığın buna göre çözülmesi açısından önem arz etmektedir.

¹⁸⁰ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 15.

¹⁸¹ Atıf Bey, s. 37.

¹⁸² Mehmet Akif Aydın, *Arazi Kanunnamesi*, s. 347.

¹⁸³ Madde 4: Arazi-i mevkufe iki kısımdır. Kısm-ı evvel, sahihan arazi-i memluketden iken şer-i şerife tevfikân vakfolunmuş arazidir ki bu makule arazi-i mevkufenin rakabesi ve bilcümle hukuk-ı tasarrufiyesi canib-i vakfa ait olarak bunlarda muamelat-ı kanuniye cereyan etmeyip ancak şart-ı vâkıf her ne ise olveçhile amel olunmak lazım geldiği cihetle arazi-i mevkufenin bu kısmından işbu kanunnamede bahsolunmayacaktır.”

¹⁸⁴ Arazi Kanunnamesi’nde miri arazilere ilişkin dört fasıl ve seksen üç madde bulunmakta olup gayrisahih vakıflara ilişkin düzenlemeler de, miri arazilere ilişkin düzenlemelerin yapıldığı maddelerde bulunmaktadır: Atıf Bey, s. 37.

D. 1935 Tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu

Cumhuriyetin ilanından sonra hukuk alanında gerçekleşen reform ve kodifikasyon hareketleri sonucunda 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi yürürlüğe girmiştir. 743 sayılı Kanun'da vakıflar genel hatlarıyla düzenlenmiştir. Daha sonra 29.05.1926 tarih ve 864 sayılı “Kanunu Medeninın Sureti Mer’iyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiş ve bu Kanun’un 8. maddesinde, Medeni Kanun öncesi kurulan vakıflar için ayrı bir Kanun’un yayınlanacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, 13.06.1935 tarihli ve 3027 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Şüphesiz ki Vakıflar Kanunu hazırlanırken, eski hukuk uygulamasından devralınan bazı problemlere çözüm getirilmesi temel amaçlardan biri olmuştur. Ancak Vakıflar Kanunu’nun yürürlüğe girmesinin üzerinden yüz yıla yakın bir sürenin geçmesine rağmen pek çok problemin devam ettiği, üstelik yeni sistemin beraberinde pek çok problem getirdiği de görülmektedir.¹⁸⁵ Yeni vakıf sisteminin yürürlüğe girmesiyle birlikte vakıf kurma oranlarında ciddi düşüşün gerçekleşmesinde ve mevcut vakıfların devamlılık sağlayamamasında, yeni vakıf hukuku sisteminin önemli bir payının olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

Öncelikle bir İslam Hukuku kurumu olarak vakfın, fıkıh literatüründen bağımsız olarak düzenlenmesi doğru olmamıştır. Nitekim Vakıflar Kanunu’nu yazmak üzere İsviçreli hukukçu Hans Leeman’ın görevlendirilmesi ve buna bağlı olarak özelde İsviçre genelde ise Avrupa hukuk düşüncesi çerçevesinde bir vakıf düzenlemesi, yüzyıllarca fıkhi hükümler çerçevesinde mevcudiyet gösteren vakıfların büyük oranda özünden kopmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle vakfa ilişkin fıkhi hüküm ve kavramların yeni vakıf sistemine dâhil edilmemesi, gerek halk nezdinde gerekse Türk hukukçuları nezdinde kavram kargaşasına yol açmıştır.¹⁸⁷ Nitekim Nazif Öztürk tarafından da ifade edildiği üzere, “Cumhuriyet döneminde, vakıflarla ilgili yapılan hukuki düzenlemeler; İslam dünyasında 14 asırlık fiili uygulama dikkate alınmadan, sadece batının değer yargıları ve bu konudaki mevzuatı esas alınarak

¹⁸⁵ Özel uyuşmazlıklar ve yargı kararları çerçevesinde eski vakıflara ilişkin problem ve uyuşmazlıkların detaylı incelemesi için bkz. İsmet Sungurbey, **Eski Vakıfların Yeni Sorunları**, İstanbul: 2001.

¹⁸⁶ Yılmaz, s. 137.

¹⁸⁷ Öztürk, *Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler*, s. 293.

hazırlanmıştır.”¹⁸⁸ Bir diğer deyişle vakıf kurumunun cumhuriyet döneminde varlığını sürdürmesi olumlu bir geçiş süreci olmuşsa da, belirtmek gerekir ki vakıf, kendi öz anlam ve dayanaklarından koparılarak düzenlenmiştir.¹⁸⁹ Nitekim eski hukuktan kopuşu göstermesi açısından, vakıf kavramı yerine başka bir isimlendirmenin yapılması savunulmuş, bu kapsamda vakıf yerine “tesis” kavramı önerilmiş ve bir müddet de kavram kullanılmıştır.¹⁹⁰ Şüphesiz ki vakıf yerine “tesis” kavramının ikame edilmesi çabası, salt bir hukuki kavram tercihinin ötesinde modernleşme saikiyle vakıf geleneğinden kopma iradesini taşımaktadır.¹⁹¹

Bununla paralel olarak yeni vakıf hukukuna geçiş sürecinde vakfa ilişkin pek çok sorun ve dava mahkemeleri meşgul etmiştir. Özellikle arazi vakıflarıyla ilgili davalar ve Osmanlı vakıf uygulamasında ortaya çıkan sahih, gayrisahih, icareteynli/mukataalı vakıflara ilişkin uyuşmazlıklar, 1935 tarihli Vakıflar Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle had safhaya ulaşmıştır.¹⁹² Üstelik bu sorunların çözülmesi için Kanun ve Yönetmelik gibi pek çok hukuki düzenlemeler yapılsa da on binleri aşan vakıf uyuşmazlıklarına esaslı bir çözüm getirilememiştir.¹⁹³ Bu sorunların; eski vakıflara ilişkin yasal düzenlemelerin özden/gelenekten kopuk olmasının yanı sıra eksik, ihmali ve bazen de kasıtlı sayılabilecek kadaastro uygulamaları yüzünden daha da derinleştiği iddia edilmiştir.¹⁹⁴

Yeni vakıf hukuku sisteminin getirdiği bir diğer problem, vakıfların dernekleşme eğilimidir. Yeni sistemde vakfın, belirli bir amaca özgülenmiş mal topluluğundan ziyade belirli bir miktarı toplamış kişi topluluğu olarak zuhur ettiği görülmektedir. Bu konuda yeni vakıf hukuku sisteminde öngörülen yeterlilik şartlarının, Türk hukuk geleneğinden uzak olmasının yanı sıra, vakfın hukuki mahiyeti düşünülüp

¹⁸⁸ Öztürk, *Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler*, s. 292.

¹⁸⁹ Ayrıca cumhuriyet sonrası vakıf mevzuatı incelendiğinde, Kanun Koyucunun vakıflara ilişkin adeta önyargılı ve ihtiyatlı bir yol izlediği, vakıf kurulmasını olabildiğince zorlaştırıcı ve özellikle vakıf faaliyetlerini kısıtlayıcı bir tutum sergilediğine ilişkin bkz. Hüseyin Ertuç, “İslam Dünyasında Vakıfların Geri Kalmasının Sebepleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 1 (2011), s. 83.

¹⁹⁰ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 365; Refik Korkusuz ve Ömer Ergün, “Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 16 - 19 (Mayıs 2007), s. 85 - 86.

¹⁹¹ Yılmaz, s. 136.

¹⁹² Zekai Mete, “Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukuki Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35 (Haziran 2011), s. 2.

¹⁹³ Mete, s. 2.

¹⁹⁴ Mete, s. 2.

değerlendirilmeden ve mevcut sistemdeki şartlar bile sağlanmadan vakıfların kurulabildiği gözlemlenmektedir.¹⁹⁵ Benzer şekilde bir mal topluluğu olan vakfın mahiyeti itibariyle kişilerden bağımsız olması ve doğal olarak üyelik imkânının olmaması gerekmektedir.¹⁹⁶ Bu çerçevede vakfın dernekleşmesini engellemek açısından önemli bir düzenleme olarak 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na "vakıflarda üyelik olmaz" hükmü getirilse de, Anayasa Mahkemesi'nin 2008 tarihli kararıyla bu hüküm iptal edilmiştir.¹⁹⁷ Hal böyleyken zaten yeni vakıf sisteminin Türk hukuk geleneğine uygun dayanakları olmadığı düşünüldüğünde, vakıfların dernekleşmesinin önünün biraz daha açıldığı söylenebilecektir.

¹⁹⁵ Ali Akyıldız, "Vakfın Kuruluşunda Amaç ve Malvarlığı Denetimi ile Vakıflarda Dernekleşme Eğilimi Problemi", **Vakıflar Dergisi**, S. 26 (1997), s. 421.

¹⁹⁶ Akyıldız, s. 423.

¹⁹⁷ Anayasa Mahkemesi GK, E. 2005/14, K. 2008/92, T. 17.04.2008. Söz konusu karar kapsamında; "vakıflara üyelik olmaz" şeklindeki Kanun hükmünün (4721 sayılı Kanun, m. 101/3), Anayasa'nın 33. maddesinde öngörülen vakıf ve derneklere üyeliğin serbest olması ilkesine aykırı olduğu, yeni vakıfların hemen tamamında vakıf üyeliğinin bulunması dolayısıyla bu şekildeki vakıfların varlığının devam edebilmesi için bu hükmün uygulanmaması gerektiği, ayrıca vakıf kurucularının da vakıf üyeliği sistemini istemeleri halinde vakıf kuranların iradelerine aykırı olarak üyelik sisteminin engelleneceği ve nihayet bu Kanun hükmünün, 2002 yılından önce kurulmuş vakıflarla bu tarihten sonra kurulmuş vakıflar arasında önemli işleyiş farklılıklarına sebebiyet vereceği gerekçesiyle anılan Kanun hükmünün iptali talep edilmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasa'nın 13 ve 33. Maddelerine dayalı olarak; "Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği öngörüldüğünden, vakıflara üye olma özgürlüğünü ortadan kaldıran itiraz konusu kural Anayasa'ya aykırılık oluşturmaktadır" şeklindeki gerekçeyle 4721 sayılı Kanun'un 101/3. maddesi iptal edilmiştir. (www.lexpera.com.tr)

İKİNCİ BÖLÜM

MAZBUT VAKIFLAR, MEDENİ KANUN SONRASI MAZBUT VAKIFLARIN İDARESİ, MALVARLIĞI YÖNETİMİ VE TASFİYESİ

Tezimizin temel inceleme konularından olan Bezm-i Âlem vakıfları 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlüğe girmesi sonrası benimsenen yeni vakıf - eski vakıf ayrımı çerçevesinde idaresi bakımından mazbut vakıf statüsünde varlığını devam ettirmiştir. Bu sebeple Bezm-i Âlem vakıflarının anlaşılabilmesi için mazbut vakıfların, Medeni Kanun sonrası yaşanan gelişmeler ve mevcut hukuki statüleri çerçevesinde ele alınmaları faydalı olacaktır.

I. MAZBUT VAKFIN TANIMI VE KAPSAMI

A. Mazbut Vakfın Tanımı

Mazbut vakıflar, doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen eski vakıflardandır.¹⁹⁸ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre mazbut vakıf, Kanun gereği Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile “mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıflar” olarak tanımlanmaktadır (m. 3). Osmanlı döneminde mazbut vakıflar, Evkaf-ı Hümayun tarafından yönetilen Osmanlı hanedanı üyelerinin vakıflarını ve mütevellisi kalmaması dolayısıyla el konulan ve yönetilen vakıfları kapsamakta iken,¹⁹⁹ 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile mazbut vakıfların kapsamı genişletilmiştir.

B. Mazbut Vakıfların Sayısı

Cumhuriyet rejimi ve yeni vakıf sistemine geçildiği dönemde mevcut vakıfların sayısını tespit etmek oldukça güç olup bu konuda verilen rakamlar gerçeği tamamen yansıtmamaktadır.²⁰⁰ Cumhuriyet döneminde varlığını devam ettiren eski vakıfların toplam sayısınının 42.000 olduğu belirtilmiştir.²⁰¹ Öztürk, 1995 tarihli makalesinde, “35.000 civarında vakfiyenin hayat verdiği 5346 mazbut” vakıf olduğunu ifade

¹⁹⁸ Berki, *Vakıflar*, s. 58; Korkusuz/Ergün, s. 88.

¹⁹⁹ Berki, *Vakıflar*, s. 25.

²⁰⁰ Öztürk, *Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler*, s. 292.

²⁰¹ Yılmaz, s. 169.

etmiştir.²⁰² Öte yandan vakıf varlıklarına ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan 21.06.2013 tarihli soru önergesi cevabında Başbakan Yardımcılığı tarafından, Türkiye'deki mevcut mazbut vakıf sayısının 41.720 olduğu ifade edilmiştir.²⁰³ Rakamlar arasındaki büyük farkın, Başbakan Yardımcılığı tarafından verilen cevapta mazbut vakıf sayısı ile mazbut vakıflara ait taşınmaz malvarlığı sayısının karıştırılmış olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Her halükarda hâlihazırda mazbut vakıf sayısı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından açıklanmamış olsa da, 2004 yılında yapılan bir çalışmada mazbut vakıfların sayısı 5376 olarak ifade edilmiştir.²⁰⁴ Ancak bu sayının sabit kalmayacağı; tasfiye olan mazbut vakıflarla sayı azalabileceği gibi mülhak vakıf olma sıfatını kaybedenlerin mazbut vakıf statüsüne geçirilmesiyle birlikte sayının artacağı kuşkusuzdur.

C. Mazbut Vakıf Sayılan Eski Vakıflar

Yukarıda ifade edildiği üzere mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen ve temsil edilen vakıflardır. Vakıflar Kanunu incelendiğinde, Osmanlı döneminde mazbut vakıf statüsünde olan vakıf kapsamının Kanun ile genişletildiği görülmektedir. 1926 tarihinden önce kurulmuş olup da 2762 sayılı Kanun öncesi idaresi zapt edilmiş olan vakıflar, mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar, kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar ve mütevelliliği vakfedenlerin ferilerinden başkalarına şart edilmiş olan vakıflar mazbut vakıf sayılmıştır (m. 1). 5737 sayılı Kanun ile de mazbut vakıfların bu kapsamı korunmaya devam etmiştir (m. 3). Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti döneminde kurulan pek çok vakıf cumhuriyet sonrası mazbut vakıf statüsüne getirilmiştir. Özellikle hanedan üyelerinin vakıflarının bu kapsama girdiği düşünüldüğünde, belki de kapsam ve sermaye açısından en büyük vakıfların mazbut vakıf olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresi altına girdiğini söylemek mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra 2762 sayılı Kanun'da yer alan muhtelif maddelerde, cumhuriyet rejimine geçiş itibarıyla mazbut

²⁰² Öztürk, *Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler*, s. 291.

²⁰³ Soru Önergesine ilişkin 09.07.2013 tarihli ve 71366025/031-766 sayılı Cevap metni için bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-25194c.pdf> (28.03.2019).

²⁰⁴ Davut Aydın, "Cumhuriyet Dönemi Vakıfları: Tarihi bir Bakış ve Vergi Muafiyetine Sahip Vakıfların Mali Krizi", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi**, <https://degisimicinbagis.org/wp-content/uploads/2006/03/TurkiyedeHayirSeverlikVatandaslarVakiflarSosyalAdaletCumhuriyetDonemiVakiflari.pdf>, (11.03.2019).

vakıf statüsünde olmasa da, zamanla bazı vakıfların mazbut vakıflara dâhil olacağı öngörülmüştür.²⁰⁵

Bu kapsamda mazbut vakıfları; 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'ndan önce zapt edilmiş olan vakıflar (2762 sayılı Kanun m. 39), kanunen veya fiilen hayri bir çalışması kalmamış vakıflar, mütevelliliği vakfedenin alt soyundan başkasına şart edilmiş vakıflar (2762 sayılı Kanun geçici m. 1/E), mütevellisi olmayan vakıflar (2762 sayılı Kanun m. 21) ve kütüğe kaydettirilmemiş vakıflar (2762 sayılı Kanun m. 36) olarak incelemek mümkündür.

1. 2762 Sayılı Kanun'dan Önce Zapt Edilmiş Vakıflar

Yukarıda ifade edildiği üzere, 2762 sayılı Kanun öncesi zapt edilen, bir diğer ifadeyle mazbut vakıf olduğuna karar verilen vakıflar, Kanun'un yürürlüğe girmesi sonrasında mazbut vakıf statüsünü korumaya devam etmiştir. Söz gelimi tezimizin inceleme konusu olan Bezm-i Âlem Vakfı, cumhuriyetten önce kurulmuş ve yine o dönemde mazbut vakıf statüsüne geçmiştir. Doğal olarak 2762 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi sonrasında bu statüsünde herhangi bir değişiklik olmayacağı öngörülmüştür.

2. Kanunen ve Fiilen Hayri Çalışması Kalmamış Vakıflar

2762 sayılı Kanun'un gereği olarak kanunen veya fiilen hayri çalışması kalmamış vakıflar mazbut vakıf statüsüne dâhil edilmiş olup Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetim ve temsiline tabi tutulmuştur. Günümüzde çoğunlukla belediyeler veya doğrudan devlet tarafından sağlanan hizmetlere yönelik vakıfları bu kapsamda görmek mümkündür. Örneğin, İşeri'nin de ifade ettiği üzere; “Bugün için şehirlerin su ihtiyaçlarını belediyeler temin ettiğinden çeşme, sebül gibi vakıfların hizmetleri mütevellilerinden Devlete geçmiş bulunmaktadır.”²⁰⁶ Benzer şekilde artık faaliyet göstermesi yasak olan bir tekke yahut tamamen tahrip olmuş bir çeşme şeklindeki vakıflar, birincisi kanunen ikincisi fiilen hayri bir faaliyet gösteremeyen ve bu sebeple mazbut vakıf sayılan vakıflara örnektir.

²⁰⁵ Korkusuz/Ergün, s. 87.

²⁰⁶ Ahmet İşeri, “Vakıflar: Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 21 (1964), s. 249.

3. Mütevelliliği Vakfedenin Alt Soyundan Başkasına Şart Edilmiş Vakıflar

Vakıf kurulurken ayrıca vakfın mütevellisi de tespit edilir. Eski vakıflar için de geçerli olan bu uygulama çerçevesinde bazı vakıflarda müteveli, vakfedenin alt soyundan biri olurken bazı vakıflarda alt soydan başkasına mütevelliliğin verildiği görülmektedir. Örneğin tezimizde incelenen Bezm-i Âlem Vakfı'nın mütevellisi olarak, Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın kethüdasının atandığı görülmektedir. İşte bu şekilde mütevellisi alt soy dışında başka bir kişi veya makama (örneğin Şeyhülislamlığa) şart edilmiş vakıflar mazbut vakıf statüsündedir. Bu durumda Kanun'un emredici düzenlemesi dolayısıyla vakfiyedeki müteveli şartı uygulanmayıp söz konusu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.

4. Mütevellisi Olmayan Mülhak Vakıflar

2762 sayılı Kanun'un 21. maddesinde; “*müteveli olması lazım gelenlerden kimse sağ kalmamışsa o vakıf mazbut vakıflar arasına alınır*” hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre vakfiyesinde mütevellisi belirlenen bir vakfı yönetecek herhangi bir müteveli kalmaması durumunda mülhak vakıf statüsündeki bu vakıf mazbut vakfa dönüşmektedir.

5. Kütüğe Kaydettirilmemiş Vakıflar

2762 sayılı Kanun'un 36. maddesinde; “*müddeti içinde kısmen veya tamamen kütüğe kaydettirilmeyen vakıflar mazbut vakıflar arasına alınır*” hükmü bulunmaktadır. Buna göre Kanun Koyucu tarafından belirlenen süreler içerisinde kütüğe kaydettirilmeyen vakıflar da mazbut vakıf grubuna dâhil olmaktadır.

D. Mazbutiyet Kararının Niteliği

Mülhak vakıfların mazbut vakıflara geçişini düzenleyen hükümler, özellikle eski vakıfların kamulaştırılıp devlet yönetimi altına alınması konusundaki niyeti açık bir şekilde göstermektedir. Bir diğer ifadeyle mevcut düzenlemeler, eski vakıfların daha fazla kontrol edilebilir olmasını teminen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetiminde olan mazbut vakıfların kapsamını genişletmektedir.²⁰⁷

²⁰⁷ Nitekim Öztürk, “Temelde hür irade beyanı ve serbest ekonomi kuralları içerisinde insanlığa hizmet sunan vakıflar, mazbutiyet kararları ile adeta hareketsizliğe mahkûm edilmiştir” diyerek mazbut vakıfların kapsamının genişletilmesini ve eski vakıfların büyük oranda devlet kontrolüne alınmasını eleştirmiştir: Nazif Öztürk, *Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler*, s. 15.

Eski bir vakfın mazbut vakıf olup olmadığı veya yukarıda yer verilen Kanun maddeleri çerçevesinde mazbut vakfa dönüşüp dönüşmediği, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kararı ile tespit edilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idari bir organ olduğu düşünüldüğünde, eski bir vakfın mazbut vakıf olup olmadığına ilişkin kararın da idari nitelikte bir karar olduğu kuşkusuzdur.²⁰⁸ Bu idari karara karşı yargı yolu açıktır.

II. MAZBUT VAKIFLARIN İDARESİ

A. Genel Olarak

Osmanlı döneminde vakıfların yönetimlerini devlet kontrolüne almak ve özellikle mazbut vakıfların yönetim ve denetimini yapmak üzere kurulan Evkâf-ı Hümayun Nezareti, kurulduğu andan itibaren çeşitli değişikliklerle varlığını ve etkisini devam ettirmiştir. 1924 tarih ve 429 sayılı Şer'îye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına dair Kanun ile birlikte Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin devamı olan Şer'îye ve Evkaf Nezareti kaldırılmıştır (m. 2). Yine bu Kanun'da "şimdilik" denilmek suretiyle Başbakanlığa bağlı Evkaf Müdüriyeti Umumiye kurulmuştur (m. 7). Bu Kanun'dan sonra 1935 yılında 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun kabulüne kadar mazbut vakıflar, eski mevzuat hükümleri, bütçe kanunları ve bazen çıkarılan özel kanun hükümleri çerçevesinde müdüriyeti umumiyenin iştirakiyle idare edilmiştir.²⁰⁹ 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda mazbut vakıfların yönetimi ve temsili Vakıflar Genel Müdürlüğüne (Kanun'un tabiriyle Vakıflar Umum Müdürlüğü) bırakılmıştır. Ancak bu Kanun'da da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşkilat ve görevlerine ilişkin detaylı hükümlere yer verilmemiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşkilat, görev ve yetkileri ilk önce 1938 tarihli ve 3461 sayılı Teşkilat Kanunu'nda düzenlenmiş, daha sonra bu Kanun'un geliştirilip yenilenmesi ile 1956 tarihli ve 6760 sayılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun'da düzenleme bulmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yapı ve teşkilatına ilişkin yapılan bu düzenlemelere rağmen, vakıfların yeni bir idare ve statü arayışı devam etmiştir.²¹⁰ Akabinde 5737 sayılı yeni Vakıflar Kanunu'nda

²⁰⁸ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 402; Korkusuz/Ergün, s. 88.

²⁰⁹ Öztürk, *Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler*, s. 11.

²¹⁰ Öztürk, *Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler*, s. 11.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ilişkin hükümlere yer verilmiştir. 700 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 6760 sayılı Kanun'un 16. maddesi hariç diğer hükümleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idari yapı ve teşkilatına ilişkin 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda yer alan maddeler ilga edilmiş ve bu Kararname'de Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilatına ilişkin yeni hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yapısı ile mazbut vakıfları yönetim ve temsil yetkisinin, mevzuat hükümleri çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

B. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat Yapısı

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 3 Mart 1924 tarihinde bağlı bir Genel Müdürlük olarak kurulmuş bir kamu kurumudur.²¹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mevcut teşkilat ve yapısı, 700 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 691 - 722. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Kararname'ye göre Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, özel bütçesi olan ve kamu tüzel kişiliğini haiz bir kurumdur (m. 692). Merkez ve taşra teşkilatı olan Müdürlüğün merkezi Ankara'dadır.

Kararname'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün görevleri;

“a) Mazbut vakıfların vakfiyelerinde veya vakfiye yerine geçen hüccet, berat, ferman gibi belgelerinde yazılı hayrî, sosyal, kültürel ve ekonomik şart ve hizmetleri yerine getirmek, b) Vakfiyelerde öngörülen hizmetlerin en iyi şekilde yerine getirilebilmesini sağlamak amacıyla Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait paralar ile malları değerlendirmek, daha fazla gelir getirici yatırımlara tahsis etmek, c) Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait paralar ile işletmeler kurma, kurulmuş şirketlere iştirak etme, bunların sermaye artışları hususlarında karar vermek, ç) Yurt içi ve yurt dışındaki vakıflara ait vakıf kültür varlıklarını ihya etmek, d) Mülhak, cemaat ve yeni vakıflar ile esnaf vakıflarının denetimini yapmak, e) Vakıflarla ilgili konularda araştırma, geliştirme, eğitim, kültür ve yayın faaliyetlerinde bulunmak, ulusal ve uluslararası koordinasyonu sağlamak, f) Vakıf kültür varlıklarından oluşan koleksiyonlar meydana getirmek; müze, kütüphane ve kültür merkezleri kurmak”

şeklinde sıralanmıştır (m. 693). Görüldüğü üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en temel görevlerinden birisi, mazbut vakıfların aktif ve etkili bir şekilde yönetilmesidir.

²¹¹ Yılmaz, s. 167.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bütçe ve gelir kaynaklarına bakıldığında mazbut vakıfların önemli bir gelir kaynağı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Kararname'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gelirleri; kira gelirleri, işletme kârları, iştirak gelirleri, yönetim ve temsil payları, mazbut vakıflara ait taşınmazların satışından elde edilecek gelirler, taviz bedelleri, Genel Müdürlüğe ait taşınmazların satışından elde edilecek gelirler, şartlı bağışlar, şartsız bağışlar ve diğer gelirler şeklinde düzenlenmektedir (m. 696). Vakıflar Genel Müdürlüğü, 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümleri çerçevesinde denetlenmektedir (m. 694).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst seviyedeki karar organı Vakıflar Meclisi'dir. Meclisin üyeleri genel müdür, üç genel müdür yardımcısı ve bir hukuk müşaviri olmak üzere beş, vakıf konusunda bilgi ve deneyim sahibi yükseköğrenim mezunları arasından Cumhurbaşkanınca atanacak beş, yeni vakıflarca seçilecek üç, mülhak ve cemaat vakıflarınca seçilecek birer üye olmak üzere toplam on beş üyeden oluşur (m. 698). Genel müdür aynı zamanda meclisin de başkanıdır. En üst karar organı olan Vakıflar Meclisi üyelerinin bu şekilde farklı gruplar içerisinde seçilerek oluşturulması şüphesiz ki olumlu bir adımdır. Özellikle eski vakıf statüsünde olan mülhak ve cemaat vakıfları tarafından seçilen bir üyenin mecliste bulunması, eski vakıfların temsil edilmesi ve düşük de olsa karar sürecine etki etme imkânı sağlamaktadır. Eski vakıflardan mazbut vakıfların yönetim ve temsili zaten Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olduğu için, Vakıflar Meclisi'nde mazbut vakıflara ilişkin ayrıca bir söz ve temsil hakkının verilmediği görülmektedir.

Vakıflar Meclisi'nin en önemli görevlerinden bir tanesi, mazbut ve mülhak vakıflara ait akar ve hayrat taşınmazların tahsis, satış ve trampasına yönelik tasarruflarla, kamulaştırmalarda kamu yararı kararını vermektir (m. 699). Bir vakıf kendisini ilgilendiren toplantılarda, oy hakkı olmaksızın bir yetkili ile temsil edilme hakkına sahiptir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı; Vakıf Hizmetleri Daire Başkanlığı, Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığı, Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı, Yatırım ve Emlak Daire Başkanlığı, Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı, Kültür ve

Tescil Daire Başkanlığı, Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Personel Daire Başkanlığı, Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği ve Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nden oluşmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan her başkanlığın mazbut vakıfları ve mallarını ilgilendiren pek çok görevleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çeken hususun ise Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinin vakfiye şartlarına uygun, eğitim hastanesi olarak etkin ve verimli çalışmasını sağlamak olduğu görülmektedir (m. 710). Mazbut vakıfların vakfiyelerinde yer alan sağlık hayır şartlarının takip ve yürütme yetkisine sahip olan Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın özel olarak Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinin faaliyetlerini yürütmekle yetkili kılınması, üçüncü bölümde detaylı olarak açıklayacağımız üzere, Bezm-i Alem vakıflarının önemine ve yaşanan yargısal süreçlere istinaden olduğu düşünülmektedir.

C. Mazbut Vakıfların Yönetim ve Temsili

Yukarıda ifade edildiği üzere mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmekte ve temsil edilmektedir. Mülhak vakıfların aksine, mazbut vakıfların kendi bünyelerinde bir müteveli veya yönetim kurulu mevcut değildir. Nitekim 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda açık bir şekilde, intifa hakları saklı kalmak üzere, bu Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra mazbut vakıflara bir yöneticinin atanamayacağı ifade edilmiştir (m. 7). Bunun bir sonucu olarak herhangi bir mazbut vakıf aleyhine açılacak davada husumet Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yöneltilmelidir. Mülhak vakıflarda ise Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıf mütevellilerinin yanı sıra zorunlu dava arkadaşı olarak davanın tarafı olmaktadır.²¹²

1. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Mazbut Vakıflar Üzerindeki Yetkileri

Mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmekte ve temsil edilmektedir. Bu kapsamda bir kamu kurumu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mazbut vakıflar üzerindeki yetki ve sorumlulukları 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bahse konu yetkiler incelendiğinde; bazı yetkilerin mazbut vakıfların korunması amacını taşıdığı görülürken bazı yetkilerin, vakfedenlerin şart ve iradelerini aşacak boyutta geniş olduğu görülmektedir. Bu yetkiler doğrudan Vakıflar Genel

²¹² İşeri, s. 260.

Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi tarafından kullanılır. Ancak bazı durumlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilen yetkilerin kullanılabilmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veya Cumhurbaşkanının onayına tabidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, gerek 2762 sayılı Kanun ile gerekse 5737 sayılı Kanun ile kendisine tevdi edilen idare ve temsil yetkisi çerçevesinde, mevzuatta belirlenen şartlara tabi olarak mazbut vakıflara ilişkin tasarruf işlemlerini yapma yetkisine sahiptir.²¹³ Esasen vakıflar, mal edinebilen ve malları üzerinde tasarrufta bulunabilen tüzel kişiler olmasına karşın; mazbut vakıflara ait mallar üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi'ne aittir (5737 sayılı Kanun, m. 12).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir diğer yetkisi ise, mazbut vakıfların vakfiyelerindeki şartların yerine getirilmesine fiilen veya hukuken imkân kalmaması halinde; vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla bu şartları değiştirmek ve hayır şartlarındaki parasal değerleri güncel vakıf gelirlerine uyarlamaktır (5737 sayılı Kanun, m. 14). Bu karar Vakıflar Meclisi tarafından verilebilecektir.

Bir mazbut vakfa ait olup, tahsis edildikleri amaca göre kullanılmalari kanunlara veya kamu düzenine aykırı olan yahut tahsis amacına uygunluğunu kaybetmiş, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılması mümkün olmayan taşınmazlar; Vakıflar Meclisi'nin kararı ile gayece aynı veya en yakın başka bir hayrata dönüştürülebilir, akara devredilebilir veya paraya çevrilebilir. Bu paralar aynı surette diğer bir hayrata tahsis olunur. Aynı vakıf içerisindeki dönüştürme veya devirlerde bedel ödenmez (5737 sayılı Kanun, m. 15). Bu hüküm kapsamında bir mazbut vakfa ait taşınmazın satılabilmesi için, anılan taşınmazın işlevini yitirmesi ve vakfina gelir getirmemesi gibi temel ve objektif kriterlerin gözetilmesi gerekmektedir.²¹⁴

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mazbut vakıflar üzerindeki bir diğer yetkisi ise mazbut vakıflara ait hayrat taşınmazlara, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından öncelikle vakfiyeleri doğrultusunda işlev verilmesidir. Genel Müdürlükçe değerlendirilemeyen veya işlev verilemeyen hayrat taşınmazlar; fiilen asli niteliğine uygun olarak

²¹³ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 50.

²¹⁴ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 51.

kullanılmaya kadar kiraya verilebilir (5737 sayılı Kanun, m. 16). Bu hayrat taşınmazlar; Vakıflar Genel Müdürlüğünce işlev verilmek amacıyla, vakfiyesinde yazılı hizmetlerde kullanılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetiminde onarım ve restorasyon karşılığı kamu kurum ve kuruluşlarına, benzer amaçlı vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere tahsis edilebilir (5737 sayılı Kanun, m. 16). Mazbut vakıflara ait taşınmazların kira süresi Kanun ile 3 yıl olarak belirlenmiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayı ile 10 yıla kadar uzatılması mümkün kılınmıştır. Ancak mazbut vakfa ait taşınmazın onarım ve inşa bedeli karşılığında kiralanması durumunda, yapılan masraf da göz önünde bulundurularak kira süresinin Vakıflar Genel Müdürünün kararıyla yirmi yıla, Vakıflar Meclisi'nin kararıyla ise kırk dokuz yıla kadar uzatılması mümkündür (5737 sayılı Kanun, m. 20).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne veya mazbut vakıflara ait olup da imar planı çerçevesinde okul, hastane veya spor alanlarında kalan taşınmazların, ilgili kurumlar tarafından, imar planının tasdikinden itibaren iki yıl içerisinde kamulaştırılması gerekmektedir. Kamulaştırmanın yapılmaması halinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından söz konusu taşınmaz, vakfiyesinde farklı şart ve amaçlar olan bir mazbut vakıf olsa dahi, özel hastane, özel okul veya özel spor tesisi olarak değerlendirilebilir (5737 sayılı Kanun, m. 22). Şüphesiz ki Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilen bu yetki, imar planına uygun bir değerlendirme yapılması açısından makul olmakla birlikte; vakfiyesinde hastane, okul veya spor alanı şartı olmayan bir mazbut vakıf için isabetli bir değerlendirme değildir. Bir diğer ifadeyle bu yetki karşısında vakfedenin iradesine aykırı bir kullanımın doğması mümkündür.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne tanınan bir diğer yetki, Cumhurbaşkanı kararıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mazbut vakıfların gelirleri ve akarları ile iktisadi bir işletme veya şirket kurma yetkisidir. Şirket hisseleri ve hakların daha yararlı olanları ile değiştirilmesi, paraya çevrilmesi, değerlendirilmesi ve bunlara bağlı her türlü hakkın kullanılması ile ortaklık paylarına bağlı hakların kullanılması Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür (5737 sayılı Kanun, m. 26).

D. Mazbut Vakıfların Tüzel Kişiliği

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 4. maddesinde genel bir şekilde “*vakıflar, özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir*” hükmüne yer verilmiştir. Bununla birlikte eski vakıflardan olan mazbut vakıfların tüzel kişiliği hususu tartışmalıdır. Bu konunun tartışmalı olması, mazbut vakıfların bir bütün olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmesinin her bir mazbut vakıf açısından ayrı bir tüzel kişiliğin varlığına engel teşkil edip etmeyeceği sorusundan kaynaklanmaktadır. Zira 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun bir başka hükmünde mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilip temsil edileceği düzenlenmiştir (m. 6). Oysa 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda yer almasa da 2762 sayılı eski Vakıflar Kanunu'nda “Umum Müdürlüğün idare ve temsil ettiği vakıflar da bir kül halinde hükmi şahsiyet sayılır” (m. 6) şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir. Tüzel kişiliğe ilişkin olarak eski ve yeni Vakıflar Kanunları arasındaki bu farklı ifade biçimleri, mazbut vakıfların ayrı bir tüzel kişilik olup olmadığı sorununu karşımıza çıkarmıştır.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda öngörülen bir bütün olarak tüzel kişilik sistemi, Türk hukukundaki tüzel kişilik düzenlemelerine göre farklı bir düzenleme teşkil etmektedir.²¹⁵ Buna göre mazbut vakıfların ayrı ayrı tüzel kişiliği olmayıp bu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün külli tüzel kişiliği altında temsil olunmaktadır. Bu çerçevede doktrinde, mazbut vakıfların ayrı ayrı tüzel kişiliklerinin olmadığı, bütün mazbut vakıfların bir bütün olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilen bir tüzel kişiliğe sahip olduğu savunulmaktadır.²¹⁶

Bu kabul çerçevesinde dahi, mazbut vakıfların bir bütün olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil edilmesi, mazbut vakıflara ait malların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün malvarlığına girdiği sonucuna götürmemektedir. Bir diğer ifadeyle mazbut vakıfların bütün olarak tek bir tüzel kişiliğe sahip olması durumunda dahi vakıflara ait mallar birbirinden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün malvarlığından bağımsızdır. Nitekim Özkaya tarafından bu konuya ilişkin olarak;

“Gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanununda, gerekse Vakıflar Kanununda mazbut vakıfların bir kül halinde hükmü şahsiyet olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil

²¹⁵ Kemal Çevik, “Mazbut Vakıfların Tüzel Kişiliği ve Vakıf Üniversitelerine Kurucu Üye Olma Ehliyetleri”, *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 7 (1990), s. 104.

²¹⁶ Özkaya, s. 171; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, s. 376.

edileceğini hükme bağlamış ise de her iki kanunda mazbut vakıflara ait mal varlığının Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçtiğini mazbut vakıfların kamu malı haline geldiğini gösteren başka bir hüküm yoktur. Mazbut vakıfların tüzel kişiliklerinin birleştirilip kül ‘tek bir tüzel kişilik’ olarak idareleri ve temsil edilmeleri Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçtiğini, Vakıflar Genel Müdürlüğünün malı haline geldiğini göstermez. Vakıflar Kanununun 12 ve 14. maddelerinden çıkan anlamda bu yöndedir.”²¹⁷

şeklinde değerlendirmelere yer vermektedir. Gerçekten de mazbut vakıfların bir bütün olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil edilen tek bir tüzel kişilik olduğunun kabul edilmesi, mazbut vakıflara ait malvarlığının bir bütün olduğu sonucuna götürmemektedir.²¹⁸ Mesela bir vakfın herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kalan malvarlığının mazbut vakıflar tüzel kişiliğine devrolunması mümkün değildir.²¹⁹ Bir diğer ifadeyle her ne kadar bütün mazbut vakıflar bir bütün olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilse de, söz gelimi Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfının malvarlığı ile Antalya’daki Murat Paşa Vakfının malvarlığının birbirinden bağımsız olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.²²⁰

Bununla birlikte mazbut vakıfların her birinin ayrı bir ismi, ayrı bir amacı, bağımsız bir vakfiyesi ve tescili olduğu göz önünde bulundurulduğunda,²²¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün temsil ve yönetim yetkisinin mazbut vakıfların tüzel kişiliklerini ortadan kaldırarak tek bir tüzel kişilik yarattığı düşüncesi ne Vakıf Hukuku prensipleri ile ne de mevcut düzenlemelerle örtüşmektedir.²²² Nitekim 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun yürürlüğe girdiği zamana kadar geçen dönemdeki yargı kararlarında genel olarak mazbut vakıfların da özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olduğu

²¹⁷ Özkaya, s. 171.

²¹⁸ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 31. maddesinde; “*Mazbut vakıfların her birinin gelir ve giderleri ayrı ayrı takip edilir*” şeklinde hükme yer verilmiştir. Bu hüküm de, mazbut vakıf mallarının birbirinden ayrı olduğu kanaatini doğrulamaktadır.

²¹⁹ Anayasa Mahkemesi’nin, akar veya hayrat olması fark etmeksizin mazbut vakıf mallarının özel mülkiyete konu olduğuna ilişkin içtihadı için bkz. Anayasa Mahkemesi GK, E. 1969/35, K. 1969/70, T. 4.12.1969.

²²⁰ Güneri, s. 170-171.

²²¹ Çevik, s. 106.

²²² Serhat Yener, **Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Vakıf Evladiyet Hukuku**, Ankara: Savaş Yayınları, 2017, s. 4. Yargıtay gerek eski gerekse yeni tarihli pek çok kararında mazbut vakıfların ayrı tüzel kişiliklere sahip olduğunu, bununla birlikte bir kamu hukuku tüzel kişisi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil olunduğunu ifade etmiştir. Bir diğer ifadeyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil edilmek mazbut vakıfların kendi tüzel kişiliklerini ortadan kaldırmamaktadır. Örnek kararlar için bkz. Yargıtay 1. HD, E. 1979/2391, K. 1979/3508, T. 19.03.1979; Yargıtay 5. HD, E. 1988/751, K. 1988/20070, T. 11.11.1988; Yargıtay 13. HD, E. 2011/2476, K. 2011/4802, T. 29.03.2011; Yargıtay HGK, E. 2016/1222, K. 2018/1137, T. 30.5.2018 (www.lexpera.com.tr).

vurgulanmıştır.²²³ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun her vakfın tüzel kişiliği haiz olduğu düzenlemesi karşısında artık mazbut vakıfların da ayrı tüzel kişiliğe sahip olduğu ifade edilmektedir.²²⁴ Bir diğer ifadeyle yukarıdaki açıklamalar ve Yüksek Mahkeme içtihatları çerçevesinde mazbut vakıfların da ayrı tüzel kişiliklere sahip olduğunun kabulü gerekmektedir.

Mazbut vakıfların tüzel kişiliği ile irtibatlı bir diğer tartışma noktası, bu tür vakıfların özel hukuk tüzel kişisi olarak mı yoksa kamu hukuku tüzel kişisi olarak mı kabul edileceğine ilişkindir. Bu tartışmanın temel sebebi, bütün mazbut vakıfların, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kamu kurumu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilip temsil edilmesidir. Doğal olarak bu çerçevede mazbut vakıfların, kamu hukuku tüzel kişisi kabul edilip edilmeyeceği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Doktrinde, bu husus tartışmalıdır. Bir görüş, mazbut vakıfların tek ve zorunlu kanuni temsilcilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü olması karşısında bu vakıfların kamu hukuku tüzel kişiliği olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir.²²⁵ Öte yandan 5737 sayılı Kanun'da açık bir şekilde “*vakıflar, özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir*” (m. 4) hükmüne yer verilmiştir. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun mazbut vakıfları da içerecek şekilde hem eski hem yeni vakıfları düzenlediği düşünüldüğünde (m. 2), mazbut vakıfların da bu kapsama dâhil olarak özel hukuk tüzel kişisi olduğu belirtilmektedir.²²⁶ Bununla birlikte doktrinde mazbut vakıfların, kamu-özel hukuku karma tüzel kişiliği olduğu da belirtilmektedir.²²⁷ Gerçekten de mezkûr Kanun maddesinde mazbut vakıfların ayrı tutulmaması, mazbut vakıfların da özel hukuk tüzel kişisi olarak kabul edilmesine yönelik Kanun Koyucunun iradesini göstermektedir.²²⁸

²²³ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 38. Yargıtay'ın uygulaması da bu yönde olup “2762 sayılı Vakıflar Kanununun 29. maddesinde açıklanan taviz bedelinin bir para alacağı olup, vakfın bu hakkının kişisel bir hakka dönüştüğü, o nedenle bu hakka ‘kamusal’ nitelik verilmesinin mümkün bulunmadığı ve 26.5.1935 tarih, 78/6 sayılı Yargıtay İçtihatları Birleştirme kararı ile ‘vakıf malların Devlet malı’ sayılmadığının kabul edildiği” şeklindeki içtihat için bkz. Yargıtay İçtihatları Birleştirme BGK, E. 2003/1, K. 2004/1, T. 2.4.2004.

²²⁴ Çınar, *Galle Alacağı*, s. 830.

²²⁵ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 470; Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi açısından Vakıflar*, s. 101.

²²⁶ Ergün, s. 91.

²²⁷ Yılmaz, s. 146.

²²⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 26.12.2013 tarihli 2013/70 Esas ve 2013/166 Karar sayılı ilamında şu ifadelere yer verilmiştir: “Mazbut vakıflar ise fiili ve hukuki sebeplerle Devletin el koyduğu, idaresi bir makama ya da vakfedenlerin fer'ilerinden başkalarına bırakıldığı, fiilen hayrî bir hizmeti kalmadığı için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vesayeti altına alınan, özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişiler olduklarından, bu vakıfların yönetim ve temsilcileri, hukuki statülerinin korunarak yaşatılmaları amacıyla

Ancak mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilip temsil edilmesi düzenlemesi dikkate alındığında, mazbut vakıfların kamu-özel hukuku karma tüzel kişiliğine sahip olduğu görüşü daha isabetli gözükmemektedir.

Son olarak ifade etmek gerekir ki mazbut vakıfların ayrı bir tüzel kişiliğinin kabul edilip edilmemesi veya kamu hukuku tüzel kişisi olup olmaması tartışmalarından bağımsız olarak; bir mazbut vakıf aleyhine görülecek davada husumet Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yöneltilmelidir.²²⁹

E. Mazbut Vakıfların Amaçlarının ve Vakfiyelerinin Uyarlanması

Yukarıda değinildiği üzere bir eski vakıf türü olan mazbut vakıfların amaçlarının ve vakfiyelerinin zaman içerisinde uyarlanması gerekebilir. Özellikle mazbut vakıfların kurulmasının üzerinden uzun zaman geçmesi, parasal değerlerin değişmesi ve Türkiye'de yaşanan hukuksal reformlar çerçevesinde bazı vakfiyelerin mevcut hukuka uygunluğunun sorgulanabilir duruma gelmesi gibi sebeplerle vakfiyelerdeki amaç ve şartlarda bazı uyarlamaların yapılması gerekmektedir. 5737 sayılı Kanun uyarınca bu konuda yetkili makam Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi'dir. Nitekim Kanun'un 14. maddesinde; vakıfların, vakfiyelerindeki şartların yerine getirilmesine fiilen veya hukuken imkân kalmaması halinde; vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla mazbut vakıflarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifi üzerine bu şartları değiştirmeye; hayır şartlarındaki parasal değerleri güncel vakıf gelirlerine uyarlamaya Vakıflar Meclisi yetkili kılınmıştır.

Vakıf hukukunun en temel prensiplerinden birisi, vakfiyenin, o vakıf açısından adeta bir Anayasa olarak görülmesi gerekliliğidir. Bu kapsamda vakfiyenin değiştirilmesi veya uyarlanması, özellikle vakfedenin iradesine yönelik bir müdahale teşkil etmektedir. Kural olarak İslam Hukukunda vakfiyede bir değişiklik ve uyarlamanın yapılması, bunun vakfiyede öngörülmüş olmasını gerektirmektedir,²³⁰ aksi takdirde vakfeden tarafından tayin edilen amaç değiştirilemez.²³¹ Ancak yukarıda ifade edildiği

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Kendine özgü bu vesayet ilişkisi, mazbut vakıfların hukuki statülerinde bir değişikliğe sebebiyet vermediği gibi, vakıf malvarlığının kamu malı hâline dönüşmesi sonucunu da doğurmamaktadır.”

²²⁹ Em, s. 526.

²³⁰ Çilingir, s. 151.

²³¹ Çilingir, s. 150.

gibi çeşitli sebeplerle vakfiyenin uyarlanması veya değiştirilmesi gerekebilir. Bu durumda 14. madde çerçevesinde, vakfedenin iradesine aykırı olmayacak şekilde ve vakfın menfaatleri gözetilerek bir değiştirme veya uyarlama işleminin yapılabilmesi mümkündür.

Misal olarak Cumhuriyet sonrası tekkelerin kapatılması ile birlikte bir tekke lehine kurulan vakfın amacı hukuki olarak imkânsız hale gelmektedir.²³² O halde bu mazbut vakfın mevcut hukuk sistemimizde faaliyet gösterebilmesi ve vakfa ait taşınmazların en faydalı şekilde kullanılabilmesi için vakfiyede bir değişiklik yapılması zaruridir. Şüphesiz ki bu değişiklik yapılırken Osmanlı dönemi tekkelerinin işlev ve faaliyetleri, vakfiyenin tamamı, vakfedenin genel iradesi, vakfın menfaatleri gibi temel hususların gözetilmesi gerekmektedir.

Belirtmek gerekir ki 2762 sayılı Kanun'un aksine 5737 sayılı Kanun'da özellikle vakfedenin iradesinin vurgulanması,²³³ amaç değişikliğinde bu hususun ciddiyetle ele alınması gerektiğini göstermekte ve vakıf hukuku prensipleri çerçevesinde isabetli bir düzenleme teşkil etmektedir. Ayrıca bununla irtibatlı olarak vurgulanması gereken bir diğer nokta, 5737 sayılı Kanun'da mevcut hukuki ve/veya fiili imkânsızlık dolayısıyla vakfın amacının, vakfedenin iradesine uygun bir şekilde değiştirilmesi ve uyarlanması gerekliliğidir. Bir diğer ifadeyle bahse konu hüküm Vakıflar Meclisi'ne, vakfa yeni bir amaç edindirme veya mevcut amacı genişletme yetkisi vermemektedir.²³⁴ Bir mazbut vakfın amacının değiştirilmesi ve uyarlanması aşamasında bu hususa da önem gösterilmesi gerekmektedir.

F. Mazbut Vakıflarda Temsilcilik ve Şube

5737 sayılı Vakıflar Kanunu vakıflara kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere şube veya temsilcilik açma imkânı vermiştir. Kanun'a göre şube, vakıf faaliyetlerinin yürütülebilmesi için yeni vakfa bağlı olarak açılan, tüzel kişiliği olmayan ve bünyesinde organları bulunan alt birim; temsilcilik ise vakıf faaliyetlerinin

²³² Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 66.

²³³ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 65.

²³⁴ Oya Ercil, "Yargıtay Kararlarıyla Vakıflarda Kurucu İrade", **Vakıflarda Kurucu İradesinin Korunması ve Sürdürülmesinin Uygulamada Yarattığı Sorunlar Konulu Panelin Notları**, 9 Aralık 2010, Ankara, s.39, <https://www.tusev.org.tr/userfiles/image/No%2053%20Kurucu%20İrade%20Raporu%20TUSEV%20-TEHAV%20.pdf> (23.03.2019).

yürütülebilmesi için yeni vakfa bağlı olarak açılan, tüzel kişiliği ve bünyesinde organları bulunmayan alt birim olarak tanımlanmıştır (m. 3). Gerek şube gerekse temsilcilik kavramlarının tanımları incelendiğinde Kanun Koyucu tarafından özellikle “yeni vakfa bağlı olarak açılan” ifadesinin vurgulandığı görülmektedir. Nitekim Kanun’un 5. maddesinde de açık bir şekilde, “*yeni vakıflar, vakıf senetlerinde yazılı amaçlarını gerçekleştirmek üzere Genel Müdürlüğe beyanda bulunmak şartıyla şube ve temsilcilik açabilirler*” düzenlemesine yer verilmiştir.

Belirtmek gerekir ki şube veya temsilcilik açılması, vakfın örgütlenmesine ilişkin bir husus olduğu için vakıf senedinde yer alması gereken bir konudur.²³⁵ Doğal olarak eski vakıflara ait vakfiyelerde böyle bir düzenlemenin olması mümkün değildir. Buna göre, vakfiye değişikliği yapılmadığı müddetçe, mazbut vakıflar da dâhil olmak üzere mevcut mevzuat hükümleri çerçevesinde eski vakıfların merkezleri dışında bir yerde şube veya temsilcilik açmasının mümkün olmadığı söylenebilecektir.

G. Vakıflar Kanunu Kapsamında Mazbut Vakıfların Uluslararası Faaliyetleri

5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 25. maddesinde, “*vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler*” şeklinde bir düzenleme içermektedir. Kanun hükmü çerçevesinde bir vakfın yurt dışında faaliyet gösterebilmesi, şube ve temsilcilik açabilmesi için öncelikle bunun vakıf senedinde öngörülmesi gerekmektedir. Mazbut vakıfların vakfiyelerinde böyle bir düzenleme yer almadığı müddetçe, yurt dışında bir şube veya temsilcilik açılması yahut bir faaliyet yürütülmesi mümkün değildir. Öte yandan yukarıda açıklandığı üzere bir mazbut vakfın amacının fiilen veya hukuken imkânsız olması halinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bu amacın değiştirilmesi ve uyarlanması mümkündür. O halde vakfedenin iradesine muhalif olmamak kaydıyla bir mazbut vakfın vakfiyesinde yurt dışında faaliyette bulunmak üzere bir değişiklik yapılması ve bu kapsamda anılan mazbut vakfı temsilen Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yurt dışında bir faaliyet

²³⁵ Bu husus, 29.11.2006 tarihli ve 1370 sayılı “9.11.2006 Tarihli ve 5555 Sayılı Vakıflar Kanunu ve Anayasanın 89 uncu ve 104 üncü Maddeleri Gereğince Cumhurbaşkanınca Bir Daha Görüşülmek Üzere Geri Gönderme Tezkeresi ve Adalet Komisyonu Raporu” ile de teyit edilmiştir. Komisyon Raporu için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1370m.htm> (25.03.2019).

yürütülmesi mümkündür. Nitekim Kanun'da yurt dışı faaliyetlerine ilişkin olarak eski vakıf - yeni vakıf şeklinde bir ayırım yapılmaksızın vakıfların yurt dışı faaliyetlerinde bulunabileceği hükme bağlanmıştır.

Bununla birlikte Kanun'da, özellikle vakıfların yurt dışındaki kültür varlıklarının korunması amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne çeşitli yetki ve sorumluluklar verilmektedir. Nitekim Kanun'da, vakıflara ait yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tespiti, envanterinin çıkarılması, tescili, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ve mazbut vakıflara ait olanların korunması, mülkiyeti el değiştirmiş vakıf kültür varlıkları ile koruma alanlarının kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşasının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yürütüleceği düzenlenmektedir (m. 28). Bu düzenleme ile özellikle yurt dışında mazbut vakıflara ait vakıf kültür varlıklarının, herhangi bir vakfiye uyarlanmasına ihtiyaç olmaksızın bizzat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından takip edileceği hükme bağlanmaktadır.

Yukarıdaki konuyla bağlantılı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü, mazbut vakıflara ait taşınmazların satışından elde edilecek gelirler ile taviz bedellerini; ait olduğu vakfa taşınmaz alımında, vakfın taşınmazlarının onarım ve yapımında kullanabileceği gibi, Vakıflar Meclisi'nin kararıyla gelir getirici yatırımlarda, yurt içinde veya yurt dışında bulunan ve geliri kalmayan vakıflara ait vakıf kültür varlıklarının bakım ve onarımlarında da kullanılabilir (700 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, m. 697). Bu düzenleme ile de yurt içindeki bir mazbut vakfa ait gelirlerin, yurt dışında bulunan ve geliri kalmayan vakıflar için kullanılması olanaklı kılınmıştır. Bu düzenleme, yurt dışındaki vakıf kültür varlıklarının korunması açısından önemli bir düzenleme olsa da mazbut vakfi vakfedenin iradesi ve vakıf hukuku prensipleri ile tamamen örtüşmediği görülmektedir.

III. MAZBUT VAKIFLARIN MALVARLIĞI YÖNETİMİ

Mazbut vakıf mallarına ilişkin gerek 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda gerekse 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte mazbut vakıf mallarına ilişkin yaşanan problemler göz önünde bulundurularak mazbut vakıf mallarının tanımlanması gerekmektedir. Doktrinde mazbut vakıf malları, "Vakıflar Genel Müdürlüğüne idare ve temsil olunan mazbut vakıflara ait taşınmaz mallar"

olarak tanımlanmaktadır.²³⁶ Her ne kadar tanımında açık bir şekilde anılan malların mazbut vakıflara ait olduğu belirtilmişse de mahkeme kararlarında ve kadastro uygulamalarında çoğu zaman mazbut vakıflara ait mallar, Yargıtay içtihatlarına²³⁷ aykırı bir şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tescil edilmektedir.²³⁸ Buna rağmen bu varlıkların da mazbut vakıf mallarına dâhil olduğunun kabulü gerekir.

Her ne kadar mazbut vakıfların yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılmış olsa da, mazbut vakıflara ait malların doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mazbut vakıflar üzerindeki yetkisi temsil ve yönetim ile sınırlı olup, mülhak vakıflardaki mütevellinin konumu ile mazbut vakıflardaki Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün konumu arasında hukuken bir fark bulunmamaktadır.²³⁹ Nitekim Vakıflar Kanunu'nun ilgili hükümleri incelendiğinde (m. 4/A) bu husus tespit edilebilmektedir.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile birlikte mazbut vakıfların özel hukuk tüzel kişiliğinin belirginleşmesi, mazbut vakıflara ait malların hangi statü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği sorusunu doğurmuştur. Bir diğer ifadeyle mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tüzel kişiliğine bağlı tek bir tüzel kişilik olduğu kanaatinin yaygın olduğu 2762 sayılı Kanun döneminde mazbut vakıflara ait malların kamu malları olduğu söylenebilmişken mevcut Kanun çerçevesinde aynı tespitte bulunmak zordur.²⁴⁰ Mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmesi, mazbut vakıflara ait malvarlığının mülkiyetlerinin söz konusu mazbut vakıfların mülkiyetinde olmasını etkilemediği gibi anılan taşınmazlar üzerinde

²³⁶ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 39.

²³⁷ "26/5/1935 günlü, 78/5 sayılı içtihadı Birleştirme Kararında, devlet mallarının Muvazeneyi Umumiye Kanununda belli edildiği, vakıf malların bu kanunun kapsamı dışında kalması nedeniyle devlet malı sayılamayacağı açıklanmıştır. (...) 2762 sayılı Kanunda, mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün malvarlığına dahili bulunduğuna ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. İdare bu malları temsilci olarak yönetir. Resmi bir kuruluşla malvarlığı yönünden bir uyumsuzluğa düşen "mülhak bütçeli" bir kuruluşun, uyumsuzluğun ilgili bulunduğu mal kendi öz varlığına dâhil bulunmuyorsa, diğer bir deyimle "Devlet Malı" kuruluşun sadece mülhak bütçeli olması 3533 sayılı Kanunun uygulanması için bir neden olamaz. Ayrı hükmi şahsiyeti bulunan, mazbut vakıflar, müstakil bir hükmi şahsiyete sahip ve öz malvarlığı ayrı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 3533 sayılı Kanun hükümlerine tabi olmasını gerektirmez" şeklindeki karar için bkz. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararı, E. 1978/2, K. 1978/2, T. 06.03.1978.

²³⁸ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 39.

²³⁹ Güneri, s. 20.

²⁴⁰ Yılmaz, s. 171.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne serbestçe işlemde bulunma imkânı da vermemektedir.²⁴¹ Bu kapsamda mazbut vakıf malları arasında bir ayrıma gidilmesi ve konunun bu ayrım çerçevesinde ele alınması isabetli olacaktır.

A. Mazbut Vakıf Mallarının Hukuki Statüsü ve Türleri

Mazbut vakıfların hukuki statüsüne ilişkin tartışmalar, mazbut vakıflara ait malların hukuki statüsüne ilişkin tartışmalara sebebiyet vermektedir. Nitekim mazbut vakıfların faaliyetlerinin çoğunlukla kamuya hizmet sunan sağlık, eğitim, dini hizmetler gibi alanlarda olması ve bu vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmesi, yukarıda değinildiği üzere, mazbut vakıfların kamu malı statüsünde sayılması şeklinde bir görüşü doğurmaktadır.²⁴² Ayrıca mazbut vakıf mallarına yönelik mevzuattaki özel düzenlemeler, Kanun Koyucu tarafından mazbut vakıf mallarının tamamen özel hukuk hükümlerine tabi mallar olarak görülmesini zorlaştırmaktadır. Nitekim 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 77. maddesinde aynen; *“Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait taşınmazlar Devlet malı imtiyazından yararlanır, haczedilemez, rehnedilemezler. Tüm iş ve işlemleri, her türlü vergi, resim, harç ve katılım payından istisnadır. Genel Müdürlük tarafından açılacak davalarda teminat aranmaz. Genel Müdürlüğün ve mazbut vakıfların tahsil edilemeyen gelirleri, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre Genel Müdürlükçe tahsil edilir”* şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Keza mazbut vakıflar, taşınmaz kiralınması karşılığında elde edilen kira ödemelerinde yapılması gereken gelir vergisi tevkifatından muaf tutulmuşlardır.²⁴³ Mazbut vakıfların, gelir vergisi dışında da pek çok vergiden muaf olduğu görülmektedir.²⁴⁴ Mevzuatta yer alan benzeri düzenlemeler ve önceden atıf yapılan Yargıtay kararları birlikte düşünüldüğünde; mazbut vakıf mallarının, kamu malı olarak görülmeyen²⁴⁵ ancak kamu malı imtiyazından yararlanan karma bir statüde olduğu söylenebilir.

²⁴¹ Yargıtay'ın, “Öte yandan mülga 2762 sayılı yasada ve 5737 sayılı yasada mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğünün mal varlığına dahil bulunduğu ilişkin bir hüküm de bulunmamaktadır. İdare bu malları temsilci olarak yönetir. Ayrı hükmü şahsiyeti bulunan, mazbut vakıfların, bağımsız bir hükmü şahsiyete sahip ve öz mal varlığı ayrı olan Vakıflar Genel Müdürlüğüne tabi 3533 Sayılı Yasa Hükümlerine tabi olacağı kabul edilemez. (BKZ. 6.3.1978 T. ve 2/2 Sayılı Yargıtay içtihadı birleştirme Kararı)” şeklinde içtihat ettiği kararı için bkz: Yargıtay 13. HD, E. 2010/10907, K. 2010/12709, T. 05.10.2010.

²⁴² Akman, s. 288.

²⁴³ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, m. 94.

²⁴⁴ Bkz. 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, m. 4/a; 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, m. 36.

²⁴⁵ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 710.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu, doktrin ve yargı içtihatları çerçevesinde mazbut vakıf malları temel olarak mazbut akar vakıf malı ve mazbut hayrat vakıf malı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²⁴⁶ Mevzuatta ve yargı kararlarında bu ayrımı sıklıkla görmek mümkündür. Bununla birlikte 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda mazbut hayrat vakıf mallarına ilişkin özel hükümler mevcut olup bu malların devlet malı imtiyazından faydalanacağı belirtilmişken, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda böyle bir ayırım yapılmamıştır. Nitekim Kanun'un 77. maddesinde yer alan düzenleme ile birlikte aslında mazbut akar vakıf malı ile mazbut hayrat vakıf malı arasındaki ayrımın belirginliğini yitirdiğini söylemek mümkündür. Yine de konunun önemine binaen bu ayrımı aşağıda ele almak gerekmektedir.

1. Mazbut Akar Vakıf Malları

Mazbut akar vakıf malı, bir mazbut vakfın malvarlığına dâhil olan ve gelir getiren vakıf taşınmazlarıdır.²⁴⁷ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda ise akar; “*vakıf amaç ve faaliyetlerinin yerine getirilmesi için gelir getirici şekilde değerlendirilmesi zorunlu olan taşınır ve taşınmazlar*” olarak tanımlanmaktadır (m. 3). Tanımlardan anlaşılacağı üzere akar vakıf malı, doğrudan vakfın amacını gerçekleştirmeyen, ancak vakfın amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için bir nevi vakfa finansman sağlayan taşınmazlardır. Örneğin vakfedilen bir caminin masraflarını karşılamak üzere bir başka arazinin vakfedilmesi ve bu araziden elde edilen kira gelirinin caminin masraflarını karşılamada kullanılması halinde, bahse konu arazi bir akar vakıf malıdır. Bu kapsamda akar vakıf mallarından elde edilen kira gelirleri devlet malı olarak kabul edilmez.²⁴⁸ Bu gelirler, mazbut vakfın amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullanılması gereken vakıf malıdır.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na alınmamış olmakla birlikte 2762 sayılı Kanun'da açık bir şekilde vakıf paraların ve akar vakıf mallarının özel hukuk hükümlerine tabi olacağı belirtilmiştir (m. 11). Bu kapsamda akar vakıf malları, hayrat vakıf mallarının aksine doğrudan bir kamu hizmetinde kullanılmadığı için, bu vakıf malları üzerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakfın menfaatine olacak şekilde çeşitli hukuki işlemleri yapma

²⁴⁶ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 41.

²⁴⁷ Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 41.

²⁴⁸ Em, s. 526.

yetkisi bulunmaktadır. Misal olarak mazbut vakıflara ait hakların ve akar malların daha yararlı olanları ile değiştirilmesine, paraya çevrilmesine veya değerlendirilmesine Vakıflar Meclisi yetkilidir (5737 sayılı Kanun, m. 12). Benzer şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mazbut vakıflara ait akar taşınmazların satış ve taviz bedelleri ile başka taşınmazların satın alınması, trampa ile edinilmesi veya yeniden yaptırılması mümkündür. Bu durumdaki taşınmazlar, vakıfları adına hisseleri oranında tapuya tescil ettirilerek kayıtlara işlenir (5737 sayılı Kanun, m. 13). Keza Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, bir mazbut vakfın gelir ve akarları ile bir iktisadi işletmenin kurulması mümkündür (5737 sayılı Kanun, m. 26).

Kimi durumlarda hayrat vakıf mallarının akar vakıf mallarına dönüştürülmesi mümkündür. Nitekim Kanun'un 15. maddesine göre; mazbut vakıflara ait olup, tahsis edildikleri amaca göre kullanılmaları kanunlara veya kamu düzenine aykırı olan yahut tahsis amacına uygunluğunu kaybetmiş, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılması mümkün olmayan taşınmazlar, Vakıflar Meclisi'nin kararı ile akara devredilebilir. O halde hayrat vasfını yitiren bir taşınmaz, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kararıyla akar olarak değerlendirilebilmektedir.

2. Mazbut Hayrat Vakıf Malları

Mazbut hayrat vakıf malı, bir mazbut vakfın malvarlığına dâhil olan ve doğrudan doğruya bir hayır işinin ifa edilmesinde kullanılan yahut bu işin ifası için getirdiği geliri kullanılan vakıf taşınmazlarıdır.²⁴⁹ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda ise hayrat; *“mazbut, mülhak, cemaat ve esnaf vakıfları ile yeni vakıfların, doğrudan toplumun istifadesine bedelsiz olarak sundukları mal veya hizmetler”* olarak tanımlanmaktadır (m. 3). Bu vakıfların özellikle kamunun hizmetine sunulan belirli alanlara yönelik olduğu düşünüldüğünde, mazbut hayrat vakıf malına konu taşınmazların kamu malı niteliğinde olduğunu ve özel mülkiyete konu olamayacağını belirtmek gerekir.²⁵⁰

²⁴⁹ Berki, *İslam'da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri*, s. 25; Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 41.

²⁵⁰ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 711; Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s.41. Nitekim Yüksek Mahkemelerin muhtelif kararları incelendiğinde mazbut hayrat vakıf mallarının kamu malı niteliğinde olduğu hususu açık bir şekilde tespit edilebilmektedir. Danıştay'ın, “X1 Camii Şerifi, Osmanlı Devleti döneminde özel hukuk hükümlerine göre vakfedilmiş, mazbut X2Vakfına ait hayrat taşınmazlardandır. Hayrat taşınmazlar; ibadethane, hastahane ve aşhane gibi doğrudan doğruya hayır hizmetlerinin ifası için kurulmuş olan vakıfların taşınmazlarıdır ki; bu taşınmazlar gerek mülga 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, gerekse halen yürürlükte olan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu hükümleri uyarınca kamu malı niteliğindedirler. Dolayısıyla, bunlar hakkında, esas itibarıyla, özel mülkiyet hükümleri tatbik olunamaz. Hayrat malları satılamaz, rehin edilemez, haciz

Belirtmek gerekir ki mazbut hayrat vakıf mallarının kamu malı sayılmasına ilişkin mevzuatta herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Bununla beraber gerek 2762 sayılı Kanun'da gerekse 5737 sayılı Kanun'da eski vakıfların hayrat türünden mallarının kamu mallarına sağlanan korumadan faydalanacağı söylenmiştir. Kanun'un 15. maddesinde; *“vakıfların hayrat taşınmazları haczedilemez, rehnedilemez, bu taşınmazlarda mülkiyet ve irtifak hakkı için kazandırıcı zamanaşımı işlemez”* şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde mazbut vakıflara ait hayrat malların kamu malı niteliğinde olsun veya olmasın, devlet mallarına tanınan imtiyaz ve korumalardan faydalandığı görülmektedir.²⁵¹ Benzer şekilde mazbut hayrat vakıf malı olan taşınmazlarda kazandırıcı zamanaşımının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵²

27.09.2008 tarih ve 27010 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Vakıflar Yönetmeliği'nde, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 15. maddesi ile paralel şekilde hayrat vakıf mallarının kullanımına ve tahsisine ilişkin detaylı hükümler bulunmaktadır. Buna göre tahsis edilebilecek taşınmazlar Yönetmelik'te; medrese, sıbyan mektebi, darüşşifa, bimarhane, imaret, kütüphane gibi hayrat binalar, üzerindeki kültür varlığı çeşitli nedenlerle yıkılarak arsa haline gelmiş taşınmazlar ile arsa halindeki taşınmazlar ve üzerine yapılan binalar şeklinde belirlenmiştir (m. 58). Bu hayrat vakıf mallarının tahsisine Vakıflar Meclisi yetkili olup, mazbut hayrat vakıf malları öncelikle vakfiyeleri doğrultusunda bir amaç ve işlev için kamu kurum ve kuruluşlarına, benzer amaçlı vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere tahsis edilebilir (m. 59). Özellikle hayrat vakıf malının onarım ve restorasyona ihtiyacı varsa tahsis bunun karşılığında yapılır. Böylece hem hayrat vakıf malı ihya edilmiş olur hem de amacına uygun bir işlev ile kullanılır. Hayrat taşınmazların tahsis süresi taşınmazın onarım ve restorasyona ihtiyacının olup olmadığı ve tahsis amacı dikkate alınarak Genel Müdürlük tarafından belirlenir (m. 60). Kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis

olunamazlar, bunlar için ne mülkiyete, ne de irtifak haklarına ilişkin kazandırıcı zamanaşımı hükümleri uygulanamaz. Zira, bu mallar hiç bir kişinin özel mülkiyetinde olmayıp, kamunun kullanımına ve istifadesine tahsis edilmişlerdir. Hayrat taşınmazlar, mülga 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 10. maddesi ile halen yürürlükte olan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 15 ve 16. maddelerinde öngörülen hükümler hariç olmak üzere vakfin belirlediği kullanım şekli dışında bir kullanım amacına tahsis edilemez” şeklinde içtihat ettiği kararı için bkz. Danıştay 10. D, E. 2010/14612, K. 2014/1474, T. 12.3.2014.

²⁵¹ Yılmaz, s. 171.

²⁵² Em, s. 526; Akman, s. 108.

edilen ve vakfiyesinde yer alan amaca uygun kullanılan hayrat taşınmazlar ile ibadethane olarak kullanılan taşınmazlardan kullanım bedeli alınmayabilir (m. 62).

Yönetmelik hükümleri çerçevesinde tahsis edilen hayrat vakıf mallarının, tahsis amacı dışında kullanılması mümkün değildir (m. 63). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yazılı onayı olmaksızın tahsise konu taşınmazlarda proje dışı onarım ve ilave yapılamayacağı gibi, taşınmazın bütününe veya bir bölümünün başkalarına devri veya kullandırılması da söz konusu olamaz. Aksi takdirde taşınmazın tahliyesi sağlanır (m. 64). Öte yandan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden izin alınmak kaydıyla taşınmazın bir bölümü veya bütününe vakfın iktisadi işletmesi veya kamu kurumlarının sahibi ve ortağı olduğu iktisadi teşekküller tarafından amacın tahakkukuna matuf iktisadi faaliyet gösterilebilir. Son olarak tahsis edilen hayrat taşınmazlar bölge müdürlüğünce sürekli kontrol edilerek, her dört ayda bir tahsis şartlarına uyulup uyulmadığının tespitine ilişkin rapor düzenlenir ve taşınmazın dosyasında muhafaza edilir (m. 65). Böylece hayrat vakıf malının tahsis amacı dışında kullanılması engellenir.

Hayrat vakıflara ilişkin bu özel hükümler de göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar mazbut vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresinde olduğu kabul edilse de, özellikle hayrat vakıflara ilişkin işlemlerde Müdürlüğün takdir yetkisinin bağlı ve sınırlı olduğu kabul edilmelidir.²⁵³ Nitekim Danıştay'ın 2002 tarihli bir kararında bu husus açık bir şekilde vurgulanmıştır:

“Dava konusu işlemlere dayanak gösterilen 2762 sayılı Yasanın 10. maddesinde tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna veya amme intizamına uygun olmayan veyahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat vakıfların idare meclisinin teklifi ve Bakanlar Kurulunun kararı ile mümkün mertebe gayece aynı olan diğer hayrata tahsis edilebileceği gibi bu kabil hayratın ayın veya para ile değiştirilerek elde edilecek ayın veya paranın dahi aynı suretle diğer hayrata tahsis olunabileceği belirtilmiştir.

Madde metninin incelenmesinden anlaşılacağı üzere, bu madde uyarınca işlem tesis edilebilmesi için doğrudan doğruya hayır hizmetinin gerçekleştirilmesine tahsis edilen herhangi bir hayrat vakfın tahsis edildiği amaca göre kullanılmasının yasaya veya kamu düzenine uygun olmadığı veya işe yaramaz hale geldiğinin saptanmış olması gerekir.

²⁵³ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 714.

Başka bir anlatımla eğer bu yönde yapılmış tespitler yoksa bu maddeye göre idari işlem tesis edilmesi mümkün değildir.

Öte yandan, bu tür saptamaların varlığı halinde ise mümkün olduğunca aynı amaca hizmet eden bir başka hayrat vakfa tahsis edilmesi veya ayın veya para ile değiştirilerek elde edilen ayın veya paranın diğer hayrata tahsis edilmesi gerekmektedir.

Bu itibarla bu tür hayrat vakıfların bir başka hayrata tahsisinden başka bir seçenek Yasada öngörülmediğinden, hayrata tahsis konusunda idarenin bağlı yetki içinde bulunduğu kuşkusuzdur. Bu nedenle idarenin hayrat vakıfları bir başka kurum veya kuruluşa tahsis etmeye ilişkin bir takdir yetkisi bulunmamaktadır.²⁵⁴

Danıştay kararında ifade edildiği üzere hayrat vakıflar üzerinde bir idari kurum olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünün takdir yetkisi bağlı ve sınırlıdır.

B. Mazbut Vakıfların Mal Edinmesi

5737 sayılı Kanun'un 12. maddesinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın bütün vakıfların mal edinebileceği düzenlenmektedir. Aynı maddede, mazbut vakıflara ait akar mallar ile hakların daha yararlı olanları ile değiştirilmesi, paraya çevrilmesi veya değerlendirilmesi konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi yetkili kılınmıştır. O halde Vakıflar Meclisi tarafından bir mazbut vakfın idare ve temsili kapsamında vakıf için gerekli ve/veya faydalı görülen malların edinilmesi veya bu mallar üzerinde tasarrufta bulunabilmesi mümkündür.

C. Mazbut Vakıfların İktisadi İşletme ve Şirket Kurması

Vakıf en genel anlamda bir mal topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir amaç için kurulan bir vakfın kuruluş aşamasında bu amacı gerçekleştirmeye yetecek kadar mal özgülenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Kanun Koyucu, amacın gerçekleştirilmesine yardımcı olmak ve vakfa gelir sağlamak üzere vakıflar tarafından iktisadi işletme ve şirket kurulmasına imkân sağlamaktadır.²⁵⁵ Nitekim 5737 sayılı Kanun'un 26. maddesinde, “*vakıflar; amacını gerçekleştirmeye yardımcı olmak ve vakfa gelir temin etmek amacıyla, Genel Müdürlüğe bilgi vermek şartıyla iktisadî işletme ve şirket kurabilir, kurulmuş şirketlere ortak olabilirler. Şirketler dâhil iktisadî işletmelerden elde edilen gelirler vakfın amacından başka bir amaca tahsis edilemez*” şeklinde düzenleme yer almaktadır. Kanun maddesinde genel olarak “vakıflar” ibaresi

²⁵⁴ Danıştay 10. D, E. 2000/1740, K. 2002/4442, T. 19.11.2002 (www.lexpera.com.tr).

²⁵⁵ Ergün, s. 97.

kullanıldığından, Kanun'un 3. maddesi çerçevesinde mazbut vakıflar da bu kapsama girmektedir. Ancak Kanun Koyucu tarafından mazbut vakıfların iktisadi işletme ve şirket kurması aynı maddede farklı bir bentte ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanı kararıyla mazbut vakıfların gelirleri ve akar malları ile iktisadî işletme veya şirket kurmaya yetkili kılınmıştır. Şirket hisseleri ve hakların daha yararlı olanları ile değiştirilmesi, paraya çevrilmesi, değerlendirilmesi ve bunlara bağlı her türlü hakkın kullanılması ile ortaklık paylarına bağlı hakların kullanılması Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.

Görüldüğü üzere bir vakfın şirket kurabilmesi veya bir şirkete ortak olabilmesi için vakfiyede/vakıf senedinde bu minvalde bir şartın yer alması gerekmemektedir.²⁵⁶ Nitekim doktrinde bir mazbut vakfın tüzel kişiliğinin varlığının kabulüyle birlikte artık mazbut vakıfların da üniversite, şirket veya özel finans kurumlarının kurucusu olabileceği kabul edilmektedir.²⁵⁷ Ayrıca diğer vakıfların aksine mazbut vakıfların şirket kurmasında Cumhurbaşkanı onayı şart koşulmuştur.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve mazbut vakıfların ortakları arasında olduğu pek çok şirket ve iktisadi işletme bulunmaktadır. Bunlar arasında belki de en çok bilinen ve 11.01.1954 tarihli ve 6219 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Şirketi'dir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında kurulan Vakıflar Bankası'nın en temel sermayesi mazbut vakıf malvarlıklarından oluşmaktadır.²⁵⁸

D. Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakıflara İadesi

Mazbut vakıfların malvarlığı bölümünde değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 30. maddesinde düzenleme bulan vakıf kültür varlıklarının mazbut vakıflarına iadesi konusudur. Özellikle tezimizin "Mazbut Vakıfların Tasfiyesi" başlığı altında detaylandırıldığı üzere, zaman içerisinde mazbut vakıflara ait pek çok malvarlığı çeşitli gerekçelerle devletleştirilmiş, hazineye,

²⁵⁶ Çevik, s. 111.

²⁵⁷ Çevik, s. 107.

²⁵⁸ Vakıfbank 2018 Yılı Faaliyet Raporu'nda Vakıfbank'ın %43'üne tekabül eden A Grubu Hisselerinin, "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün İdare ve Temsil Ettiği Mazbut Vakıflara" ait olduğu, B Grubu Hisselerinin %15.45'inin "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün İdare ve Temsil Ettiği Mazbut Vakıflara" ait olduğu ve yine B Grubu Hisselerinin %0.06'sının "Diğer Mazbut Vakıflara" ait olduğu belirtilmektedir. Detaylı rapor için bkz. <https://www.vakifbank.com.tr/documents/yiliski/Vak%C4%B1fBank-2018-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf> (28.03.2019).

belediyelere veya köy tüzel kişiliklerine devredilmiştir.²⁵⁹ Ancak vakıf malvarlıklarının bu şekilde dağıtılması ve devri sonucunda, özellikle kültür mirasımız açısından önemli olan pek çok vakıf eserinin tahrip olduğu ve yok olmaya yüz tuttuğu görülmüştür.²⁶⁰ Bunun üzerine Kanun Koyucu tarafından ilk olarak 13.09.1957 tarihli “7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun” hazırlanmış ve çeşitli gerekçelerle hazineye veya idari organlara devredilen vakıf kültür varlıklarının, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne iadesi düzenlenmiştir.²⁶¹ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile 7044 sayılı Kanun ilga edilmiş, ancak benzer bir düzenlemeye 5737 sayılı Kanun’un 30. maddesinde yer verilmiştir.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 30. maddesi hükmüne göre, “*vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur.*” Bu hükmün uygulama bulabilmesi için öncelikle vakıf yoluyla medyana gelip de bir şekilde hazinenin veya idarenin mülkiyetine geçen malvarlığının, vakıf kültür varlığı olması gerekmektedir.²⁶² 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’nda vakıf kültür varlığı kavramı tanımlanmamış olmakla birlikte; Vakıflar Yönetmeliği’ne göre vakıf kültür varlığı, “21.07.1983 tarihli ve 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3. maddesinde kültür varlıkları olarak tanımlanan varlıklardan Vakıflar Genel Müdürlüğü ile idare ve temsil ettiği vakıflara ait olanlar*” olarak tanımlanmaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na göre ise kültür varlığı, “*tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel*

²⁵⁹ Harun Demirbaş, “Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakfına İadesi (Vakıflar Kanunu m. 30’un Uygulanma Şartları)”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 119-120 (2014), s. 119.

²⁶⁰ Ragıp Uğuralp, “Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü’ne Devrine Dair 7044 sayılı Kanun”, **VII. Vakıf Haftası**, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1990, s. 137.

²⁶¹ 7044 sayılı Kanun’un 1. maddesi, “*Aslında vakıf yoluyla vücuda gelip de muhtelif kanunlar veya sair suretlerle Hazine, belediyeler veya hususi idarelerin mülkiyetine geçmiş bulunan muhafazası gerekli tarihi veya mimari kıymeti haiz eski eserlerin mülkiyeti tekrar Vakıflar Umum Müdürlüğüne devrolunmuştur*” şeklinde düzenleme içermektedir. Ancak Kanun’da, Hazine, belediyeler veya hususi idarelerin mülkiyetine geçmiş bulunan eserlerin bu Kanun ile birlikte Vakıflar Umum Müdürlüğü’nün mülkiyetine geçeceğinin düzeltilmesi isabetli olmamıştır. Zira bu eserler mazbut vakıflara ait olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü bir temsilci olarak bu malvarlığını yönetmektedir. Doğal olarak bu düzenlemenin, söz konusu malvarlıklarının mazbut vakıfların mülkiyetine iadesi şeklinde anlaşılması daha doğrudur. Nitekim 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile birlikte bu hata düzeltilmiştir. Benzer görüş için bkz. Uğuralp, s. 137.

²⁶² Demirbaş, s. 122.

sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.” Bu hükümler çerçevesinde hazineye, belediyelere veya köy tüzel kişiliğine devrolunan bir varlığın mazbut vakfına iadesi için öncelikle söz konusu varlığın, bir vakıf kültür varlığı olması gerekmektedir.

Vakıf kültür varlıklarının mazbut vakfına iadesi için bir diğer şart ise, söz konusu kültür varlıklarının “vakıf” yoluyla meydana gelmiş olmasıdır.²⁶³ Vakıf kültür varlığının hayrat veya akar vakıf olarak meydana getirilmiş olması bu anlamda bir farklılık yaratmamaktadır.²⁶⁴ Kültür varlığının vakıf yoluyla meydana geldiği; vakfiye, tapu kayıtları, mülkname gibi belgeler ile söz konusu kültür varlığının vakıf yoluyla oluştuğunun ispatlanması gerekmektedir.²⁶⁵ Son olarak 5737 sayılı Kanun’un 30. maddesinin uygulama bulabilmesi için, mülkiyeti kazanma sebebi önemli olmaksızın, anılan vakıf kültür varlıklarının hazine, belediyeler, özel idareler veya köy tüzel kişiliklerinin mülkiyetinde olması gerekmektedir. Kanun maddesinde açık bir şekilde vurgulandığı üzere, vakıf yoluyla meydana gelen taşınmazın, ne suretle hazine, belediyeler, özel idareler veya köy tüzel kişiliklerine devredildiği önem arz etmemektedir.²⁶⁶ Eğer vakıf kültür varlıkları, özel hukuk gerçek veya tüzel kişilerinin mülkiyetinde ise, artık 5737 sayılı Kanun’un 30. maddesi uygulama bulmayacak, 28. maddesi uygulanacaktır.²⁶⁷ Anılan madde uyarınca özel mülkiyet altında olan vakıf kültür varlıklarının korunması için Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından söz konusu taşınmazlar kamulaştırılabilecektir.

²⁶³ Bkz. Yargıtay 5. HD. E. 2017/35463, K. 2018/21811, T. 22.11.2018; Danıştay 10. D., E. 2009/10747, K. 2014/3654, T. 30.5.2014. (www.kazanci.com.tr)

²⁶⁴ Yakup Emre Çoruhlu, Osman Demir, Okan Yıldız ve Hülya Yılmaz, “Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30. Madde Uygulaması”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 90, S. 1 (2016), s. 55.

²⁶⁵ Demirbaş, s. 126; Çoruhlu ve diğerleri, s. 48.

²⁶⁶ Nitekim Yargıtay 1. Hukuk Dairesi’nin 2010/6486 E. 2010/7299 K. 21.06.2010 tarihli kararında, “Hemen belirtmelidir ki, yasal düzenlemelerde diğer unsurların yanında taşınmazın vakfına dönmesi için sebep yönünden “kamulaştırma” gibi hususlar ayırık tutulmamış “her ne sebeple olursa olsun ...” demek suretiyle kamulaştırma da dahil edilerek sair unsurların varlığı ve gerçekleşmesi halinde taşınmazın mazbut vakfına devrolunacağı hüküm altına alınmıştır. O halde, mahkemenin kamulaştırma işleminin iptal edilmediği hususundaki gerekçesinin yasal olduğu söylenemez” şeklinde içtihat edilmiştir. (www.kazanci.com.tr)

²⁶⁷ Demirbaş, s. 128.

IV. MAZBUT VAKIFLARIN TASFİYESİ

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte vakıf kurumu varlığını devam ettirmiş olsa da, yakın zamana kadar gerçekleşen siyasi ve hukuki olaylar, vakıfların ve özellikle vakıf mallarının, vakfedildiği amaçtan tamamen bağımsız olarak devlet tarafından kullanılmasına yol açmıştır. Eski vakıfların, özellikle mazbut vakıfların Osmanlı'nın son döneminde yetersiz ve bazen kötü niyetli şekilde yönetildiği bilinmekle birlikte; Türkiye Cumhuriyeti döneminde de vakıflar problemi devam etmiş, pek çok vakıf tamamen atıl hale gelmiş ve vakıf malları devlet tarafından amacına aykırı kullanılmıştır. Çeşitli vergi düzenlemeleri ve devletleştirme politikası ile vakıflar büyük gelir kaybına uğramıştır.²⁶⁸ Örneğin vakıflara ait orman ve madenlerin devletleştirilmesi, bunun bir göstergesidir.²⁶⁹ Benzer şekilde bir vakfa ait olmak üzere kamunun kullanımına sunulmuş olan şehir, köy ve kasaba sularının bakım ve idaresi, 831 sayılı Kanun ve 442 sayılı Köy Kanunu hükümleri çerçevesinde belediye ve köylere bırakılmıştır.²⁷⁰ Benzer şekilde 1930 tarihli ve 1580 sayılı Kanun ile vakıf mezarlıklarının tamamı belediyelere devredilmiştir (m. 160). Bu tarz düzenlemeler ile eski vakıflar ve vakıf malları adeta sistematik bir tasfiye sürecine sokulmuştur.

Eski vakıfların tasfiyesi sonucunu doğuran bir başka düzenleme ise, 19.07.1973 tarih ve 14599 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile yürürlükten kaldırılan 15.06.1945 tarih ve 6032 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olmuştur. Bu Kanun ile birlikte Tarım Bakanlığı tarafından, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yönetilen mazbut vakıf arazilerinin, toprağı olmayan çiftçiye verilmek üzere kamulaştırılması düzenlenmiştir.²⁷¹ Bu düzenleme çerçevesinde pek çok mazbut ve mülhak vakfın kamulaştırıldığı, vakıf arazilerinin, amacından farklı hususlarda kullanıldığı ve halkın vakıf kurma eğiliminde ciddi bir düşüşe sebebiyet verdiği görülmektedir.²⁷² Eski vakıf mallarının vakıf hukuk ve mantığıyla uyuşmayacak şekilde devlet tarafından

²⁶⁸ Öztürk, *Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler*, s. 16.

²⁶⁹ Öztürk, *Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler*, s. 16.

²⁷⁰ Em, s. 526.

²⁷¹ 1757 sayılı Kanun'un 14. maddesi şöyledir: "Arazisi olmayan veya yetmiyen çiftçilere (tarım işçileri dâhil) dağıtılmak üzere aşağıda yazılı arazi, üzerindeki zirai işletme ile ilgili yapı ve tesisleriyle birlikte Tarım Bakanlığınca kamulaştırılır a) Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Vakıflar Genel Müdürlüğü veya mütevelliler tarafından tasarruf edilmekte bulunan bütün vakıf arazisinin tamamı."

²⁷² Güneri, s. 15.

kullanılmasına ve kamulaştırılmasına ilişkin olarak Güneri, başka pek çok düzenlemeden bahsetmektedir:

“Vakfa bunun dışında öteki bazı kanunlarla da müdahalede bulunulmuştur. Örneğin, vakıf suların belediyelere devrini içeren 831 sayılı Sular Hakkında Kanun; vakıf mezarlıkların belediyelere devrini sağlayan 1580 sayılı Belediye Kanunu; vakıf okulların (mektepe ve medrese arsalarının) Milli Eğitim Bakanlığına devrini hedef tutan VGM'nün 341 Yılı Bütçe Kanunu (m. 4) ve aşağıda ayrıca açıklanacağı üzere son olarak çıkarılan Toprak ve Tarım Reformu Kanunu gibi.”²⁷³

Benzer şekilde Berki de;

“Bir hata ve zühul eseri olduğuna kani olduğumuzdan bazı vakıf gayr-i menkullerin bila bedel bazı resmi makamlara terkine cevaz veren 1354 ve 4490 numaralı kanunlardan bahse lüzum görmüyoruz.”²⁷⁴

şeklinde ifadelere yer vererek vakıf mallarının adeta devlet malı gibi görülerek bazı resmi makamlara tahsis edilmesini eleştirmiştir. Şüphesiz ki bu düzenlemelerin detaylı bir şekilde incelenmesi durumunda, vakıf hukuku prensipleriyle bağdaşmayan, vakfedenin güttüğü amaçtan oldukça uzak ve Anayasal bir ilke olan eşitlik gözetilmeksizin çok düşük bedellerle vakıf arazilerinin devlet tarafından dağıtıldığı görülmektedir.²⁷⁵ Eski vakıflara yönelik bu düzenlemeler, Osmanlı'dan kalan pek çok mülhak veya mazbut vakfın sona ermesine sebebiyet vermiştir.

Görüldüğü üzere Cumhuriyet sonrası benimsenen vakıf sistemi ve yapılan düzenlemeler, aslında eski vakıfların tasfiye edilmesinin amaçlandığını düşündürmektedir. Bununla birlikte bu durumu düzeltmeye yönelik 5737 sayılı Vakıflar Kanunu çerçevesinde ufak çaplı da olsa adımlar atılmaktadır. Örneğin, Vakıflar Yönetmeliği'nin 178. maddesine göre, vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları tapu sicil müdürlüğünce mazbut vakıfları adına tescil edilir. Her ne kadar bu hüküm sadece vakıf kültür varlıklarını kapsasa da, mazbut vakıflara ait mal ve kültür varlıklarının korunması adına önemli bir düzenlemedir. Keza mazbut vakıfların, üniversite veya büyük işletme ve hastaneler yoluyla değerlendirilmesi de olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

²⁷³ Güneri, s. 14.

²⁷⁴ Berki, *İslam'da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri*, s. 21.

²⁷⁵ Güneri, s. 18.

Yukarıdaki açıklamalarımızın dışında, özellikle 5737 sayılı Kanun çerçevesinde, mazbut vakıfların sona ermesine ve tasfiyesine ilişkin bazı düzenlemeler yer almaktadır. Aşağıda, mevcut mazbut vakıfları sona erdiren önemli bazı durumlar incelenecektir.

A. Taviz Bedeli Karşılığı Tasfiye Olan Vakıflar

Tezin birinci bölümünde ifade edilen ve Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde çok fazla karşılaşılan mukataalı ve icareteynli vakıf sistemi, Medeni Kanun sistemi içerisinde kabul görmemiştir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 26. maddesinde, Kanun'un yayınlanmasından sonra vakıf malların mukataaya veya icareteyne bağlanamayacağı öngörülmüştür. Kanun'un yayınlanmasından önce mukataa veya icareteyne bağlanan vakıfların ise tasfiyesi yoluna gidilmiştir. Her ne kadar bu tür vakıfların intifa hakkına veya kira akdine benzer noktaları olsa da, Medeni Kanun sistematigi içerisinde tam bir karşılıkları olmaması dolayısıyla yeni vakıf sistemi içerisinde bu vakıflar tasfiye edilmiştir.²⁷⁶ Yeni vakıf sistemi içerisinde yeknesaklığı sağlamak için yeni sistem ile uyumsuz mukataalı ve icareteynli vakıfları tasfiye etme sürecinde pek çok sıkıntılar yaşanmıştır. Nitekim Berki tarafından bu tasfiye sürecine ilişkin olarak şu eleştiriler getirilmiştir:

“Vakıflar Kanunu'nun vakıflar aleyhine koyduğu hükümlerden biri de yirmi senelik mukataa ve ücret mukabilinde -mukataa ve icareteynli vakıfları tasfiyedir. Vakıf esaslarına uymayan ve vaktiyle lüzum ve ihtiyaca binaen kabul edilmiş olan mukataa ve icareteyn muamelelerinin ilgası ve mevcutları tasfiye etmek doğrudur. Ancak tasfiye vakıfların rakabesinin mutasarrıflarına temlik ile olabilirdi. Nitekim öyle yapılmıştır. Fakat tayin olunan bedel çok noksandır. Zira bu bedel yirmi senelik mukataa ve ücretten ibarettir. Senelik mukataa ve ücretler ise cüz'i birer miktardan ibaret olduğundan yirmi senelik miktar vakfın mülkiyetine ivaz olacak bir para değildir. O tarihten sonra günbegün para kıymetlerinin düşmesi, muayyen bedeli la-şey mesabesine indirmiştir. Bu sebeple milyarlar değerinde olan vakıflar bu kanunla, bad-ı heva elden çıkmış oldu.”²⁷⁷

Bu haklı eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda, hukuk sistematigi açısından doğru bir tercih olsa da mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiyesinin, vakıf mirasına önemli bir darbe vurduğunu kabul etmek gerekmektedir.

²⁷⁶ İşeri, s. 267.

²⁷⁷ Berki, *İslam'da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri*, s. 20.

Mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiyesi, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu hükümleri çerçevesinde vakıf arazilerinin taviz bedeli karşılığı mutasarrıflara verilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Her iki Kanun'da mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiyesi öngörülmüş olmakla birlikte bazı farklılıklar mevcuttur.²⁷⁸ Bu farklılıklar kapsamında mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiyesi kısaca ele alınacaktır.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu hükümleri çerçevesinde mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiyesi için on yıllık bir süre öngörülmüştür. Ancak öngörülen süre içerisinde taviz bedellerinin ödenmemesi ve taviz bedeli şerhinin terkin edilmemesi dolayısıyla 1945 tarihli 4775 sayılı Kanun ile 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 29. maddesi değiştirilerek mukataalı ve icareteynli vakıfların taviz bedellerinin ödenmesi için süre, ilk düzenlemedeki sürenin bitiminden itibaren on yıl daha uzatılmıştır.²⁷⁹ Bu kapsamda 14.12.1955 tarihinde "taviz bedeli ödenmeyen şerhler terkin edilmiş ve malların mülkiyeti mutasarrıflara geçmiştir."²⁸⁰ Fakat 1983 tarihli 2888 sayılı Kanunla 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun taviz bedeline ilişkin hükümlerinde değişiklik yapılarak vakıf taşınmazı kendisine intikal eden kişinin hazine dışında mirasçı bırakmadan ölmesi durumunda anılan taşınmazın vakfa dönmesi kararlaştırılmıştır.²⁸¹ Bu hüküm 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda da muhafaza edilerek mutasarrıfların veya maliklerin mirasçı bırakmadan ölümleri, kaybolmaları, terk veya mübadil gibi durumlara düşmeleri halinde icareteynli ve mukataalı taşınmaz malların mülkiyeti vakfı adına tescil edilir (m. 17).

Taviz bedeli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 27. maddesi gereğince; vakfın türüne göre ayırım yapılmaksızın üzerinde taviz şerhi bulunan mevcut mukataalı veya

²⁷⁸ Yener bu farklılıkları maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır; "1. Tahsilatı hızlandırmak için taviz bedeli oranının işlem tarihindeki emlak vergisi değerinin yüzde onu olarak makul bir seviye olarak tespit edildiği, 2. Doktrin ve yerleşik yargı uygulamaları dikkate alınarak miri arazilerden aşar ve rüsumu vakfedilen taşınmazlardan artık taviz bedeli tahsil edilmemesinin esas alındığı, 3. Taviz bedeli ödenmesinin idarece yapılacak tebligat üzerine bir vadeye bağlandığı, böylelikle vakıf alacağının sürüncemede bırakılmasının önüne geçilmek istendiği, 4. Taviz bedelinin borçluya ait ve talebi halinde eşdeğer bir taşınmazla takas edilmek suretiyle ödenmesi yönünde yeni bir tahsil şekli getirildiği, 5. Taksitlendirme halinde taksitle ödeme süresinin bir yıla indirildiği ancak taksit sayısının beşe çıkarıldığı, faiz hususunun düzenlenmediği, Vakıf şerhleri ile ilgili olarak diğer kanunlarda yer alan zamaşımı ve hak düşürücü sürelerle ilişkin hükümler uygulanmayacağı..." Yener, *Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri*, s. 29.

²⁷⁹ İşeri, s. 267.

²⁸⁰ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 110.

²⁸¹ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 110.

icareteynli vakıf taşınmaz malların mülkiyetleri, taşınmazların bulunduğu illerde defterdarlık, ilçelerde mal müdürlüğü bünyesinde yer alan Hazine taşınmaz malının satış ihalesine yetkili olan komisyon tarafından takdir edilecek rayiç bedelinin yüzde yirmisi oranında hesap edilecek taviz bedeli karşılığında mutasarrıflarına geçirilir. Öte yandan 5737 sayılı Kanun'da işlem tarihindeki emlak vergisi değerinin yüzde onu oranında taviz bedeli alınarak mülkiyetin mutasarrıfa bırakılacağı düzenlenmiştir. Taviz bedeli ödenmeden ortaklığın giderilmesi veya cebri icra yoluyla satışı yapılacak taşınmaz malların taviz bedellerinin hesaplanmasında satış bedeli, kamulaştırmada ise kamulaştırma bedeli esas alınır (2762 sayılı Kanun m. 27; 5737 sayılı Kanun m. 18).

Taviz bedeli peşin olarak ödenmesi durumunda vakıf arazisi mutasarrıf üzerine tescil edilir. Taviz bedelinin taksitlere bölünmesi halinde ise mülkiyet mutasarrıf adına tescil edilmekle birlikte kalan taksitler ödenene kadar gayrimenkul üzerinde vakıf adına ipotek (taviz bedeli şerhi) tesis edilir. Bununla birlikte borcun ödenmemesi durumunda taviz bedelinin karşılığı olarak gayrimenkul takip edilebileceği gibi borçlu mutasarrıfın sair malvarlıkları da takip edilebilir.²⁸²

5737 sayılı Kanun'da taviz bedeline tabi olmayan eski vakıflar da düzenlenmiştir. Buna göre “*miri arazilerden mukataalı hayrata tahsis edilmeyenler ile aşar ve rüsumu vakfedilen taşınmazlar tavize tâbi değildir*” (m. 18). Bu düzenleme ile dolaylı olarak gayrisahih vakıf türleri taviz bedeli ödeme zorunluluğu kapsamı dışında bırakılmıştır.²⁸³

B. 743 sayılı Kanun ile Tasfiye Olan Vakıflar

Osmanlı döneminde miri arazilerden bazılarının öşür ve aşar geliri belirli bir amaca tahsis edilmek suretiyle vakıf tesis edildiği görülmektedir. 1925 tarihli 552 sayılı Aşar'ın İlgası Yerine İkame Edilecek Mahsulat-ı Araziye Vergisi Hakkında Kanun ile birlikte aşar vergisinin kaldırılması sonucu, aşarı vakfedilen gayrisahih vakıflar da ortadan kalkmış ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile aşar ve rüsumu vakfedilen

²⁸² Doktrin ve Yargıtay içtihatlarında taviz bedelinin taşınmaz yükü olarak kabul edildiği görülse de, özellikle borçlunun bütün malvarlığıyla sorumlu olması karşısında, taviz bedeli sisteminin Medeni Hukuk içerisinde doğrudan belirli bir kuruma karşılık gelmediğine ilişkin bkz. İşeri, s. 272. Bununla birlikte borçlunun bütün malvarlığı ile sorumlu olması bir farklılık teşkil etse de, salt bir taşınmaza sahip olmakla birlikte bir yük altına girildiği düşünülduğünde taviz bedelinin taşınmaz yüküne oldukça benzediğine ilişkin bkz. Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 114.

²⁸³ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 115.

gayrisahih vakfa konu taşınmazların mülkiyeti, herhangi bir taviz bedeli ödenmeden mutasarrıfa intikal etmiştir.²⁸⁴ Nitekim 5737 sayılı Kanun'da da aşar ve rüsumu vakfedilen taşınmazların tavize tabi olmadığı açık bir şekilde düzenlenmiştir (m. 18).

C. Amaç ve İşlevlerini Kaybetmeleri Dolayısıyla Tasfiye Edilen Vakıflar

Cumhuriyet öncesi kurulan bir eski vakfın, zamanın geçmesiyle fiilen veya Türkiye'de yaşanan hukuki reformlar sonrası hukuken amacının gerçekleştirilmesi imkânsız olabilir. Örneğin bir tekke için yapılan vakfın, tekkelerin kapatılması sonrasında hukuken amacını gerçekleştirebilmesi mümkün değildir.²⁸⁵ Yahut bir cami için vakfedilen bir taşınmazın, caminin tamamen ortadan kalkması sonucu amacını gerçekleştirilmesi fiilen imkânsız olabilir. Bu şekilde fiilen veya hukuken amacının gerçekleştirilmesi mümkün olmayan vakıfların tasfiyesine yönelik olarak 5737 sayılı Kanun'un 14. maddesinde; vakıfların, vakfiyelerindeki şartların yerine getirilmesine fiilen veya hukuken imkân kalmaması halinde; vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü bu şartları değiştirmeye; hayır şartlarındaki parasal değerleri güncel vakıf gelirlerine uyarlamaya yetkilidir. Vakıflar Yönetmeliği'nde ise fiilen veya hukuken amaçlarının gerçekleştirilmesi mümkün olmayan mazbut vakıfların, Vakıflar Meclisi tarafından paraya dönüştürülebileceği belirtilmiştir (m. 111). Bu çerçevede Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bazı eski mazbut vakıflar tasfiye edilmektedir.

D. Mazbut Vakıfların Kendiliğinden Yahut Mahkeme Kararıyla Sona Ermesi

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda vakıfların sona erme hali düzenlenmiştir. Kanun'un sistemi çerçevesinde bir vakfın amacının gerçekleşmesinin olanaksız hale geldiği durumlarda bahse konu vakfın kendiliğinden sona erdiği kabul edilmektedir. Nitekim 4721 sayılı Kanun'un 116. maddesinde aynen "*amacın gerçekleşmesi olanaksız hâle geldiği ve değiştirilmesine de olanak bulunmadığı takdirde, vakıf kendiliğinden sona erer ve mahkeme kararıyla sicilden silinir*" şeklinde hüküm yer almaktadır. Buna göre bir vakıf, kurulma gerekçesi olan amacı gerçekleştirme imkânını kaybetmişse ve bu amacın değiştirilme/uyarlanma imkânı yoksa anılan vakıf kendiliğinden sona erer.

²⁸⁴ Çınar, *Taviz Bedeli*, s. 110-111.

²⁸⁵ Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, s. 730.

4721 sayılı Kanun'un 116. maddesinde düzenlenen bir diğer hal ise vakfın mahkeme kararıyla sona ermesidir. Buna göre yasak amaç güttüğü veya yasak faaliyetlerde bulunduğu sonradan anlaşılan veya amacı sonradan yasaklanan vakfın amacının değiştirilmesine olanak bulunmazsa; vakıf, denetim makamının ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine duruşma yapılarak dağıtılır. Bir diğer ifadeyle kamu düzenine ve hukuka aykırı bir amaç güttüğü sonradan anlaşılan yahut güttüğü amaç sonradan yasaklanan bir vakıf, mahkeme kararıyla sona erdirilebilmektedir.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda vakıfların sona ermesine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda bulunan hükümler ise yeni vakıflara ilişkindir. Bu bağlamda vakıfların sona ermesi açısından yeni vakıflarla mazbut vakıflar arasındaki ayrımı vurgulamak gerekir. Yeni vakıflarda amacın imkânsız hale gelmesi durumunda vakfın kendiliğinden sona erdiği kabul edilirken, mazbut vakıflarda amacının gerçekleştirilmesinin imkânsız olması halinde bahse konu mazbut vakfın kendiliğinden sona erdiği söylenemeyecektir. Bu durumda, yukarıda açıklandığı üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kararı çerçevesinde mazbut vakfın vakfiyesi uyarlanabilecek, paraya dönüştürülebilir veya mevzuatta öngörülen sınırlar çerçevesinde başka şekillerde değerlendirilebilecektir. Doğal olarak amacın imkânsız hale gelmesi durumlarında yeni vakıflarla mazbut vakıflara farklı hükümlerin uygulanması gerekmektedir.

Yeni vakıflar ile mazbut vakıflar arasındaki bu farklılığın anlaşılabilir olduğunu belirtmek gerekir. Zira mazbut vakıflar; bir kamu kurumu olan ve yeni vakıflar açısından da denetim makamı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmektedir. Sona eren yeni bir vakfın mal ve hakları, aynı veya benzer bir amaç için kullanılmak üzere zaten Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal etmektedir (5737 sayılı Kanun, m. 27). Bu çerçevede mazbut vakfın amacı imkânsız olsa bile, zaten bütün vakıflar açısından nihai denetim makamı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmesi dolayısıyla, Müdürlüğün karar ve uygulamaları çerçevesinde bu tasfiye yapılacaktır. Hal böyleyken 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda öngörülen sona erme hallerinin mazbut vakıflar açısından uygulama bulmayacağını belirtmek gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ VAKIF MEVZUATI KAPSAMINDA BEZM-İ ÂLEM VAKIFLARINA YÖNELİK HUKUKİ İNCELEME

I. GENEL OLARAK

Yukarıdaki iki bölümde genel olarak vakıf kurumu tanıtılmaya çalışılarak özellikle eski vakıflardan olan mazbut vakıfların güncel mevzuat çerçevesinde hukuki durum ve statüleri izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise, yukarıda yer alan teorik bilgiler ışığında, bir mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem vakfı incelenecektir. Bu bağlamda önce Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın hayatı kısaca ele alındıktan sonra Bezm-i Âlem Vakfının hukuki statüsü ve Bezm-i Âlem vakfiyesi ele alınacaktır. Belirtmek gerekir ki Bezm-i Âlem tarafından muhtelif amaçlarda kullanılmak üzere pek çok malvarlığı vakfedilmiş, cami ve çeşmeler yaptırılmış, daha önceden yaptırılan ve zamanla tahrip olan hayrat vakıf malları onarılmıştır. Ancak tezimizin kapsam ve sınırları düşünülerek Bezm-i Âlem tarafından ihya edilen vakıflar değerlendirilmeyecek olup, asıl olarak Bezm-i Âlem tarafından kurulan ve varlığını hala devam ettiren vakıflar üzerine yoğunlaşılacaktır. Özellikle faaliyetlerine hala devam eden Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi ve Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin hukuki statüleri üzerinde durulacak ve bu çerçevede yaşanan adli süreçlere ilişkin detaylar verilecektir.

A. Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Hayatı

Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın hayatına ve doğum tarihine ilişkin çok bilgi bulunmamakla birlikte; küçük yaşta saraya getirilen Gürcü bir cariye olduğu ve saray terbiyesi ile yetiştirildiği nakledilmektedir.²⁸⁶ Daha sonra II. Mahmut'un ikballeri arasına girmiş ve yaşayan tek çocuğu Abdülmecit'i 25 Nisan 1823'te dünyaya getirmesiyle birlikte saray içerisinde ikinci kadınlığa kadar yükselmiştir.²⁸⁷ II. Mahmut'un vefatının akabinde 16 yaşındaki şehzade Abdülmecit'in padişah olmasıyla birlikte Bezm-i Âlem, "valide sultanlık"²⁸⁸ unvanı almış ve saraydaki en etkili kadın

²⁸⁶ Kenan Göçer, "Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 4, S. 1 (2014), s. 125.

²⁸⁷ Göçer, s. 125.

²⁸⁸ Valide sultanlık, "Osmanlı Devleti'nde hüküm süren padişahın annesinin, sadece oğlunun saltanatı süresince taşıdığı unvan" olarak tanımlanmaktadır: Göçer, s. 124.

olmuştur.²⁸⁹ Abdülmecit'in küçük yaşta olması, Bezm-i Âlem'in devlet işlerinde etkisini artırmış; padişahın sarayda olmadığı zamanlarda bizzat Bezm-i Âlem devlet işlerini yürütmüş ve hükümet erkânına emirler vermiştir.²⁹⁰ Bezm-i Âlem'i diğer saray kadınlarından ayıran en önemli haslet ise; saraydaki bu etki ve gücü ile herhangi bir entrika ve fitneye dâhil olmaması, ölçülü olması ve konumunu hiçbir zaman kötüye kullanmaması olmuştur.²⁹¹ Tüberküloz olduğu düşünülen bir hastalık sonucu Bezm-i Âlem 3 Mayıs 1853 tarihinde vefat etmiştir.²⁹²

Bezm-i Âlem Valide Sultan, oldukça şefkatli, hayırsever, akıllı, cömert ve toplum tarafından sevgi ve ilgi gören bir valide sultan olmuştur.²⁹³ Gerçekten de arkasında bıraktığı ve hala varlık sürdüren vakıf ve hayratlara bakıldığında, Bezm-i Âlem'in ziyadesiyle cömert ve hayırsever olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Gürcü bir cariyeye olarak saraya gelen bir kadının, bu kadar mal ve mülkü nasıl elde ettiği sorusu akla gelebilir. Bunun için Bezm-i Âlem'in saraydaki konumu ve görevleri çerçevesinde aldığı maaş ve hediyelere kısaca değinmek gerekir.

Bezm-i Âlem'in saray içerisindeki görevleri ve ikinci kadın olması dolayısıyla belirli bir maaşı vardı. Ancak valide sultan olmasıyla birlikte maaş ve gelirlerinde ciddi bir artış yaşandı. Zira Osmanlı saray geleneğinde valide sultanlar iyi düzeyde gelir sahibi idiler.²⁹⁴ Paşmaklık denilen ve valide sultanlara verilen Anadolu ve Rumeli'deki has türünden toprak gelirlerine ek olarak kendilerine yabancı devletlerden ve Osmanlı devlet adamlarından hediyeler gelirdi.²⁹⁵ Keza bazı devlet memuru atamalarında da valide sultanlara belirli bir miktar ödeme yapılırdı.²⁹⁶ Bütün bunların yanı sıra valide sultanlar, Darphane'den maaş alırlardı. Nitekim 1850 yılında Bezm-i Âlem'in aldığı maaş 450.000 kuruştur ki saraydaki diğer kadınların ve görevlilerin aldığı maaşlarla mukayese edildiğinde, Bezm-i Âlem'in oldukça iyi bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁷

²⁸⁹ M. Hüdayi Şentürk, "Bezmiâlem Valide Sultan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: 1992, s. 108.

²⁹⁰ Şentürk, *Bezmiâlem Valide Sultan*, s. 109.

²⁹¹ Şentürk, *Bezmiâlem Valide Sultan*, s. 109.

²⁹² Göçer, s. 128.

²⁹³ Şentürk, *Bezmiâlem Valide Sultan*, s. 109.

²⁹⁴ Göçer, s. 124.

²⁹⁵ Göçer, s. 124.

²⁹⁶ Göçer, s. 124.

²⁹⁷ Göçer, s. 128.

Cömert ve hayırsever bir hanım olan Bezm-i Âlem Valide Sultan; fakirlere, hastalara, mahkûmlara ve ihtiyaç içerisindeki diğer insanlara yardım etmek üzere pek çok vakıf kurmuştur. Şu an Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi ve Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, onun hala faaliyetine devam eden vakıflarından sadece bazılarıdır. Bunun dışında kültür mirasımıza dâhil olan pek çok cami ve eser de Bezm-i Âlem tarafından vakfedilmiştir.

B. Bezm-i Âlem Vakfının Hukuki Statüsü

Tezimizin birinci bölümünde açıklandığı üzere eski vakıflar muhtelif açılardan tasnife tabi tutulmuşlardır. Bu kapsamda Bezm-i Âlem Vakfının hukuki statüsünün tespit edilmesi gerekmektedir.

1. İdaresi Bakımından

Bezm-i Âlem Vakfı, idaresi bakımından mazbut vakıf statüsündedir. Yukarıdaki bölümlerde incelendiği üzere mazbut vakıf, gerek Osmanlı vakıf hukuku kapsamında gerekse cumhuriyet sonrası vakıf hukuku kapsamında, yönetim ve idaresi (tevlîyeti), bir idari makam olan Evkaf Nezareti/Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılan vakıflardır. Bu kapsamda Bezm-i Âlem vakfiyesi incelendiğinde, vakfın tevlîyetinin ilk olarak Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın kethüdalarına bırakıldığı görülmektedir.²⁹⁸ Bir diğer ifadeyle Bezm-i Âlem hayatta olduğu ve kendisine kethüda atandığı müddetçe, bu görevi yürüten kişi aynı zamanda Bezm-i Âlem'in vakıflarını da idare etmekle görevlendirilmiştir. Bunun karşılığında yıllık 350 kuruş ücret almaları öngörülmüştür. Bezm-i Âlem'in vefatından sonra vakfın idare ve yönetiminin, Evkaf Nazırı tarafından yürütülmesi şart koşulmuştur.²⁹⁹ Vakfiyede yer alan bu şart değerlendirildiğinde Bezm-i Âlem Vakfının, Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın vefatından sonra mazbut bir vakfa dönüştüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁸ Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: 634 Numaralı Vakfiye Defteri, s. 85 (bundan sonra "Vakfiye, s. (...)" şeklinde atıf yapılacaktır).

²⁹⁹ Vakfiye, s. 85.

³⁰⁰ Mahmut Gürkan, "Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi", **Vakıflar Dergisi**, S. 35 (Haziran 2011), s. 236.

2. Mülkiyeti Bakımından

Mülkiyet bakımından yapılan tasnife göre Bezm-i Âlem Vakfının gayrisahih bir vakıf olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından, vakıfta öngörülen amaçlar için tahsis edilen malvarlıklarının bir kısmı, tamamen kendi mülkiyetinde (hem kuru mülkiyeti hem tasarruf hakkı) olsa da, vakfiyede yer alan taşınmazların büyük bir kısmının miri arazi olduğu görülmektedir. Bezm-i Âlem tarafından; Osmanlı Devleti'nin kendisine tahsis ettiği miri arazilerin kiminin vergi gelirlerinin, kiminin tasarrufunun ve kiminin hem vergi gelirinin hem tasarrufunun vakfedildiği görülmektedir. Gayrisahih vakfin kurulması için padişahın izin alınması gerektiği de göz önünde bulundurularak vakfiye incelendiğinde, Bezm-i Âlem Valide Sultan'a tahsis edilen miri arazilerin padişahın izniyle vakfedildiği yönündeki ibarelerle sık sık karşılaşılmaktadır.

Her ne kadar bizzat Bezm-i Âlem'in kendi şahsi geliri ile satın aldığı taşınmazların vakfedilmesi "sahih vakfa" vücut verse de, vakfedilen malvarlıklarına yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında, Bezm-i Âlem Vakfının gayrisahih vakıf olduğunu söylemek gerekecektir. Bir diğer ifadeyle, sonraki bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere, Bezm-i Âlem Vakfı için tahsis edilen malvarlığının bir kısmı doğrudan Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın mülkiyetindeki malvarlıklarından olduğu bilinmekle birlikte büyük bir kısmı miri arazi olduğu için Bezm-i Âlem Vakfı gayrisahih bir vakıftır. Nitekim Yargıtay'ın bir kararında da, "*oysa, mahkeme gerekçesinde de belirtildiği gibi, Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfına ait vakıf şerhleri ile ilgili alınan önceki görülüp sonuçlanan davalarda; vakfin gayrisahih vakıf olduğu kabul edilerek, alınan taviz bedelinin iadesine karar verildiği anlaşılmaktadır*"³⁰¹ şeklinde ifadelerle yer verilerek Mahkeme içtihatlarında da Bezm-i Âlem Vakfının gayrisahih vakıf olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır. Ancak bu noktada ifade etmek gerekir ki özellikle taviz bedeline ilişkin değerlendirme yapılırken, genel kanı çerçevesinde hareket etmemek ve vakfiye şartlarının dikkatlice incelenmesi suretiyle her bir taşınmaz yönünden sahih/gayrisahih mülkiyet ayrımını yapmak gerekmektedir.

³⁰¹ Yargıtay 3. HD, E. 2009/6043, K. 2009/8442, T. 12.05.2009 (www.lexpera.com.tr).

3. Mahiyeti Bakımından

Mahiyeti bakımından vakıflar, hayri ve zürri vakıflar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bezm-i Âlem Vakfı vakfiyesi incelendiğinde; fakirlere, muhtaçlara ve genel olarak insanlara yardım yapma ve hayır düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu kapsamda hastane, cami, çeşme gibi tüm insanların faydalanabileceği vakıflar tesis edilmiştir. Doğal olarak Bezm-i Âlem Vakfı, hayri bir vakıftır. Kaldı ki, daha önce de belirtildiği üzere, gayrisahih bir vakıf ancak hayri vakıf olabilir. Bir diğer ifadeyle gayrisahih vakfın, özel bir zümreye tahsis edilen zürri bir vakıf olarak kurulması mümkün değildir. Bu doğrultuda mülkiyeti bakımından gayrisahih vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfı, mahiyeti bakımından bir hayri vakıftır.

4. Kullanım Şekli Bakımından

Aşağıda detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, vakfiyede yer alan amaçlar doğrultusunda kullanılmak üzere Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından taşınır ve taşınmaz önemli miktarda malvarlığı tahsis edilmiştir. Bu malvarlıklarının tek bir tür olmadığı; doğrudan hayrat vakıf malı teşkil edecek şekilde cami ve çeşmelerin vakfedilmesinin yanı sıra Bezm-i Âlem'in para vakfından önemli ödenekler ayrıldığı ve taşınmazlar açısından hem icare-i vahideli hem icareteynli hem de mukataalı pek çok taşınmazın tahsis edildiği görülmektedir. Söz gelimi Gureba Hastanesinin inşa edildiği arazi, bir başka vakıftan mukataalı olarak alınmışken, Edremit'teki bir tarlanın icareteynli olarak üçüncü kişilere kiralandığı ve bu kira gelirinin Bezm-i Âlem Vakfına tahsis edildiği bilinmektedir. Sonuç olarak oldukça kapsamlı ve büyük bir vakıf olan Bezm-i Âlem Vakfının, kullanım şekli bakımından belirli bir gruba/sınıfa dâhil edilebilmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

II. BEZM-İ ÂLEM VALİDE SULTAN VAKFİYESİ VE BEZM-İ ÂLEM VAKFININ AMAÇLARI

A. Genel Olarak

Bezm-i Âlem vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivindeki 11 numaralı kasada ve 634 numaralı vakfiye defterinde bulunmaktadır. Bahse konu defterde sırasıyla II. Mahmut'un, Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın ve Pertevniyal Valide Sultan'ın vakfiyeleri yer almaktadır. Bezm-i Âlem vakfiyesi, defterin 83 ila 134.

sayfaları arasında yer almaktadır.³⁰² Bezm-i Âlem'in pek çok büyük çaplı vakfi olmasına rağmen bunlara ilişkin detaylı ve tek bir vakfiyenin hazırlandığı görülmektedir.³⁰³ Vakfiye toplam 14 bölümden oluşmakta olup birinci bölüm vakfiye, diğerleri ise vakfiyenin zeylleri³⁰⁴ olarak yazılmıştır. Her bir zeyl, farklı bir tarihte kaleme alınmıştır.³⁰⁵ Vakfiye, Mehmet Emin Ağa tarafından Bezm-i Âlem Valide Sultan'ı vekâleten yazılmıştır.

Bezm-i Âlem, oldukça hayırsever ve cömert bir hanım olarak özellikle valide sultanlığı döneminde pek çok hayra imza atmış ve vakıflar kurmuştur. Bezm-i Âlem Valide Sultan, II. Mahmut'un ölümünün akabinde valide sultan oluşundan kendi vefatına kadar olan dönemde (yaklaşık 1840 - 1850 yılları arası) oldukça büyük malvarlıklarına sahip 14 vakıf kurmuştur.³⁰⁶ Bu vakıflardan bazıları hala varlığını devam ettirmekte ve aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak Bezm-i Âlem'in hayırseverliği sadece yeni vakıflar kurmak ve hayratlar yapmakla sınırlı kalmamıştır. Bezm-i Âlem aynı zamanda daha önceden kurulan ve tahrip olan vakıf ve hayratları da ihya etmiştir. Örneğin Kasımpaşa'daki Bezm-i Âlem Çeşmesi, Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılmamış olsa da, onun tarafından tamir ve ihya edilmiştir.³⁰⁷

Bu başlık altında Bezm-i Âlem vakfiyesi incelenecektir. Öncelikle Osmanlı'da vakfa ilişkin temel belge olan vakfiyelere ilişkin kısa bilgi verilecektir. Medeni Kanun kapsamında yeni vakıf kurulurken hazırlanan vakıf senedi ile Osmanlı'da vakfa yönelik hukuki bir metin olan vakfiye içerikleri kıyaslanacaktır. Akabinde Bezm-i

³⁰² Vakfiyenin son 8 sayfası, şahitlerin isim ve imzalarını ve ayrıca vakfiye şartlarına aykırı davranışlara ilişkin bedduayı içermektedir. Doğal olarak bu sayfaların da vakfiyeye dâhil olduğunu belirtmek gerekir. Vakfiyenin, hatalı olarak, 634 numaralı defterin 83 - 126. sayfaları arasında olduğunu belirten Gürkan'ın görüşü için bkz. Gürkan, s. 236.

³⁰³ Asaf Ataseven, "Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi", **Vakıf Haftası Dergisi**, S. 1 (1984), s. 87.

³⁰⁴ Vakfiye zeyli, vakfiyeye ek yapmak veya mevcut vakfa ilave vakıf yapmak üzere düzenlenen "ek vakfiye" niteliğindeki belgelerdir: Yener, *Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Vakıf Evladiyet Hukuku*, s. 8. Türk Dil Kurumu sözlüğündeki zeyl kelimesinin, "doğu yazmalarında, bir konunun birbirini izleyen yazarlarca belirli zaman çerçevesi içinde sürdürülmesiyle oluşan yapıt" şeklindeki tanımı için bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cca9409438010.74434237 (02.05.2019).

³⁰⁵ Zeyllerin yazılış tarihine ilişkin bkz. Göçer, s. 130.

³⁰⁶ Gürkan, s. 236. Bezm-i Âlem vakfiyesinde yer alan ve vakfiyede yer almayan diğer hayratları için bkz. M. Hüdaî Şentürk, "Bezmialem Valide Sultan Vakfiyeleri Envanteri", **Bezmialem Valide Sultan'ı Anma Sempozyumu**, 6 Mayıs 2015, https://www.academia.edu/36697096/M.H%C3%BCdai_%C5%9EENT%C3%9CRK_-_Bezmi%C3%A2lem_V%C3%A2lide_Sultan_vakfiyeleri_Envanteri.pdf (02.05.2019).

³⁰⁷ Şentürk, *Bezmialem Valide Sultan*, s. 112.

Âlem vakfiyesinde görülen amaç ve şartlar genel olarak ele alınacaktır. Vakfiyenin hastaneye ve mektebe ilişkin vakıf şartları ise, şu an faaliyette olan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi ve Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin hukuki temelini doğrudan ilgilendirdiğinden ayrı başlık altında daha detaylı değerlendirilecektir.

B. Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfiyesi ve Yeni Vakıf Hukuku Kapsamında Vakıf Senetleri

Vakfiye, “bir vakfın kurucusu tarafından düzenlenen vakfın işleyişiyle ilgili resmi belge” olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁸ Vakfiyelerde genel itibariyle vakfın idaresi, amaçları, vakıftan yararlanacak kimseler, vakıfta çalışacak kimseler ve bunlara verilecek ücretler gibi detaylı düzenlemelere yer verilmektedir.³⁰⁹ Hukuka aykırı olmamak şartıyla vakfeden, vakfiyeye her türlü şartı yazabilir ve dilediği kadar detaylı şartlara yer verebilir.³¹⁰ Vakfiye, vakfın anayasası hükmündedir ve vakfın idare ve temsilinin, zaruret aksini gerektirmediği müddetçe, vakfiye şartlarına uygun olması gerekir.³¹¹ Vakıf için bu kadar temel bir metin olmasına rağmen Osmanlı Hukuku açısından vakfiye kurucu bir metin, bir diğer ifadeyle vakfın kurulmasının şartı değildir.³¹² Ancak herhangi bir uyuşmazlığın çıkmasını önleme adına zamanla vakfiye yazımı yaygınlaşmıştır.³¹³

Eski vakıflardaki vakfiyeler, içerik açısından bazı farklılıklar içerse de, yeni vakıf hukuku sistemi içerisinde vakıf senedine tekabül etmektedir. Yeni vakıfların vakıf senedinde nelerin yer alması gerektiği Kanun'da düzenlenmiştir. Ayrıca bu doğrultuda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan örnek vakıf senetleri de bulunmaktadır.³¹⁴ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre vakıf senedinde, “*vakfın adı, amacı, bu amaca özgülenen mal ve haklar, vakfın örgütlenme ve yönetim şekli ile yerleşim yeri gösterilir.*” İçerik açısından vakıf senedi ve vakfiyede temel olarak benzer konular düzenlenmektedir. Bununla birlikte vakfiyelerde; farklı olarak dua, beddua, vakfedene veya padişaha övgü bölümleri görülmektedir.

³⁰⁸ Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 42, İstanbul: 2012, 465-467, s. 465.

³⁰⁹ Özgüdenli, s. 466.

³¹⁰ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 246; Karakoç, s. 470.

³¹¹ Karakoç, s. 471.

³¹² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 249-250.

³¹³ Özgüdenli, s. 466.

³¹⁴ Bkz. [https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i-%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-nas%C4%B1l-kurulur/vak%C4%B1f-senedi-%C3%Bcrne%C4%9Fi-\(genel\) \(05.05.2019\).](https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i-%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-nas%C4%B1l-kurulur/vak%C4%B1f-senedi-%C3%Bcrne%C4%9Fi-(genel) (05.05.2019).)

Bezm-i Âlem Vakfiyesi incelendiğinde temel olarak vakfın amaçları, vakıftan yararlanması öngörülen kişiler, vakfedilen malvarlıkları, vakfın yönetimi, vakıfta çalışacaklar, bunlara verilecek ücretler gibi temel hususların belirlendiği görülmektedir. Klasik vakfiyelerde olduğu gibi,³¹⁵ Bezm-i Âlem vakfiyesinde ve zeyllerinde, öncelikle dibace denilen ve vakfedeni (Bezm-i Âlem’i) tanıtan bölüm yer almakta; akabinde sırasıyla Allah’a hamd bölümü, peygambere salavat bölümü, vakfedilen mallar, yönetim şekli, cihetler (cihât), vakfın sahih ve bağlayıcı oluşuna ilişkin açıklama bölümü ve en son mühür ve tarih bölümü vardır. Ayrıca vakfiye ve zeyllerinin sonunda, vakfiyenin yazıldığı mecliste bulunup şahitlik yapanların isimlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Bezm-i Âlem vakfiyesinde, bir gelenek olarak vakıf duası ve bedduası yer almaktadır. Bu durum, vakfiye şartlarının hukuki bağlayıcılığının yanı sıra dini bir sorumluluğu da beraberinde getirdiği yönündeki bilinci göstermektedir. Bu kapsamda Bezm-i Âlem Vakfiyesi dua ile başlamakta ve vakıf şartlarına riayet edilmesi konusunda uyarı içermektedir. Vakfiyenin girişinde yer alan “*mucibince amel olunup hilafından hazer ve mücanebet oluna*” ifadesinin ise bizzat Sultan Abdülmecit tarafından yazıldığı belirtilmektedir.³¹⁶ Ayrıca vakfiyenin sonunda, vakıf şartlarına riayet etmeyenlere yönelik beddua bölümünün yer aldığı görülmektedir.³¹⁷

C. Bezm-i Âlem Vakfının Amaçları

Bezm-i Âlem vakfiyesi, yukarıda izah edildiği üzere, aslında Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılan pek çok hayratın ve farklı amaçlarla vakfedilen malvarlığının, tek bir vakıf senedinde toplanması suretiyle hazırlanmıştır. Bu kapsamda vakfiye incelendiğinde, farklı amaçların bir arada bulunduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı, ciddi bir malvarlığının tahsis edildiği ve pek çok amacı olan bir vakıftır. Şüphe yok ki bu amaçların ortak noktası, insanlara ve topluma hizmet sunacak hayır işleri olmasıdır. Bu çerçevede Bezm-i Âlem vakfiyesinde ilk olarak bütün insanların kullanımına açık olacak şekilde bir çeşmenin vakfedildiği görülmektedir.

³¹⁵ Karakoç, s. 472.

³¹⁶ Şentürk, *Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyyeleri Envanteri*, s. 8.

³¹⁷ Vakfiye, s. 134.

Bezm-i Âlem vakfiyesinde en önemli yeri tutan ve büyük malvarlıkları tahsis edilen vakfın, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi olduğu muhakkaktır. Vakfiyede hastaneye ilişkin yer alan bölüm, özel bir başlık altında detaylı olarak incelendiğinden burada ayrıca zikredilmemiştir. Ayrıca Bezm-i Âlem'in eğitime önem verdiği ve çeşitli düzeylerde eğitime destek için ciddi boyutta mal vakfettiği görülmektedir. Vakfiyedeki eğitim kurumlarına ilişkin şartlar, doğrudan bağlantılı olduğu için Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin ele alındığı bölümde değerlendirilmiştir. Bu iki amaç dışında Bezm-i Âlem Vakfının vakfiyesinde dikkat çeken başlıca amaçların; Haremeyn'e³¹⁸ yönelik amaçlar, tekke, zaviye ve türbe gibi dini mekânlara yönelik amaçlar, camiler ve sebiller şeklinde dört gruba ayrılması mümkündür. Vakfiyede yer alan amaçlar, bu çerçevede aşağıda ele alınmıştır.

Sayılan amaçların varlığına rağmen vakfiyedeki bütün malvarlıklarının spesifik bir amaca vakfedildiğini söylemek mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle vakfiyenin bazı bölümlerinde sayılan pek çok taşınır ve taşınmazın, vakfiyede yer alan bütün amaçlar için kullanılmak üzere genel bir ifadeyle vakfedildiği görülmektedir.³¹⁹ Nitekim vakfiyenin 91 - 93. sayfaları arasında düzenlenen bölümde, Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın Kocaeli'nde bulunan tarla, arsa, ev, dükkân, mandıra ve yüzü aşkın büyükbaş hayvanı vakfedilen mallar arasında sayılmıştır. Sınırları detaylı bir şekilde belirtilen bu mallar bağımsız bir amaca özgülenmemiştir. Vakfedilen taşınır ve taşınmaz bu mallardan elde edilecek gelirin, vakfiyede yer alan diğer vakıf şartlarını gerçekleştirmek üzere kullanılması öngörülmüştür.

Tam bu noktada ifade etmek gerekir ki, Bezm-i Âlem vakfiyesinde herhangi bir sebeple vakıf amaçlarının gerçekleştirilememesi durumu da öngörülmüştür. Buna göre zamanla vakıf şartlarının uygulanmasının imkânsız hale geldiği durumlarda vakıf gelirlerinin muhakkak ihtiyaç sahibi Müslümanlar için harcanması şart koşulmuştur. Nitekim bu şart vakfiyede aynen; *“mürur-ı zaman ve kürur-ı şuhur-ı avam ile şerait-i muharrere-i mezkureye riayet müteazzir olur ise menafi-i vakıf mutlaka fakara-yı*

³¹⁸ Mekke ve Medine şehirleri.

³¹⁹ Vakfiye, s. 104-109: Bahse konu zeyllerde mülkiyeti bizzat Bezm-i Âlem Valide Sultan'a ait olup vakfedilen malvarlıklarının yanı sıra, başkalarına ait mülklerin yine Bezm-i Âlem'in para vakfından satın alınarak vakfedilmesinin veya yine para vakfından temin edilecek gelire icareli olarak alındığı da görülmektedir. Bir diğer ifadeyle tezimizin önceki bölümlerinde açıkladığımız icareteynli vakıf sistemi uygulanarak belirli bir kira karşılığında üzerinde intifa hakkına benzer bir aynı hak tesis edilen arsa ve sair taşınmazların da vakfedildiği görülmektedir.

müslimine meşruta ola” şeklinde ifade edilmiştir.³²⁰ Benzer bir ifadeye vakfiyenin başka bir bölümünde de yer verilmiş ve “...evkâf-ı celileri iradına zammı ilhak oluna ve şurut-ı sairesi vakfiye-i ûla ve zeyllerinde muharrer şurutu misillu icra ve şurut-ı mezkureye riayet müteazzire ise mutlaka fukara-yı müslimine harcu sarf oluna...”³²¹ denilmiştir. Böylece tüm vakfiye ve eklerinde öngörülen şartların yerine getirilmesinin mümkün olmadığı bir durumda, vakıftan elde edilen gelirlerin muhakkak yardıma muhtaç Müslümanlar için kullanılması şart koşulmuştur.

Bu durum, aslında her ne kadar farklı amaçları kapsayan ve birden çok bölüm içeren bir vakfiye düzenlense de, Bezm-i Âlem Vakfının tüm amaç ve vakfedilen malları kapsayan tek bir vakıf olduğunu ve vakfın nihai olarak muhtaç Müslümanları gözetmeyi amaçladığını göstermektedir.

1. Haremeyn’e Yönelik Amaçlar

Bezm-i Âlem vakfiyesinde en çok rastlanan ve önemsenen amaçlardan birinin Haremeyn’e yönelik vakıflar olduğu söylenebilir. Bu kapsamda vakfiyenin muhtelif zeyllerinde taşınır ve taşınmaz malların Haremeyn’e yönelik vakıflar için tahsis edildiği görülmektedir.

Bezm-i Âlem tarafından Haremeyn’e yönelik vakıflardan birisi, Medine’deki Mescid-i Nebevi için bir cilt Enam-ı Şerif ve üç cilt Delailü’l-Hayrat kitaplarıdır.³²² Ayrıca vakfiyede bu kitapları okumakla görevlendirilen kişiler için maaş tahsis edilmektedir. Ayrıca Ravza-i Mutahhara için dört adet avize vakfedilerek bunların yağ masrafları vakıftan karşılanmaktadır. Vakfiyenin bu bölümünde fıkhi bir tartışmaya girildiği de görülmektedir. Genel İslam Hukuku kuralları ve bu çerçevede gelişen Osmanlı uygulamasında menkul malların vakfedilemeyeceği, ancak bir menkul malın vakfedilmesinin toplumda benimsenmiş (örf haline gelmiş) olması halinde bu vakfın geçerli olacağı kabul edildiği bilinmektedir.³²³ Bu çerçevede vakfiyede, Ebu Hanife’nin önemli iki öğrencisi olan Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşleri çerçevesinde kitapların vakfedildiği ve vakfın geçerli/bağlayıcı olduğu

³²⁰ Vakfiye, s. 93.

³²¹ Vakfiye, s. 100.

³²² Vakfiye, s. 94.

³²³ Kitap vakıflarının Osmanlı hukukunda geçerli kabul edildiğine ilişkin bkz. Özkaya, s. 97-98.

belirtilmektedir.³²⁴ Bu kitap vakıflarının yanı sıra vakıf şartı olarak Haremeyn'de görev yapan, Kur'an okuyan, insanları yönlendiren belirli sayıda kişilere düzenli ödeme öngörülmüştür.

Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın kutsal topraklar için yaptığı vakıflar bundan ibaret değildir. Bezm-i Âlem, Kocaeli ve İstanbul'daki bazı arsa, tarla ve sair taşınmazlarının icareteynli olarak kiraya verilmesinden elde edilen icare/kira geliri ile hacılar için Medine'de çeşme yaptırmış, hacılara su temin edilmesi için bir kişi görevlendirerek bahse konu kişiye senelik bir maaş tayin etmiş, Kâbe'de görevli müezzinlere ödenek ayırmıştır.³²⁵ Bu vakfın karşılığında, Mescid-i Nebevi'de her namazdan sonra belirli surelerin okunarak hâsıl olan ecir ve sevabın, Hz. Muhammed'e (s.a.v), onun ashabına, onu takip edenlere, Osmanlı padişahlarına ve özellikle II. Mahmut ile Adülmecit'e ve nihayet Bezm-i Âlem'e bağışlanmasını ve bu kutsal mekânda Bezm-i Âlem Valide Sultan'a dua edilmesi şart koşulmuştur.³²⁶

Benzer şekilde Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından vakfedilen taşınmazlardan elde edilecek gelir ile Mekke'de Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün bir kişinin Şifa-i Şerif okumakla görevlendirilmesi ve bu kişiye aylık 50 kuruş ödenmesi şart koşulmuştur.³²⁷ Yine kutsal topraklara hizmet bağlamında Safa ve Merve tepeleri arasındaki yolun her gün özellikle hac mevsiminde temizlenmesi için temizlikçi görevlendirilmiş ve görevlilerin ücretleri Bezm-i Âlem Vakfı tarafından karşılanmıştır.³²⁸ Haremeyn'de çalışan ve ücretleri Bezm-i Âlem Vakfı tarafından ödenen görevlilerin kontrol ve denetimi ise Harem-i Şerif imamına bırakılmıştır.

Harem'e yönelik vakıf amaçlarından bir diğeri, vakfiyenin 13. zeylinde düzenlenmiştir. Buna göre Kâbe'deki imam ve müezzinlerin sayısının yetersiz olması dolayısıyla, oraya tayin edilen yedi müezzinin üç tanesinin ücret ve maaşları vakıf tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Harem'de dört büyük mezhepten olan Hanefi, Maliki ve Hanbeli makamları için üç mükebbir tayin edilerek aylık 60 kuruş karşılığında Kâbe'de görev yapmasına karar verilmesi üzerine üç kişiden ikisinin maaşının Bezm-

³²⁴ Vakfiye, s. 95.

³²⁵ Vakfiye, s. 101-105.

³²⁶ Vakfiye, s. 104.

³²⁷ Vakfiye, s. 112.

³²⁸ Vakfiye, s. 112.

i Âlem Vakfı tarafından karşılanması şart koşulmuştur. Keza Kâbe’de sabah namazından sonra her biri Kur’an’dan üç cüz okumak üzere on kişi (cüzhan) görevlendirilmiş ve her biri için aylık 50 kuruş ücret tahsis edilmiştir. Yine Bezm-i Âlem tarafından, Medine-i Münevvere’de bulunan ve tamamen tahrip olan sebil tekrar inşa edilmiş, insanlara sebilden su vermekle görevli çalışanlara aylık 50’şer kuruş tahsis edilmiştir.

2. Tekke, Zaviye ve Türbelere Yönelik Amaçlar

Bezm-i Âlem Vakfının amaçlarından birisi, muhtelif tarikat ve gruplara, tekke ve zaviyelere yönelik hayırların yapılmasıdır. Vakfın bu amacı, özellikle II. Mahmut döneminde yoğunlaşan modernleşme hareketlerini dengelemek adına modern kurumların desteklenmesinin yanı sıra tekkelerin ve sufi grupların da desteklendiğini göstermesi açısından önemlidir.³²⁹ Ayrıca bu noktada belirtmek gerekir ki tekke ve zaviyelerin kapatılması sonrasında vakfiyede öngörülen bu şartların hukuki imkânsızlık dolayısıyla uygulanması mümkün değildir. Bu durumda, vakıflar mevzuatında öngörüldüğü üzere, hukuken uygulanması mümkün olmayan vakıf şartları, vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla Vakıflar Meclisi tarafından değiştirilebilecektir (5737 sayılı Kanun, m. 14). Somut olarak Bezm-i Âlem Vakfı açısından bir vakfiye değişikliği yapılmamıştır. Zira bahse konu tekke ve türbe için belirli bir mal tahsisi olmadığından ve vakfiyede hala faaliyet gösterilebilecek başka pek çok amaç bulunduğundan dolayı Bezm-i Âlem Vakfının malvarlığı bu amaçlarda kullanılmıştır.

Bu kapsamda vakfiyede Beşiktaş’ta bulunan Yahya Efendi türbesinin türbedarlığını yapan ve Yahya Efendi Hankah camiinde görevli imam, müezzin, hatip gibi toplam altı kişinin maaşlarının Bezm-i Âlem Vakfı’ndan temin edilmesinin şart koşulduğu görülmektedir.³³⁰ Bahse konu görevlilere ödenecek miktarlar vakfiyede belirtilmiştir. Bu vakfın karşılığında düzenli aralıklarla hatim okunması, okunan hatmin dualarında ise Hz. Muhammed (s.a.v), onun ashabı, onu takip edenler ve gelmiş geçmiş Osmanlı

³²⁹ Nuran Kara Pilehvarian, “Bezmiâlem Valide Sultan’ın Eğitim Islahatlarındaki Rolü ve Valide Mektebi/Darulmaarif”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der.), İstanbul: 2001, s. 490.

³³⁰ Vakfiye, s. 93-94.

padişahlarının yanı sıra Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın isimlerinin zikredilmesi şart koşulmuştur.

Bezm-i Âlem Valide Sultan vakfiyesinde öngörülen bir diğer amaç/şart ise, Eyüp Sultan'da bulunan Ebu Eyüp El-Ensari türbesinde yanan kandiller ve türbenin bakım ve aydınlatılmasıyla ilgilenen türbedarlar için vakıf gelirlerinden belirli bir ödenek ayrılmasıdır.³³¹ Bezm-i Âlem ayrıca türbeye gümüş bir avize vakfetmiştir. Ek olarak dini günlerde Hz. Muhammed'in sakal-ı şerifinin ziyaret ettirilmesi için Eyüp Camiinde görevli üç imama senelik bir ödeneğin vakıftan verilmesi de vakfın amaçları arasındadır.³³² İstanbul'da Tekfur Sarayı yanında bulunan Battal Gazi'nin oğlu Beşir Gazi Türbesi türbedarları için de vakfiyede belirli bir maaş tahsis edilmiştir.³³³

Benzer şekilde Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından, önemli miktarda taşınmazdan elde edilen kira/icare gelirlerinin, Merkez Efendi hazretlerinin zaviyesine, zaviyenin şeyhlerine ve zaviyede ikamet eden dervişlere tahsis edilmesi ve fakir kimselere burada yemek verilmesi şart koşulmuştur.³³⁴ Aynı vakfiye zeylinde, Süleymaniye Camii civarında Akşemseddin Aziz hazretlerinin altıncı çocuğu olan Şeyh Mehmet Efendinin metfun olduğu türbede kandil yakılması için aylık belirli miktarda zeytinyağı alınması ve yine türbenin temizlik ve düzeninden sorumlu olan türbedarlara aylık 10'ar kuruş verilmesi amacına yer verilmiştir. Vakfiyenin aynı bölümünde, Mekke'de bulunan Nakşibendi tarikatı için de belirli bir miktar gelir tahsis edilmiştir.

Son olarak Bezm-i Âlem, Limni adasında metfun bulunan Niyazi Mısri hazretlerinin türbedarı Hacı Ahmet Efendi'ye aylık otuz kuruş maaş bağlamıştır.³³⁵ Vakfiyedeki bu şartlar, Bezm-i Âlem'in dini kişi ve gruplara verdiği önemi ve maddi desteği göstermektedir.

3. Camiler

Bezm-i Âlem tarafından pek çok camii inşa edildiği bilinmektedir. Üstelik yapılan araştırma ve çalışmalar neticesinde, Bezm-i Âlem tarafından yaptırılan cami ve vakıf

³³¹ Vakfiye, s. 110.

³³² Vakfiye, s. 85.

³³³ Vakfiye, s. 119.

³³⁴ Vakfiye, s. 120-122.

³³⁵ Vakfiye, s. 125.

eserlerinin sayısının, bilinenden daha fazla olduğu düşünülmektedir.³³⁶ Bezm-i Âlem vakfiyesinde yer alan tek cami, Gureba Hastanesi yanında inşa edilen camidir. Anılan cami Bezm-i Âlem tarafından inşa ettirilerek vakfedilmiş ve camide çalışacak görevlilerin detaylarına da vakfiyede yer verilmiştir.³³⁷ Camiye ilişkin detaylar aşağıdaki bölümlerde ele alınmıştır.

Bu caminin yanı sıra vakfiyede yer verilmemesine rağmen İstanbul Kabataş'ta bulunan Dolmabahçe Camiinin yapımına Bezm-i Âlem tarafından başlanmıştır. Ancak caminin tamamlanmasını görmeye Bezm-i Âlem'in ömrü vefa etmemiş ve cami inşaatı, Bezm-i Âlem'in oğlu Sultan Abdülmecit tarafından tamamlanmıştır.³³⁸

4. Çeşme ve Sebiller

Vakfiyede ilk olarak Beşiktaş'ta Bezm-i Âlem tarafından yaptırılan bir hayrat olan çeşme düzenlenmiştir.³³⁹ Ayrıca çeşmeye yakın bir sokakta bulunan bazı evlerin satın alınması ve daha sonra bu evlerin kiraya verilmek suretiyle elde edilen gelirin, çeşmenin masrafları için kullanılması şart koşulmuştur. Ayrıca çeşme suyunun, daha önce yapılan çeşmelerden farklı olarak II. Mahmut tarafından getirilen su kaynağından sağlanacağı düzenlenmiştir. Bezm-i Âlem tarafından vakfedilen bir diğer çeşme ise, Gureba-yı Müslimin hastanesi civarında yaptırılan çeşmedir.³⁴⁰ Ayrıca Medine'de Şam Kapısı dışında tahrip olmuş durumdaki sebil de Bezm-i Âlem tarafından yeniden inşa edilmiş ve buradaki sebilcilik hizmetini yapacak kişiye maaş tahsis edilmiştir.

Vakfiyede değinilen bir diğer çeşme ise Topkapı'da bulunan ve aslında Bezm-i Âlem tarafından yaptırılmadığı halde onun tarafından tamir ve ihya ettirilen çeşmedir.³⁴¹ Tamiri bizzat Bezm-i Âlem tarafından yaptırılan çeşmeye tatlı suyun gelmesi sağlanmış ve çeşmenin devamlı akması için görevlendirilen kişiye aylık 20 kuruş verilmesi şart koşulmuştur.

³³⁶ Şentürk, *Bezmîâlem Valide Sultan Vakfiyeleri Envanteri*, s. 1.

³³⁷ Vakfiye, s. 116.

³³⁸ Selda Kalfazade, "Dolmabahçe Camii", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: 1994, s. 502.

³³⁹ Vakfiye, s. 84.

³⁴⁰ Vakfiye, s. 112.

³⁴¹ Vakfiye, s. 125.

III. BEZM-İ ÂLEM VAKIF HASTANESİ

Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yapılan ve günümüze kadar hizmet vermeye devam eden en büyük vakıflardan biri, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'dir. Hastane, 1847 yılında hizmet vermeye başlamış olup bu hizmetine hala devam etmektedir.³⁴² Şüphesiz ki o dönem içerisindeki en büyük ve donanımlı hastane olan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin kurulma sebebinin, Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın hayırseverliğinin yanı sıra, özellikle İstanbul'da gittikçe yayılan ve pek çok insanı etkileyen kolera salgını olduğu ifade edilmiştir.³⁴³ Ancak Bezm-i Âlem'i hastane kurmaya yönlendiren salgın hastalık olmadığı, bu büyük hayrın arka planında Bezm-i Âlem'in sokakta karşılaştığı hasta bir kimseyi yerleştirecek hastane bulunamaması olduğu kaynaklarda yer almaktadır.³⁴⁴

Bezm-i Âlem tarafından vakfedilen ve Gureba-i Müslimin Hastanesi olarak isimlendirilen³⁴⁵ bu hastane, Osmanlı'daki sağlık sistemi açısından bir yenilik oluşturmuştur. Zira bu hastanenin kuruluşuna kadar sağlık hizmetleri bimarhane veya darüşşifa olarak bilinen ve nispeten daha küçük sağlık birimlerinde sunulurken, kapasitesi o dönem şartlarına göre oldukça yüksek olan ve hastane olarak isimlendirilen ilk sağlık kuruluşu Gureba-i Müslimin Hastanesi olmuştur.³⁴⁶ Bir diğer ifadeyle Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, Osmanlı'da modern bir sisteme sahip olan ilk hastanedir.³⁴⁷ Bu çerçevede vurgulanması gereken bir diğer husus, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin binası, İstanbul'da hastane olarak tasarlanan ilk sivil bina örneği

³⁴² Nuran Yıldırım, "Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Ne Zaman Açıldı?", **Toplumsal Tarih**, S. 214 (Ekim 2011), s. 58; Gürkan, s. 235.

³⁴³ Yıldırım, Nuran, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", **Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, C. 4, Ed. Coşkun Yılmaz, 92-137, s. 99; Gürkan, s. 236.

³⁴⁴ Nuran Yıldırım, **Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine**, İstanbul: 2013, s. 21; Asaf Ataseven, **Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba Hastanesi**, İstanbul: 1985, s. 7.

³⁴⁵ Zaman içerisinde hastanede isim değişiklikleri olmuştur. Hastanenin ilk resmi ismi "Yanibahçede kain Bezm-i Âlem Gureba-i Müslimin Hastanesi" şeklindedir. Ancak halk arasında Bezm-i Âlem Hastanesi, Valide Sultan Hastanesi, Gureba-i Müslimin hastanesi gibi çeşitli şekilde isimlendirildiği bilinmektedir. 1956 yılına kadar Sağlık Bakanlığı'nın idaresinde olan hastane resmi olarak "İstanbul Yenibahçe Vakıf Gureba Hastanesi" şeklinde isimlendirilmiştir. İdaresinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçtiği 1956 tarihinden itibaren ise "Vakıf Gureba Hastanesi" olmuştur: Detaylar için bkz. Kazım İsmail Gürkan, **Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi**, İstanbul: 1967, s. 14. Daha sonra Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin kurulması ve hastanenin Üniversite'ye bağlanması ile birlikte hastanenin ismi Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi olarak değiştirilmiştir.

³⁴⁶ Gürkan, s. 13; Asaf Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba Hastanesi*, s. 4.

³⁴⁷ Gürkan, s. 239.

olmasıdır.³⁴⁸ Bununla birlikte hastane, aslında bir erkek hastanesi olarak vakfedilmiştir. Bunun sebebi hiç şüphesiz ki o dönemde İstanbul’da kadınlara özel hizmet veren Haseki kadın hastanesinin varlığıdır.³⁴⁹ Ancak tam tarihi bilinmemekle birlikte ilk Kırım Savaşı döneminde İstanbul’a gelen göçmen kadınların Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi’nde tedavi edildiği düşünülmektedir.³⁵⁰

A. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Vakfiyesi

1. Genel Olarak

Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, fakir ve muhtaçlara ücretsiz sağlık hizmeti sunmak üzere kurulmuştur. Hastanenin vakfiyesi ise, hastanenin açılışından yaklaşık bir iki ay sonra hazırlanmıştır.³⁵¹ Her ne kadar vakfiye Bezm-i Âlem’in bütün vakıflarını düzenlese de, hastaneye ilişkin bölüm vakfiye içerisinde önemli bir yekün tutmaktadır. Genel olarak vakfiyedeki hastaneye ilişkin bölümde; vakfedilen malvarlıkları, vakfın şartı, vakıftan faydalanabilecek kişiler, hastane yanında inşa edilen cami, cami görevlileri ve ücretleri ile hastanede görev yapacak kişiler düzenlenmiştir.

Hastane vakfiyesi, Bezm-i Âlem Vakfına ait vakfiyenin, 15 Temmuz 1847 tarihli 12. zeylinde bulunmaktadır. Zeyl, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 634 numaralı defterin 121-127. sayfaları arasında yer almaktadır. Hastane konusu, vakfiye metni içerisinde geniş bir yer kapladığı ve oldukça büyük taşınmazların vakfedilmesiyle hastanenin kurulmuş olduğu görülmektedir.³⁵² Bu sebeple vakfiyenin bazı alt başlıklar altında incelenmesinin daha isabetli olacağı görüşüdeyiz. Bu çerçevede öncelikle vakfiyede yer alan amaçlar doğrultusunda hastaneye ilişkin düzenleme, hastanenin yanındaki camiye ilişkin düzenleme ve Haremeyn’e ilişkin düzenlemeler ele alınacak olup akabinde hastane ve müştemilatı için vakfedilen taşınır ve taşınmaz malvarlıklarına işaret edilecektir.

³⁴⁸ Nuran Yıldırım, “Dârüşşifalardan Modern Hastanelere/From The Darüşşifa To The Modern Hospital”, **Tarihi Sağlık Kurumlarımız Darüşşifalar**, Nil Sarı (Ed.), İstanbul: 2010, C. II, s. 143.

³⁴⁹ Asaf Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba Hastanesi*, s. 8.

³⁵⁰ Yıldırım, *Gureba Hastanesi’nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 140.

³⁵¹ Yıldırım, *Gureba Hastanesi’nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 38.

³⁵² Göçer, s. 131.

2. Hastaneye İlişkin Düzenleme

Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin vakfiyesinde öngörülen en temel amaç kuşku yok ki yardıma muhtaç ve fakir kimselerin ücretsiz olarak tedavi almasıdır.³⁵³ Bir diğer ifadeyle hastaneden, ancak yardıma muhtaç ve fakir Müslümanlar ücretsiz olarak faydalanabileceklerdir.³⁵⁴ Kimi zaman bu amacın gerçekleştirilmesinde bazı olumsuzluklar çıkmış olsa da,³⁵⁵ vakıf amacına uygun olarak günümüze kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Vakfiyede en dikkat çeken hususlardan birisi, camide hizmet vereceklerin sayısı ve maaşına kadar detaylar öngörülmüşken; hastanede çalışacak doktorlara veya hemşirelere, maaşlarına, sayılarına, hastanede bulunması gereken sağlık ekibine ve hastanenin işleyişine yönelik detaylara çok fazla yer verilmemesidir.³⁵⁶ Vakfiyede sayısı belirtilmeksizin genel olarak hastanede müdür, kâtip, doktor, cerrah, eczacı, sülükçü, havenzen, müvezzi, elbise nazırı,³⁵⁷ vekilharç,³⁵⁸ elbise yamağı ve serhademenin çalışacağı düzenlenmiştir. Bunların yanı sıra yirmi dört adet hademe, altı adet meydancı, beş adet aşçı, bir berber ve iki tane kapıcıdan bahsedilmiştir.³⁵⁹ Bu kimselerin maaşlarının vakıf gelirlerinden ödeneceği belirtilmiş olmakla birlikte her birine ne kadar ödeme yapılacağı veya hastane içerisinde ne tür görevleri olduğu düzenlenmemiştir. Göçer tarafından hastaneye ilişkin hazırlanan tablo bu durumu iyi bir şekilde göstermektedir:

Tablo 1: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Görevlileri³⁶⁰

Sıra	Unvanı	Görevli Sayısı	Vakfiye Sayfası
1	Müdür		334, 335, 336, 337, 338
2	Katip(ler) (ketebe)		
3	Doktorlar (etibbâ)		
4	Cerrahlar		
5	Eczacılar (eczâciyân)		
6	Sülükçü		

³⁵³ Hastaneye ilişkin vakfiyede yer alan “fukara ve gurabaya mahsus...” ifadesi için bkz. Vakfiye, s. 116. Vakfiyedeki bu şarta rağmen Berki, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin, zengin-fakir ayrımı olmaksızın herkesin istifadesine açık bir hayrat vakıf malı olduğunu ifade etmektedir. Berki'nin görüşü için bkz. Berki, *İslam'da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri*, s. 21.

³⁵⁴ Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi*, s. 87.

³⁵⁵ Gürkan, s. 237.

³⁵⁶ Göçer, s. 143.

³⁵⁷ Elbise emanetçisi, bkz. Göçer, s. 144.

³⁵⁸ Satın almacı, bkz. Göçer, s. 144.

³⁵⁹ Vakfiye, s. 119.

³⁶⁰ Göçer, s. 144.

7	Havenzen		
8	Müvezzi'		
9	Elbise Emanetçisi (Nazırı)		
10	Satınalmacı (Vekilharç)		
11	Elbise Emanetçisi Yrd. (Elbise Yamağı)		
12	Başhizmetli (Serhademe)		
13	Hademe	24	
14	Meydancı	6	
15	Aşçı	5	
16	Berber	1	
17	Kapıcı (Bevvâbîn)	2	
	Hastanenin diğer lazım olanları		

Tablonun incelenmesiyle de anlaşılacağı üzere hastane kadrosuna ilişkin çok fazla detay olmadığı gibi her bir görevlinin ne kadar ücret alacağı veya hastane içerisinde hangi görevleri ifa edeceği de düzenlenmemiştir. Vakfiyede düzenlenmeyen bu konu, daha sonra Bezm-i Âlem'in kethüdası Tahir Efendi ve Hekimbaşı tarafından hazırlanan ve 5 Şubat 1847 tarihinde yürürlüğe giren "İdare-i Dâhiliye Nizamnamesi" ile düzenlenmiştir.³⁶¹ Hastanenin idaresine ilişkin detayların yanı sıra Nizamnamede hasta kabul şartları da düzenlenmiş, bu kapsamda tedavisi mümkün olmayan hastaların hastanede tedavi edilmemesi gerektiğine yönelik bir hüküm getirilmiştir.³⁶² Ataseven, bu şarta rağmen Bezm-i Âlem Hastanesi'nin adeta "darülaceze" gibi kullanılmasını eleştirmiştir.³⁶³ Bu şartın, özellikle o dönemdeki hastane sayısının azlığı ve insanların muhtaçlığı göz önünde bulundurularak konulduğu düşünülmektedir. Gerçekten de tedavi süreci tamamlanan veya hastanede tedavisi mümkün olmayan bir kimsenin hastanede bakımına devam edilmesi bu şart çerçevesinde doğru değildir. Ancak Bezm-i Âlem Hastanesi'nin artık bir araştırma hastanesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tedavisi mümkün olmayan veya kurtulma ihtimali çok zayıf olan bir hastanın tedavi ve araştırma sürecinden tamamen mahrum bırakılması kamu düzenine ve hukuka aykırılık teşkil etmektedir.

³⁶¹ Gürkan, s. 237; Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba Hastahanesi*, s. 5. Nizamnamenin latinize edilmiş hali için bkz. Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 270-272.

³⁶² Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezmiâlem Valide Sultan Gureba Hastanesi*, s. 87; Gürkan, s. 25-26.

³⁶³ Ataseven, *Yaşayan Bir Vakfımız Bezmiâlem Valide Sultan Gureba Hastanesi*, s. 87.

3. Camiye İlişkin Düzenleme

Vakfiyede hastanenin yanında bir de cami inşası öngörülmüştür. Hastaneye bağlı olarak inşa edilen bu caminin, Bezm-i Âlem'in diğer bir vakfı olan Dolmabahçe Camiine göre oldukça mütevazı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.³⁶⁴ Vakfiyede, camide beş vakit farz namazın kılınması ve selatin camilerinde olduğu gibi hastanenin yanında inşa edilen bu camiye de Cuma vaizi atanması şart koşulmuştur.³⁶⁵ Bu vaizin görevi, Cuma namazı eda edildikten sonra camide bulunan cemaate hutbe ve vaaz vermektir. Vakfiyede ayrıca Cuma günü vaaz verecek hocanın yanı sıra ayrı bir hocanın daha görevlendirilerek Pazartesi ve Perşembe günleri camide vaaz vermesi ve Şifa-i Şerif okuması düzenlenmiştir. Bu vazife için yaşadığı müddetçe Şeyh Ebu Bekir Efendi görevlendirilmiş, onun vefatının akabinde ise işin erbabı ve liyakat sahibi kimselerin ilgili göreve getirilmesi şart koşulmuştur.

Ayrıca camiye bir hatibin atanması da şart koşulmuş olup bu hatibin görevleri genel olarak her sene bayram namazlarından önce hutbe vermek, bayram günlerinde ve mübarek gecelerde camide mahfuz bulunan sakal-ı şerifi³⁶⁶ insanların ziyaretine açmak ve sakal-ı şerifin muhafazasını sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Hatibin görevleri olarak sayılan bu hususlar için hatibe ödenmek üzere ayrı ayrı ve detaylı bir şekilde ücretler belirlenmiştir. Cami hatibinin, görevini layıkıyla yerine getirmediğinin yahut kasten veya ihmali olarak vazifelerini yapmadığının tespit edilmesi halinde, bu kişinin görevden alınarak hatipliğe layık birinin görevlendirilmesi de vakfiye şartlarından biridir. Hatibin vefat etmesi durumunda, hatiplik görevinin çocuğuna geçeceği, birden fazla çocuğunun olması durumunda bu göreve en layık olanının hatip olacağı, küçük yaşta bir çocuğu var ise, çocuk buluş yaşına erene kadar hatiplik görevinin vekâleten bir başkası tarafından ifa edileceği detaylı olarak düzenlenmiştir. Vefat eden hatibin çocuğunun olmaması durumunda ise hatiplik görevine sınavla en layık kişinin getirilmesi şart koşulmuştur.

Cami için ayrıca imam-ı evvel ve imam-ı sani olarak iki kişinin görevlendirilmesi; bu kişilerin gece - gündüz dönüşümlü olarak imamlık yapmaları; Yasin, Fetih, Mülk ve Nebe gibi Kur'an-ı Kerim'den bazı sureleri düzenli okumak üzere kıraathanlık

³⁶⁴ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakfı Üniversitesi'ne*, s. 27.

³⁶⁵ Vakfiye, s. 116.

³⁶⁶ Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait olduğu düşünülen ve korunan sakalı.

yapmaları; kütüphane koruyuculuğu yapmaları; kendi nöbetlerinde iken hastanede ölmek üzere olan hastalar için istiğfar etmeleri ve kelime-i şhadeti zikretmeleri; ölen hastaların yıkanması ve defin işlerinin yapılması şart koşulmuştur.³⁶⁷ Bu hizmetlerin her biri için ayrı ayrı olarak Bezm-i Âlem Vakfından ne kadar ücret alacakları tespit edilmiştir. Cami hatibi için olduğu gibi cami imamlarının tayini hususları da detaylı bir şekilde vakfiyede düzenlenmiştir.

Camide görev yapmak üzere ayrıca iki tane de müezzinin tayin edilmesi şart koşulmuştur.³⁶⁸ Müezzinlerin genel olarak cami kandillerinin yakılması, hatibin minber ve halısının temizlenmesi, sala okunması, hastaların cenaze işlerinin görülmesi gibi vazifeleri olduğu belirtilmiş ve bunlar için ne kadar ücrete hak kazanacakları düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra caminin ve çevresinin genel temizliği, gassallık ve cami kandillerinin yakılması gibi işlerle görevli iki kişinin daha çalışması şart koşulmuştur. Bu iki görevlinin ücretleri de yine vakfiyede detaylı olarak düzenlenmiştir.

Ayrıca camide görevli bulunan imamların, müezzinlerin veya diğer çalışanların hastanede vefat eden hastaları yıkamaktan imtina etmeleri durumunda, ayrıca bir gassalın görevlendirileceği, ancak bu durumda bahse konu görevlilerin maaşlarından on kuruş düşüleceği düzenlenmiştir.

Göçer, cami kadrosunu, görev ve ücretlerine göre aşağıdaki şekilde tablo haline getirmiştir:

Tablo 2: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi Vakfiyesindeki Cami Görevlileri³⁶⁹

Sıra	Unvanı	(Aylık Kuruş)				Görevi	Vakfiye Sayfası
		Vazife Maaşı	Şatlı Ücret	Fodule Bedeli	Toplam Maaş		
1	Cuma Vaizi	30		20	50	Her Cuma, Cuma namazından sonra cemaate vaaz ve nasihat etmek	318, 319
2	Vaiz	60	30	60	150	Her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri,	319, 320

³⁶⁷ Vakfiye, s. 117-118.

³⁶⁸ Vakfiye, s. 118.

³⁶⁹ Göçer, s. 141.

						camii cemaatine, vaaz ve nasihate ilaveten <i>Şifa-i Şerif</i> okumak.	
3	Hatip	50	40	30	120	Her Cuma hutbe okumak, sermahfil ve serdevirhan ve her sene iki bayram namazından önce vaaz ve nasihat ve iki bayram arefesi ve mübârek gecelerde camide korunan Hazreti Muhammed'in sakalının açılış ve salavat duasını okuma, cemaati ziyaret ettirme, bu konuda vaz verme ve sakalın korunmasını sağlamak.	321,322, 323
4	1. İmam	60	70	30	160	Her biri birer gece ve birer gün imamlık hizmetini nöbetleşe yapmak, Yasin, Feth, Mülk ve Nebe' sûrelerini ve bir cüz	324, 325
5	2. İmam	60	70	30	160	okumak, kütüphane koruyuculuğu (güvenlik) yapmak, nöbet esnasında vefat eden/edecek hastalar olur ise hastanede onlara istiğfar çektirmek, 2 kelime-i şehâdeti çektirmek, vefat edenlerin cenazelerini	326, 327

						yıkamak, gömmek ve telkin vermek.	
6	1. Müezzin	35	45	20	100	Naat, Temcid, Salâ	
7	2. Müezzin	35	45	20	100	okuyuculuğu, Devirhanlık, minâre kandillerinin yakılması, hatip seccadesi ve minber örtüsünün temizlenmesi ve cenazede su dökme hizmeti.	327,328, 329
8	1. Kayyım	40	40	20	100	Cami içindeki iki büyük mumun ve dışındaki (avlu) kandillerin yakılması, kapıcılık (bevvablık), cami halılarının kaldırılıp havalandırılarak temizlenmesi,	
9	2. Kayyım	40	40	20	100	tuvalet ve avlunun temizlenmesi, mihrap ve minber seccadesinin korunması, ölü yıkama ve diğer ölüm hizmetlerinin yapılması.	329,330, 331
10	Gassal				100	Birinci ve ikinci imam, birinci ve ikinci müezzin, birinci ve ikinci kayyımdan her biri, hastanenin açılışı ile birlikte, cenaze suyu ve ölü yıkama işlerini yapmaktan geri durur veya yapmak istemezlerse, bağımsız olarak	331,332

						yeni bir Gassallık (ölu yıkayıcısı) kadrosu ihdas edilecektir.	
--	--	--	--	--	--	--	--

Tablonun incelenmesiyle de görüleceği üzere hastaneye ilişkin vakfiyede camide görev yapacak kişiler, her birinin görevi, onların vefatı durumunda yerlerine gelecek yeni görevlilerin tayin yöntemi, görevlilerin ücreti gibi pek çok konu detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.

4. Haremeyn Hizmetine İlişkin Düzenleme

Hastane ve yanındaki caminin düzenlediği vakfiyede kısa bir bölüm de Haremeyn hizmetine tahsis edilmiştir. Buna göre Mekke’de Müslümanların say yaptığı Safa ve Merve tepeleri arasındaki yolun her gün gece gündüz, özellikle hac mevsiminde temizlenmesi için dört temizlikçi (ferraş) görevlendirilmiştir. Ancak diğer görevlerinden dolayı bu görevin ihmal edilmesi ihtimaline binaen Cidde Valiliği yapan Paşa’ya, temizlik görevini yapan bu kişilerin üzerindeki diğer görevlerin alınması ve ücretlerinin artırılması tavsiye edilmiştir. Aslında vakfiyenin önceki bölümlerinde Safa ile Merve arasındaki yolun her gün ve özellikle hac mevsiminde temiz tutulması şartı öngörülmüş ve bunun için vakıf gelirlerinden bir ödenek ayrılmıştır. Buna rağmen aynı şartın hastaneye ilişkin vakfiyede de düzenlenmesi düşündürücüdür. İki defa aynı şartın düzenlenmesinin sehven mi yoksa ilk şartın yetersiz bulunması sebebiyle mi olduğu konusunda kesin bir sonuca varmak mümkün değildir.

B. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi İçin Tahsis Edilen Malvarlığı

Bezm-i Âlem Vakfına ait vakfiyeler incelendiğinde vakfiye içerisindeki en zor kısımların tahsis edilen malvarlığına ilişkin bölümler olduğu görülecektir. Özellikle hastane için çok ciddi oranda bir malvarlığının tahsis edilmiş olması dolayısıyla bunların teker teker tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca hastane için sadece taşınmaz değil aynı zamanda taşınır malların da tahsis edildiği görülmektedir. Hastaneye vakfedilen gelirlerin yanı sıra Sultan Abdülmecit tarafından 1847 yılından itibaren hazineden ödenmek üzere hastaneye her yıl 1000 kuruş verilmesinin emredildiği, daha sonra bu miktarın 276 kuruş 804 paraya indirildiği bilinmektedir.³⁷⁰

³⁷⁰ Yıldırım, *Gureba Hastanesi’nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi’ne*, s. 42.

Öte yandan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi için önemli miktarda para ve taşınmaz tahsis edilmiş olsa da, hastanenin kapasitesi ve bununla orantılı olarak ihtiyaçları düşünüldüğünde, vakfedilen malvarlığının yetersiz olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Bu sebeple hastanenin her türlü ihtiyacının karşılanması için, vakfedilen para ve taşınmaz gelirlerin yetersiz olması halinde, diğer vakıf ve hayrata tahsis edilen gelirlerin hastane için kullanılabilmesi düzenlenmiştir.³⁷¹ Böylece farklı amaçlar için tahsis edilmiş olsalar da Bezm-i Âlem Vakfına ait tüm gelirler, hastane hizmetleriyle irtibatlı kılınmıştır.³⁷²

Vakfiyede öncelikle hastane ve caminin inşa edildiği araziye yer verilmektedir. Hastanenin inşa edildiği arazi Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın mülkiyetinde olmayıp başka vakıflardan satın alınan çayır, bahçe ve arsalar birleştirilerek vakfedilmiştir. Buna göre söz konusu arazi; Yenibahçe çayırında bulunan, üç tarafı baltacı odaları olarak bilinen evlerle ve Ebu Bekir Paşa bostanı ile çevrili, diğer taraftan ise anayola bakan ve toplam 58.308 zira boyutunda bir arazidir.³⁷³ Bu arazinin 43.661 zira boyutundaki bölümü Sultan Mustafa Han Vakfına ait olup yıllık 200 kuruş karşılığında; arazinin 600 zira arsası, Keyvanzâde, Zeynep Kadın ve Helvacıbaşı İskender Ağa Vakfı'na ve 487 zira arsası, Mustafa Ağa Vakfına ait olup her birine yıllık 6'şar kuruş karşılığında; geriye kalan 13.560 zira arsa ile bu arsanın karşısında yer alan 14.880 zira arsa ise Sultan Bayezid Han Vakfına ait olup yıllık 424 kuruş karşılığında tahsis edilmiştir. Şüphesiz ki hastane inşasına tahsis edilen bu arazinin diğer vakıflardan alınması bir satın alma veya modern anlamda kira olarak görülemez. Bahse konu arazi, mukataa-i zeminli olarak söz konusu vakıflardan temin edilmiştir. Buna göre hastane inşasının yapıldığı arazi anılan vakıflara ait olmakla birlikte söz konusu arazi üzerine inşa edilecek hastane binası ve sair yapıların yahut dikilen ağaçların mülkiyeti Bezm-i Âlem Vakfına ait olacaktır.³⁷⁴ İşte Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi bu arazi üzerine inşa edilmiştir.

³⁷¹ Vakfiye, s. 119.

³⁷² Gürkan, s. 237.

³⁷³ Vakfiye, s. 114.

³⁷⁴ Mukataalı vakıf için bkz. s. 28-29.

Hastaneye gelir sağlamak üzere gerek İstanbul'dan gerekse farklı şehir ve bölgelerden pek çok arazi ve ayrıca gelir tahsis edilmiştir. Prof. Nuran Yıldırım tarafından bu gelirler, tablo haline getirilmiştir.³⁷⁵ Keza Kemal Göçer de, hastaneye tahsis edilen malvarlığı ve gelirleri tablo olarak detaylıca incelemiştir.³⁷⁶ Anılan tablolardan da faydalanılarak Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi için tahsis edilen malvarlığını ve gelirleri şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 3: Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi için Vakfedilen Taşınır ve Taşınmaz Malvarlığı Listesi

Cinsi	Yer	Adet	Gelir-Gider
Hastane	Yenibahçe, İstanbul	1 (58.308 Zira)	Mukataa zeminli arazi için senelik toplam 636 Kuruş Gider
Çayır	Yenibahçe (hastane önünde), İstanbul	1	
Cami	Yenibahçe (hastane yanı), İstanbul	1	-
Tatlı Su	Silivrikapı, İstanbul	3 Masura	
Hamam	Yenibahçe (hastane önü), İstanbul	1	
Dükkan	Yenibahçe (hastane önü)	9	
	Aranavutköy, Galata, İstanbul	4 (2 Balıkçı, 1 Enfiyeci ve 1 Attar)	
	Terkos, İstanbul	1 (Bakkal dükkânı)	
	Bergos Köyü, Rodos Adası yakınındaki Forni Adası	2	
Bahçe	Yenibahçe (cami arkası), İstanbul	1 (Ağaçlı bahçe)	
	Gemlik, Bursa	4 (dut ağaçlı, 7,5 evlek)	500 Kuruş Kira Geliri
Zeytin ağacı	Edremit ve Kemer-i Edremit (Balıkesir, Burhaniye)	23.800 kök	Toplamda 3.509 kese 50 kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit, Küre/Göre Köyü	320 kök	Toplamda 26.500 kuruşa satın alınarak

³⁷⁵ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, s. 43-44.

³⁷⁶ Göçer, s. 132.

			hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit, Zeytinli Köyü	423 kök (toplam 38 dönüm arazi üzerinde)	Toplamda 3.800 kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit, Pelit Köyü	698 kök (muhtelif bahçelerdeki toplam kök sayısı)	Toplamda 34.400 kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
Zeytinyağı mengersi	Edremit ve Kemer-i Edremit	30 adet tam hisseli (1 adet kazan ve alet edevatı ile birlikte)	Toplamda 400 kese akçeye satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit ve Kemer-i Edremit	31 adet belirli hisseli (1 kazan ve alet edevatı ile birlikte)	
	Edremit, Avcılar Köyü	Yarı hisseli (1 kazan ve alet edevatı ile birlikte)	Toplamda 7.500 kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit, Zeytinli Köyü	Yarı hisseli (1 kazan ve alet edevatı ile birlikte)	Toplamda 7.500 kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
	Edremit, Küre/Göre Köyü	1 adet (3 kazan ve alet edevatı ile birlikte)	Toplamda 16.052 buçuk kuruşa satın alınarak hastaneye vakfedilmiştir.
Arazi	Kocaeli Sancağı, Yoros Nahiyesi	1	
Mera	Terkos, Alacık Merası	1	Terkos kazası dâhilinde vakfedilen mallar, toplam 200 kese akçe karşılığında satın alınarak vakfedilmiştir.
Göl	Terkos, Alacık Merası	1	
Ev	Koska, İstanbul	1	Bezm-i Âlem'in para vakfindan temin edilen 7.000 kuruşa satın alınmıştır. Günlük 4 akçe icare-i müeccele geliri vardır.
	Süleymaniye Camii Mahallesi, İstanbul	1 (büyük ev)	Bezm-i Âlem'in para vakfindan temin edilen 15.000 kuruşa satın alınmıştır. Günlük 12 akçe icare-

			i müeccele geliri vardır.
	At Meydanı, İstanbul	1	Bezm-i Âlem'in para vakfından temin edilen 6.000 kuruşa satın alınmıştır. Günlük 6 akçe icare-i müeccele geliri vardır.
	Bergos Köyü, Rodos Adası yakınındaki Forni Adası ³⁷⁷	1 (müştemilatlı)	Günlük 3 akçe icare-i müeccele geliri vardır.
Tarla	Terkos, Ormanlı Köyü, Silahdar Ağa Çayırı, Terkos köyü	Birkaç parça	
	Silivrikapı dışı, İstanbul	43 (1720 kilo tohum ekilebilecek kapasitede)	
Arsa	Galata (leb-i derya), İstanbul	Hisseli	
	Silivri, İstanbul	1 Parça	
	Havra Köyü, Bakırköy, İstanbul	8.090 Zira	
	Kuruçeşme Köyü, Galata, İstanbul	Yarı hisseli	
Kârgir Han	Süleymaniye Camii Mahallesi, İstanbul	160 hissenin 37 hissesi	
Çiftlik	Eğridere Köyü, Varna Kazası	1	Yıllık 25 kuruş kira geliri vardır.
	Silivrikapı dışında, İstanbul	1	
	Havra Köyü, Bakırköy, İstanbul	418 Dönüm, 66 Kıta tarla, 1 han, 1 kahvehane, 1 kasar, 1 nalband, 1 fırın ve 8.090 zira arsa	
Taş Ocağı	Eğridere Köyü, Varna Kazası	1 (2.500 zira arsa, samanlık ve avlulu çok sayıda evler)	
Su Değirmeni	Gemlik, Bursa	1 (2 taşlı)	

³⁷⁷ Göçer tarafından hazırlanan tabloda Bergos köyündeki evin İstanbul'da olduğu yazmaktadır. Ancak vakfiye incelendiğinde, vakfedilen bahse konu evin Forni Adasında olduğu anlaşılmaktadır.

Üzüm Bağı	Havra Köyü, Bakırköy, İstanbul	1 (6 dönüm)	
	Kuruçeşme Köyü, Galata, İstanbul	5	
Ada	Hurşidler/Forni Adası, Rodos Adası	1 (180 kıta arazi içerisinde bir miktar zeytin ve harnup ağaçları, 20 dönümün 6 dönümü üzüm bağı, 60 adet yemiş, 15 adet badem, 30 adet zeytin, 2 adet limon, 6 adet şeftali, 3 adet zerdali, 18 çoban odası)	Yıllık 100 kuruş kira geliri vardır.
Kârgir Kömür Mağazası	Galata, İstanbul	1 (2 parça arsa üzerinde)	Sultan Beyazıt Han Vakfına senelik 23 kuruş 15 para mukataa ödenmek üzere vakfedilmiştir.
Bağdat Eyaleti ve Trabzon İskelesi Gelirleri			Yıllık 4 yük 14.847 kuruş ³⁷⁸ gelir vardır. Bu gelirin özellikle hastane giderlerine harcanması şart koşulmuştur.

Görüldüğü üzere Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından, hastane için büyük miktarlarda taşınmaz ve taşınır malvarlığı tahsis edilmiştir. Vakfiyede özellikle vakfedilen arsa, bahçe, ev, dükkân gibi taşınmazların münasip fiyatlarla kiraya verilmeleri ve buradan elde edilecek gelirlerin hastane için kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda Bezm-i Âlem tarafından sadece mevcut malvarlığından bağış yapılmamış, vakfa dâhil edilecek bazı taşınmazlar satın alınıp o şekilde vakfa tahsis edilmiştir. Ayrıca özellikle hastanenin inşa edildiği arsa, başka vakıflardan ücreti karşılığında temin edilerek vakfedilmiştir.

Hastane için Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından vakfedilen pek çok taşınmaz zaman içerisinde tahrip olmuş, kamulaştırılmış yahut başka şekillerde elden çıkmıştır. Misal olarak Rodos adasının kaybedilmesiyle birlikte buradaki taşınmazlardan gelen gelirler kesilmiştir. Hastanenin bitişiğinde bakkal, muhallebici gibi kullanılan ve

³⁷⁸ Sayının 414.847 kuruş olarak okunmasına ilişkin bkz. Göçer, s. 132.

gelirleri hastaneye vakfedilen dükkânların 1879 yılında yıkılmasıyla birlikte buradan gelen kira gelirleri son bulmuştur.³⁷⁹ Benzer şekilde hastanenin en önemli gelir kaynaklarından olan Terkos gölü ve civarındaki mera ve tarlalar, yeterince takip edilememiş, Terkos Su Şirketi tarafından işgal edilmiş, daha sonra Evkaf Nezaretince açılan dava sonucu şirket, vakfa belirli bir meblağ ödemeye başlamıştır.³⁸⁰ Daha sonra bu arazilere göçmenler yerleştirilmiş ve cumhuriyetin ilanından sonra Terkos Gölü, 831 sayılı Sular Hakkında Kanun ile belediyeye devredilmiş, bu devrin mukabilinde ise Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nden su parası alınmaması kararlaştırılmıştır.³⁸¹ Ancak daha sonra su parası alınmaya başlanmıştır.³⁸²

Sonuç olarak ne yazık ki vakfiyede yer alan taşınmaz ve gelirlerden mevcut durumda sadece hastane, cami, çeşme ve bunların üzerinde bulunduğu arazi kalmıştır.³⁸³ Bunların yanı sıra hayırseverlerce yapılan yardımlar hastanenin günümüze kadar faaliyetine devam etmesinde önemli bir katkı sunmuştur.³⁸⁴

C. Kurulmasından Günümüze Kadar Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin Geçirdiği Aşamalar ve Mevcut Durum

Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, kurulduğu dönemdeki ilk hastane olması ve yine o döneme kıyasla kapasitesinin büyüklüğü dolayısıyla detaylı bir şekilde düzenlenmek istenmiştir. Özellikle hastanenin yönetimine, tıbbi konulara, tıp personeline ve sair teknik konulara ilişkin detaylı düzenlemelerin vakfiyede yer alması beklenemezdi. Bu sebeple Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'ne ilişkin olarak 1847 tarihli İdare-i Dâhiliye Nizamnamesi düzenlenmiştir. Nizamname'nin birinci maddesinde hastanenin idaresi sultanın kethüdalığına bırakılmıştır.³⁸⁵ Hastane ilk zamanlar, o tarihte sultanın kethüdalığında bulunan Mehmet Tahir Bey tarafından idare edilmiştir. Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın vefatından sonra ise vakfın yönetimi, bir mazbut vakıf olarak Evkaf

³⁷⁹ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 44.

³⁸⁰ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 45.

³⁸¹ 831 sayılı Kanun'un 7. maddesi şu şekildedir: “*Müessesatı vakfiyeye veya efrada ait olup idarei belediyeye devrolunan suların muhassasunleheri, bu sulara hissei iştirak tediyesine mecbur tutulmaksızın kemakan istifade ederler.*”

³⁸² Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 46.

³⁸³ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 48.

³⁸⁴ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 46.

³⁸⁵ Gürkan, s. 25.

Nezareti tarafından sürdürülmüştür.³⁸⁶ Günümüzde de Bezm-i Âlem vakıflarının mazbut vakıf statüsünde bulunduğu herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.

1 Mayıs 1924'te, mazbut vakıf olan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, mülkiyeti Evkaf Nezareti'nde kalmakla birlikte personel ataması ile tıbbi ve idari konuların yönetimi açısından Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir.³⁸⁷ Bu dönemde Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, Sağlık Bakanlığı'na bağlı diğer hastaneler ile aynı talimat ve prensiplere bağlanmıştır. Yine bu dönemlerde (1924 - 1925) tıp eğitimi Haydarpaşa'dan İstanbul içine getirilmiş ve burada tıp okuyan öğrencilerden son sınıf öğrencilerinin Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'ne yerleştirmesi yapılmıştır.³⁸⁸ Bu durumun, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin, bir üniversite hastanesi olmaya giden yoldaki ilk adımlarından biri olduğunu söylemek mümkündür.³⁸⁹ 1933 yılında Darülfünun'un kapatılıp üniversitelerin kurulmasıyla birlikte Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'ne de üç adet tıp fakültesi kliniği yerleştirilmiştir.³⁹⁰

6760 sayılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, Sağlık Bakanlığı'ndan ayrılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresine bağlanmıştır.³⁹¹ Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra hastaneye ilişkin her türlü idari iş ve işlem Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından takip edilmiştir.³⁹² Hastane kapasitesinin genişletilmesi, yeni pavyonların açılması, hastane için yeni binaların inşaatı da bu dönemlerde yapılmıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir inşaat yaptırılmasının ihaleyle olması, ihale işlerinin uzun zaman alması veya hastanenin ihtiyaçlarının giderilmesi için yeterli tahsisatın bulunmaması gibi bazı sebepler Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin hızla gelişimi önünde engel teşkil etmekteydi.³⁹³ Bu sebeple, içinde önemli vakıf hukukçularından Ali Himmet Berki'nin de yer aldığı Vakıf Gureba Hastanesi'ne Yardım Derneği kurulmuştur. Kamuya yararlı dernek statüsünde olan bu kurum

³⁸⁶ Gürkan, s. 11.

³⁸⁷ Gürkan, s. 51; Gürkan, s. 240.

³⁸⁸ Gürkan, s. 51.

³⁸⁹ Aslında hastanenin kurulduğu ilk zamandan itibaren tıp eğitimi bitiren doktorların staj yaptıkları, doğal olarak üniversite/tıp eğitimi ile hep bağlantı içinde olduğuna dair bkz. Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmîâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 207-209.

³⁹⁰ Gürkan, s. 70.

³⁹¹ Gürkan, s. 241.

³⁹² Gürkan, s. 99.

³⁹³ Gürkan, s. 116.

sayesinde, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin daha hızlı gelişen ve büyüyen bir yapıya sahip olması sağlanmıştır.³⁹⁴ Daha sonra Bezm-i Âlem Valide Sultan Kanser Vakfı ve Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Kliniklerine Yardım Vakfı kurulmuş, bu vakıfların çalışmaları sayesinde hastanenin ilmi, tıbbi ve teknik yönde gelişmesi sağlanmıştır.³⁹⁵

10.08.2000 tarih ve 2000/1331 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi işletmesi, on yıllığına SSK'ya devredilmiş ve hastaneye ait binalar SSK'ya tahsis edilmiştir. Bu karar TBMM'de tartışmalara sebebiyet vermiştir.³⁹⁶ Nitekim Bakanlar Kurulu Kararı, Danıştay 10. Dairesi tarafından iptal edilmiş, ancak Dairenin iptal kararı Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu tarafından bozulmuştur.³⁹⁷ Bozma kararı sonucunda Bakanlar Kurulu kararı gereğince hastane SSK tarafından idare edilmiştir. SSK'ya bağlı hastane ve sağlık birimleri, 25705 sayılı ve 19.01.2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmakla yürürlüğe giren 5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesi Hakkında Kanun ile birlikte Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Ancak Kanun'un 2. maddesinde açık bir şekilde bu devrin, mazbut vakıflara ait sağlık birimlerini kapsamadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü harekete geçerek Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'ni yeniden devralmış ve yapılan bir anlaşma ile sosyal güvencesi olanların ücretsiz olarak hastaneden yararlanabileceği kararlaştırılmıştır.³⁹⁸ Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi bu dönemde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyette bulunan döner sermayeli bir işletme statüsünde olmuştur (5737 sayılı Kanun, geçici m. 9).

Nihayet 2010 yılında 5981 sayılı Kanun ile Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi kurulmuş ve hastane de Üniversite'ye devredilmiştir. Devrin akabinde "Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi" olarak isimlendirilen hastane, Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından vakfedildiği şartlar doğrultusunda hizmetine devam

³⁹⁴ Detaylar için bkz. Gürkan, s. 116 - 122.

³⁹⁵ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 46.

³⁹⁶ Nitekim o dönem İstanbul milletvekili olan Bozkurt Yaşar Öztürk tarafından yöneltilen soru önergesinde, bu devrin ne kadar hukuka uygun olup olmadığı sorulmuştur. Soru önergesi ve cevabı için bkz.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c054/b054/tbmm210540540251.pdf> (19.04.2019).

³⁹⁷ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 66.

³⁹⁸ Gürkan, s. 244.

etmektedir. Bahse konu hastane, yine Bezm-i Âlem Valide Sultan vakfınca kurulan Üniversite'ye bağlı olarak faaliyet göstermekte olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mevcut sistemde hastane üzerinde herhangi bir temsil ve idare yetkisi bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere Bezm-i Âlem tarafından vakfedilen Gureba-i Müslimin Hastanesi, kurulduğu günden itibaren farklı süreçlerden geçmiş, temsil ve idaresi farklı kurumlara bırakılmış ancak her halükarda fakir ve yardıma muhtaç hastalara ücretsiz tedavi sunulması şartı yerine getirilmiştir. Bununla birlikte hastanenin geçirdiği aşamalar ve farklı tarihlerde muhtelif kurumlarca yönetilmesi, hastaneye karşı açılacak davalarda husumetin kime yöneltileceği şeklinde problemlere sebebiyet vermiş ve bu durum çeşitli yargı kararlarına konu olmuştur. Nitekim Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nde çalışan bir başhekime disiplin cezasının uygulanması üzerine hastane aleyhine açılan davada husumetin kime yöneltileceği Danıştay 8. Dairesi tarafından tartışılmıştır. Daire'nin değerlendirmesi şu şekilde olmuştur;

“Olayda, her ne kadar Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesine devredilmiş ve dava konusu işlemin tesis edildiği tarihte davacı bu üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmakta ise de, dava konusu disiplin cezasının davacının Hastanenin üniversiteye devri öncesindeki eylemlerinden kaynaklandığı, işlemin Üniversitece değil Başbakanlığın bağlı kuruluşu Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümleri uyarınca tesis edildiği ve dava konusu işlemin yükseköğretim mevzuatından kaynaklanmadığı anlaşıldığından yukarıda alıntılanan Başkanlık Kurulu kararı uyarınca davanın görüm ve çözümünün Danıştay Beşinci Dairesine ait olduğu sonucuna varılmıştır.”³⁹⁹

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi'nin bir kararında ise Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin 5981 sayılı Kanun ile 15 Nisan 2010 tarihinde kurulan Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'ne bağlandığı, bu nedenle husumetin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne değil, anılan üniversiteye yöneltilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

Sonuç olarak Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin her ne kadar bir mazbut vakıf olarak tesis edildiği ve uzun yıllar bu şekilde temsil ve idare edildiği bir hakikat olsa da, mevcut durumda hastanenin idare ve temsili, sair mazbut vakıfların aksine, Vakıflar

³⁹⁹ Danıştay 8. D, E. 2017/146, K. 2017/549, T. 7.2.2017 (www.lexpera.com.tr).

⁴⁰⁰ İstanbul BAM 15. HD, E. 2017/785, K. 2018/341, T. 27.3.2018 (www.lexpera.com.tr).

Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmemektedir. Hâlihazırda hastane, Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi tarafından temsil ve idare edilmektedir.

D. Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin Vakfiyeye Uygun Faaliyete Devam Etmesi

Aşağıda daha detaylı değinilecek olmakla birlikte bu noktada bir hususun belirtilmesi gerekmektedir. Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından tahsis edilen önemli bir malvarlığına istinaden kurulan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin, Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'ne devredilmesi, hastanenin vakıf şartlarına aykırı olarak kullanılabilmesi konusunda ciddi tereddütler doğurmuştur. Nitekim İstanbul Tabip Odası tarafından Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin kuruluşuna ilişkin yayınlanan hukuki bir yazıda, artık paralı bir üniversitenin yönetimine girecek olan hastanenin, “ücretsiz olarak fakir ve yardıma muhtaç kimselere sağlık hizmeti verme” vakıf şartına aykırılık teşkil edeceği vurgulanmıştır.⁴⁰¹ Ancak hastaneden üniversiteye geçiş sürecinde pek çok defa dile getirilen bu kaygıyı bertaraf etmek için çeşitli düzenlemelerin ve uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Şöyle ki her ne kadar Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'ne devredilmiş olsa da Vakıflar Genel Müdürlüğü, hastanenin vakıf şartlarına göre idare edilmesini sağlamakla yükümlüdür. Nitekim 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı düzenlenmiş olup, Kararname'nin 710. maddesinde; “*Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinin vakfiye şartlarına uygun, eğitim hastanesi olarak etkin ve verimli çalışmasını sağlamak*”, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır.

Nitekim Vakıflar Yönetmeliği'nin 89 ve devamı maddeleri çerçevesinde hâlihazırda Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi bünyesinde; sağlık güvencesi bulunmayan, fakir ve garip kişilerin, hastanenin imkânları dâhilinde ve diğer hastalarla aynı kalitede ücretsiz bir şekilde muayene ve tedavi olabilmeleri mümkündür. Ayrıca Yönetmelik'in 95.

⁴⁰¹ İstanbul Tabip Odası Hukuk Raporu, “Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Arsa, Bina ve Gelirleri Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'ne Devredilemez”, 2010, <https://www.istabip.org.tr/dosyalar/hukuk/vakifgrebadeg.pdf> (01.05.2019).

maddesinde, Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu fakir kimselerin de hastanede ücretsiz bir şekilde muayene ve tedavi olabilecekleri düzenlenmiştir.

Bu kapsamda mevcut durumda sosyal güvencesi olan hastalar, SSK ile imzalanan protokol çerçevesinde ücretsiz olarak hastaneden yararlanabilmektedirler. Sosyal güvencesi olmayan ve yardıma muhtaç kimseler ise, hastane kaydı esnasında temin edebilecekleri bir formu doldurmak suretiyle ücretsiz olarak muayene ve tedavi hizmeti alabilmektedirler.⁴⁰²

Doğal olarak hastanenin üniversiteye devredilmesi ilk aşamada, vakıf şartlarının ihmal edilebileceği yönünde ciddi tereddütler doğurmuş olsa da, mevcut durum itibariyle bir vakıf hastanesi olan Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, vakıf şartları doğrultusunda vatandaş veya yabancı olması fark etmeksizin⁴⁰³ yardıma muhtaç herkese ücretsiz muayene ve tedavi hizmeti sunmaktadır.

IV. BEZM-İ ÂLEM VAKIF ÜNİVERSİTESİ

Bezm-i Âlem Valide Sultan, hastane konusunda gösterdiği hassasiyet ve cömertliği, eğitim kurumları kurdurmak suretiyle talim ve terbiye alanında da göstermiştir. Özellikle batı kurumlarına yönelik ve reform hareketlerinin yoğun olduğu tanzimat döneminde Bezm-i Âlem, dengeli bir modernleşme politikası çerçevesinde hem eski Osmanlı kurumlarına yönelik hayır hasenatta bulunmuş hem de modern okul ve rüşdiyeler kurdurarak batılı sistemin uygulanmasını amaçlamıştır.⁴⁰⁴ Bu kapsamda Bezm-i Âlem, Sultan II. Mahmut’un türbesinin yanında ve türbe ile bütünleşen bir okul vakfetmiştir.⁴⁰⁵ Okula ilişkin detaylar 14 numaralı vakfiyede yer almaktadır. Vakfiyede düzenlenen okul, aslında o döneme kadar Osmanlı eğitim sisteminde olmayan bir kademe olarak düşünülmüştür.⁴⁰⁶ Nitekim vakfiyede okul hakkında

⁴⁰² Vakıf şartı olarak ücretsiz tedavi sunulmasına ilişkin uygulama detayları için bkz. <http://bezmialemhastanesi.com/tr/Sayfalar/haber-duyuru-detay.aspx?q=40> (26.04.2019).

⁴⁰³ Bu kapsamda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, “Vakıflar Genel Müdürlüğüne Yabancı Uyruklu Fakir ve Garip Hastaların Muayene, Teşhis ve Tedavi Ettirilmesine Uygulanacak Usul ve Esaslar” isimli talimatında, yabancı uyruklu kimselerin ücretsiz olarak Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesinden yararlanma şartları düzenlenmiştir.

⁴⁰⁴ Pilehvarian, s.490.

⁴⁰⁵ Pilehvarian, s. 490.

⁴⁰⁶ Pilehvarian, s. 490.

“Mekteb-i Münif” (Yüksek Okul) ifadesi kullanılmış olup, okulda hangi derslerin okutulacağı detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.⁴⁰⁷

Bununla birlikte o dönemde üniversite sisteminin mevcut olmadığı bilinmektedir. Doğal olarak Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi, vakfiyede doğrudan düzenlenmemiştir. Üniversitenin kuruluşu, vakfiyenin yorumlanması suretiyle gerçekleşmiştir. Bu sebeple öncelikle Bezm-i Âlem vakfına ait vakfiyede eğitimle ilgili öngörülen şartların incelenmesi, akabinde Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi’nin kuruluş sürecinin ve o dönemde yaşanan hukuki tartışmaların değerlendirilmesi gerekmektedir.

A. Bezm-i Âlem Vakfiyesinde Yer Alan Eğitim Kurumlarına İlişkin Şartların Değerlendirilmesi

Yukarıda kısaca değinildiği üzere Bezm-i Âlem vakfiyesindeki amaç/konulardan biri de eğitimidir. Vakfiyenin son zeyli olan 14. zeyilde düzenlenen eğitim şartı aynı zamanda Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi’nin kurulmasında da temel gerekçe olarak gösterilmiştir. Her ne kadar bu durum oldukça tartışılmış ve vakfiyedeki “mekteb-i münif” şartının üniversite kurmayı kapsamayacağı dile getirilmiş olsa ve mahkeme kararları bu doğrultuda gelişse de, bahse konu şartın detaylı bir şekilde çalışılmasının faydalı olacağı muhakkaktır.

Vakfiyenin 14. zeylinde, II. Mahmut’un türbesinin arka kısmında inşa ettirilen bir bab kârkir mekteb-i münif için, pek çok zeytinlik, arsa, ev ve bahçe gelirlerinin yanı sıra, okulda kullanılmak üzere çalar saatler ve 546 cilt kitap da vakfedilmiştir.⁴⁰⁸ Bezm-i Âlem tarafından kurulan bu okul Valide Mektebi olarak anılmıştır.⁴⁰⁹ Bahse konu mektebin bir rüşdiye mektebi olduğu; mektepte Arapça, Farsça, coğrafya, imla, tarih ve hendese gibi derslerin okutulacağı; ders okutmak üzere bilgili ve muktedir iki öğretmenin görevlendirileceği; öğretmenlere yardımcı olmak üzere iki yardımcının bulunacağı ve vakıf gelirlerinden bu kişilerin maaşlarının ödeneceği düzenlenmiştir. Mektepte ayrıca öğrencilerin devamını kontrol ve genel düzeni sağlamak üzere bir kâtip, öğrencileri boş zamanlarda ve mütalaa esnasında gözetmek üzere iki gözetmen, Osmanlıca yazım stilleri olan sülüs, rik’a ve divaniyi öğretmek üzere her bir yazı için

⁴⁰⁷ Pilehvarian, s. 490.

⁴⁰⁸ Vakfiye, s. 123-126.

⁴⁰⁹ Pilehvarian, s. 491.

bir hoca olmak üzere üç adet hoca, iki adet kütüphane görevlisi (hafız-ı kütüp), bir muvakkit ve okulun temizlik ve düzeniyle ilgilenmek üzere iki odacı ve bir de kapıcı yer almıştır. Okulda görev yapan herkesin alacağı ücret vakfiyede düzenlenmiştir.

Mektep içerisinde ayrıca bir kütüphane de yapılmış olup vakfedilen kitaplar bu kütüphaneye konulmuştur. Kütüphanenin kullanılma usulü de yine vakfiyede düzenlenmiştir. Buna göre Cuma günleri hariç her gün öğrencilerin kütüphaneye gelebilmeleri ve kütüphaneden kitap ödünç alabilmelerinin mümkün olduğuna yer verilmiştir. Cuma günleri ise kütüphanenin öğrenciler dışındaki kimselere de hizmet vermesi şart koşulmuştur.

Vakfiyede öngörülen şartlar değerlendirildiğinde, söz konusu eğitim kurumunun aslında özel bir alanda uzmanlık sunacak bir eğitimden ziyade ara bir eğitim seviyesinde olduğu düşünülmektedir. Nitekim Pilehvarian, Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından kurulan bu okulun (Valide Mektebi), öğrencilerin darülfünuna gitmeden önce eğitim aldıkları liseye tekabül ettiğini belirtmektedir.⁴¹⁰ Bir diğer ifadeyle vakfiyede bahsedilen ve Divanyolu'nda bulunan okul, rüşdiye ile darülfünun arası ve daha çok darülfünuna hazırlık için gidilen bir okul seviyesindedir.⁴¹¹

Bu çerçeveden bakıldığında, Bezm-i Âlem'in üniversite gibi bir yüksek okul kurma iradesinin olduğunu söylemek kolay değildir. Her ne kadar vakfiyede mekteb-i münif (yüksek/âli okul) ibaresine yer verilmesi kimileri tarafından üniversite kurulması için yeterli bir dayanak kabul edilse de,⁴¹² bu argümanın çok da sağlam olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira “münif” kelimesi, “çeşme-i münif”⁴¹³ veya “din-i münif”⁴¹⁴ gibi tamlamalar şeklinde vakfiyede pek çok kez kullanılmış ve bu kelime ile “yüce, âli” anlamı kastedilmiştir. Doğal olarak bu ibarenin bir yüksek okul/üniversiteye tekabül ettiğini düşünmek çok isabetli gözükmemektedir.

⁴¹⁰ Pilehvarian, s. 491.

⁴¹¹ Pilehvarian, s. 491. Okul faaliyete geçtikten bir müddet sonra “Darülmaarif” ismini almış, bir müddet hazırlık olarak eğitim verilmiş, bir müddet Darülfünun şubesi olarak kullanılmış, 1922’de İstanbul Kız lisesine dönüştürülmüş, 1983-1984 eğitim yılından sonra da Çağaloğlu Anadolu Lisesi olarak faaliyetine devam etmiştir. Detaylar için bkz. Pilehvarian, s. 494.

⁴¹² Bkz. Çevik, s. 110.

⁴¹³ Vakfiye, s. 91.

⁴¹⁴ Vakfiye, s. 94.

Bezm-i Âlem vakfiyesinde bir üniversite kurulmasından bahsedilmemiş olmasına rağmen vakıf malvarlığıyla üniversite kurulmasını destekleyenler olduğu gibi bunu eleştirenler de olmuştur.⁴¹⁵ Bu tartışmanın kökeninde, bir vakıf için vakfiyenin/vakıf senedinin adeta anayasa mesabesinde olduğu düşüncesi yatmaktadır. Doğal olarak vakfiyede açık olarak öngörülmeleyen bir eylemin, vakıf adına ve vakıf malvarlığıyla yapılması sıklıkla tartışılmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde Bezm-i Âlem Vakfı adına defalarca üniversite kurma girişiminde bulunulmuş, başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerin sonucundan nihayet 2010 yılında Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi kurularak faaliyete geçmiştir. Bu süreç, yaşanan tartışmalar ekseninde aşağıda ele alınacaktır.

B. Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin Kurulma Süreci ve Mevcut Durum

Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'ni bir üniversite hastanesi yapma fikrinin hep mevcut olduğu görülmektedir. Bu konudaki ilk resmi adım, 1979 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ile bugün Marmara Üniversitesi olarak bilinen İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi arasında yapılan protokol olmuştur. Bu protokol kapsamında Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi bünyesinde bir Sağlık Bilimleri Akademisi kurulmuş ve 60 öğrenci alınmıştır.⁴¹⁶ Ancak akademinin kurulmasına karşı açılan iptal ve tahliye davaları sonucu Danıştay 8. Dairesi, 03.10.1979 tarihli ve 1979/63 sayılı kararıyla hastane bünyesinde kurulan eğitim akademisinin vakfiye şartlarına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararı vermiştir.⁴¹⁷ İptal kararı üzerine İstanbul 10. Asliye Hukuk Mahkemesi nezdinde açılan tahliye kararında ise mahkeme,

“Davalı akademinin Vakıf Gureba Hastanesi bina ve tüm tesislerinde esas Vakıf Hastanesi'nin faaliyetlerini tamamen ortadan kaldıracak şekilde faaliyete geçmesi keyfiyeti, bir haksız müdahale ve füzuli işgal niteliğinde görüldüğünden, Vakıf Gureba Hastanesi kliniklerinin faaliyet gösterdiği kısımlar üzerindeki faaliyet ve çalışmalarını engelleyici müdahale ve muhasaranın men'i ile işgalin kaldırılmasına karar verilmiştir. Vakıf Gureba Hastanesi'nin bir kamu kuruluşuna tahsisi düşünülemez. Zira hastane halen vakfiyesindeki fonksiyonunu mükemmelen ifa etmektedir.”

şeklinde içtihat etmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Bkz. Çevik, s. 107 - 114.

⁴¹⁶ Gürkan, s. 243; Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 212.

⁴¹⁷ Gürkan, s. 243.

⁴¹⁸ İstanbul 10. Asliye Hukuk Mahkemesi, E. 380/37, K. 980/558, T. 18.09.1980. Karar metni için bkz. Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 212.

İşbu değerlendirmeyi yaparken Mahkeme, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından imzalanan protokol ve bu kapsamda İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi lehine gerçekleştirilen tahsisin, 2762 sayılı Kanun'un 10. maddesine aykırılık teşkil ettiğini tespit etmiştir.⁴¹⁹ Anılan maddede Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir mazbut vakfın değerlendirilmesi konusundaki takdir yetkisi, bazı durumların varlığına bağlanmıştır. Anılan madde; "*Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna veya amme intizamına uygun olmayan veyahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat vakıflar, idare meclisinin teklifi ve Bakanlar Heyetinin kararı ile mümkün mertebe gayece aynı olan diğer hayrata tahsis edilebileceği gibi bu kabil hayrat ayın veya para ile değiştirilerek elde edilecek ayın veya para dahi aynı suretle diğer hayrata tahsis olunabilir*" hükmünü içermektedir. Oysa Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, vakfiyesine uygun bir şekilde faaliyetine devam etmekte iken, bu faaliyete zarar verecek şekilde bir akademinin kurulması, Kanun hükmüne de aykırılık teşkil etmektedir. Ancak Kanun maddesinin; vakfiyede öngörülen amaçların ifasını engellemeyecek ve hatta daha gelişmiş bir seviyede sunulmasını sağlayacak şekilde vakfiyede değişiklik ve uyarılama yapılmasını engelleyecek dar bir yorumla anlaşılması doğru değildir.

Hastane bünyesinde bir tıp fakültesi açılması girişimleri bundan sonra da devam etmiştir. Ancak yukarıda atıf yapılan yargı kararları çerçevesinde, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin bir başka kuruma tahsis edilerek tıp fakültesine kavuşması mümkün olmadığından yeni bir statüye ihtiyaç duyulmuştur.⁴²⁰ Bu kapsamda 28.03.1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan "Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği" hükümleri çerçevesinde,⁴²¹ Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı ve Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Kliniklerine Yardım Vakfı bir araya gelerek Bezm-i Âlem Üniversitesi adıyla bir üniversite kurmak üzere YÖK'e başvuru yapmış ve üniversite kurulmuştur.⁴²² Ancak iki yıl sonra Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun 03.03.1989 tarihli raporu çerçevesinde Cumhurbaşkanlığının görüşüyle

⁴¹⁹ Gürkan, s. 243.

⁴²⁰ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 214.

⁴²¹ Yönetmelik'in 5. maddesi hükmü şu şekildedir: "*Vakıflar, yükseköğretim kurumlarını, bunlara bağlı birimlerden birini veya birden fazlasını kurabilirler. Vakıf yükseköğretim kurumunu oluşturan birimlerin eğitim - öğretim alanları ve düzeyleri, benzer devlet yükseköğretim kurumunu oluşturan birimlerin eğitim - öğretim alanları ve düzeylerine eşdeğer veya daha kapsamlı olarak düzenlenir. Bu kurumların mali, idari ve ekonomik konularda uygulayacağı esaslar, yükseköğretim kurumunu kuran vakıf veya vakıfların yetkili yönetim organlarıca hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.*"

⁴²² Gürkan, s. 243; Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 214.

YÖK, Bezm-i Âlem Üniversitesi'ne vermiş olduğu kuruluş iznini kaldırmıştır.⁴²³ Kuruluş izninin kaldırılma gerekçesi ise, Bezm-i Âlem Vakfının vakfiyesinde “üniversite kurma” şeklinde bir şartın olmaması ve vakfiyedeki mevcut şartların zaten yerine getirilmesi olmuştur. YÖK'ün bu kararına karşı Danıştay nezdinde dava açılmıştır. Danıştay 8. Dairesi tarafından ise;

“Vakıf senedinde yer alan amaçların dışına çıkılması vakfedenin iradesine aykırılık oluşturur. Sözü edilen vakıf senetlerinin yükseköğretim kurumu kurulmasına olanak vermemesi halinde bu kurumun kurulması da hukuken olanaksızdır. Kuruluş aşamasındaki giderilmeyecek noksanlık nedeniyle Üniversite kurulması işlemlerinin sonuçlandığından da söz edilemez. Çünkü olayda vakıf üniversitesi kurulabilme koşullarından ikisi oluşmamış bulunmaktadır. Bu nedenlerle idare, üniversite kurulması yolundaki olumlu görüşünü geri almış ve başlangıçta uygun görüşlü karar geri alınmakla olumsuz duruma gelmiştir.

Öte yandan bilindiği gibi idare işlemini her zaman geri alabilir. Ancak, işlemini geri alan idarenin bunu makul sürede yapması hukuk gereğidir. Olayda davalı idare, üniversite kurulmasına ilişkin 6.11.1987 günlü kararını dava konusu 22.3.1989 günlü kararı ile geri aldığından aradan bir buçuk yıl kadar bir süre geçmişse de, bu sürenin Osmanlı döneminden gelen bir vakfın üniversite kurması gibi büyük ve tarihi bir olayda işlemin geri alınması için makul bir süre olduğunun kabulü gerekir. Kaldı ki Üniversite kurulması işlemleri tamamlanmadan, henüz kuruluş aşamasında iken işlem geri alınmıştır.”⁴²⁴

şeklindeki gerekçelerle davanın reddine karar verilmiştir. Böylece Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin üniversite hastanesi olması bir kez daha engellenmiştir. YÖK'ün bu kararı doktrinde de yoğun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Özellikle vakfiyede geçen “mekteb-i münif” ifadesinin bir yükseköğretim kurumu olarak anlaşılabileceğini belirten ve her halükarda Bezm-i Âlem Vakfına ait vakfiyede sağlık hizmeti dışında eğitimi de kapsayan pek çok amacın bulunduğunu söyleyen hukukçular, YÖK kararının hukuka uygun olmadığını dile getirmişlerdir.⁴²⁵

Bundan sonra Bezm-i Âlem Vakfı tarafından üçüncü üniversite kurma girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda yapılacak değişiklikler çerçevesinde ANAP Milletvekilleri tarafından verilen önerge ile Bezm-i

⁴²³ Gürkan, s. 243-244; Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 215.

⁴²⁴ Danıştay 8. D. E. 1989/501, K. 1991/380, T. 4.3.1991 (www.kazanci.com.tr).

⁴²⁵ Bezm-i Âlem vakfı adına üniversite kurulmasına ilişkin hukukçular arasındaki tartışmalar için bkz. Çevik, s. 107 - 114.

Âlem Üniversitesi tekrar kurulmuştur.⁴²⁶ Ancak SHP tarafından, vakıfların “yükseköğretim kurumu” adına altında üniversite kurmasının, üniversite kurma yetkisinin sadece devlete ait olduğunu ve üniversitelerin ancak Kanunla kurulabileceğini belirten Anayasa’nın 130. maddesi hükmüne aykırı olduğu gerekçesiyle iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin 29.06.1992 tarihli kararıyla ilgili hükümler iptal edilerek herhangi bir kurucu yasa olmaksızın vakıflar tarafından vakıf üniversitesi kurulamayacağı belirtilmiştir.⁴²⁷

Bütün bunlardan sonra Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi’nin kurulması konusunda kararlı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi, öncelikle Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi’nin kurucu vakıflarına ait vakfiyede şart tebdili yoluna gitmiştir.⁴²⁸ Şart tebdilinin temel sebebi, üniversite kurulmasını engelleyen idari ve adli kararlarda, Bezm-i Âlem vakfının ve özellikle hastanenin, vakfiye şartlarına uygun olarak faaliyet gösterdiğinin ve vakfiyede üniversite kurulmasına imkân sağlayacak herhangi bir şartın bulunmadığının vurgulanması olmuştur. Her ne kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Bezm-i Âlem Vakfı, Silahtar Abdullah Ağa Vakfı ve Abdülhamit Sani Vakfına ait vakfiyelerdeki değişiklik arşiv kayıtlarında kamuya açık olarak henüz paylaşılmamış olsa da, konuyla ilgili mahkeme kararları şart tebdiline ilişkin ipuçları vermektedir.⁴²⁹ Buna göre Vakıflar Meclisi, üniversitenin kurucu vakıfları olan mezkûr üç vakfın vakfiyelerinde yer alan eğitim ve hayır şartlarını, “her seviyede eğitim ve öğretim (ilköğretim, kolej, meslek lisesi, meslek yüksekokulu, yüksekokul, fakülte, üniversite, enstitü) kurumu kurmak ve işletmek” şeklinde değiştirmiştir.

Nihayet 24 Nisan 2010 tarihinde yürürlüğe giren 5981 sayılı Kanun ile 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu’na Ek Madde 124 eklenerek Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi kurulmuştur. Anılan maddeye göre; “*İstanbul’da Bezm-i Alem Valide Sultan, Silahtar Abdullah Ağa ve Abdülhamit Sani mazbut vakıfları adına Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun vakıf yükseköğretim kurumlarına ilişkin hükümlerine tabi olmak üzere, kamu tüzel*

⁴²⁶ Yıldırım, *Gureba Hastanesi’nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 215.

⁴²⁷ Anayasa Mahkemesi GK, E. 1991/21, K. 1992/42, T. 29.6.1992 (www.lexpera.com.tr).

⁴²⁸ 21.04.2009 tarihli Şart Tebdil Kararı, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 50 sayılı Tescil Kutusu’nda ve 2129 sayılı Dosya içerisinde bulunmakla birlikte karara erişim araştırmacılara kapalıdır.

⁴²⁹ Anayasa Mahkemesi GK, E. 2010/57, K. 2012/14, T. 26.1.2012 (www.lexpera.com.tr).

kişiliğine sahip Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi adıyla bir vakıf üniversitesi kurulmuştur.” Üniversitenin kurulmasıyla birlikte kurucu mazbut vakıflara ait tüm gayrimenkuller üzerinde Üniversitenin mütevelli heyetine intifa hakkı tanınmıştır.⁴³⁰ Ayrıca Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi de üniversiteye bağlanmıştır.

Ancak Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin kurulmasına ilişkin Kanun'un kabulü akabinde ana muhalefet partisi CHP'nin TBMM grubu adına grup başkanvekilleri tarafından Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin kurulmasına ilişkin Kanun maddesinin iptali için Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davası açılmıştır.⁴³¹ İptal davası temel olarak üç gerekçeye dayanmıştır. Öncelikle kurucu vakıflara ait vakfiyelerde “üniversite kurulmasına” ilişkin herhangi bir şart olmamasına rağmen, Vakıflar Meclisi'nin 21.04.2009 tarihli ve 195 sayılı şart tebdili kararıyla bu vakıfların üniversite dâhil çeşitli düzeylerde eğitim kurumları kurabileceği şeklinde şart tebdili yapılmıştır. Ancak bu değişikliğin, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 14. maddesine⁴³² aykırı olduğu, vakfın faaliyetleri açısından herhangi bir zorunluluk olmadan bu şekilde bir şart tebdilinin yapılamayacağı ve doğal olarak buna istinaden bir üniversitenin kurulamayacağı iddia edilmiştir.

İptal davasının diğer gerekçesi ise, mazbut vakıfların malvarlığının Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olmadığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, özel hukuk tüzel kişisi olan bir mazbut vakfa ait malvarlığının kamu tüzel kişisi olan bir üniversiteye tahsis edilmesi konusunda yetkisini aştığı yönünde olmuştur. Ayrıca ihale kanununa tabi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, üniversitenin kurucu vakıflarına ait olan malvarlığını, kurulacak olan üniversitenin mütevelli heyetine tahsis etmekle birlikte ihale kanunu kapsamının dışına çıkıldığı belirtilmiştir. Son olarak Anayasanın 130. maddesinde, vakıfların üniversite kurabileceğine yönelik mevcut hükmün, mazbut vakıflar adına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün üniversite kurabileceği şeklinde bir yorumu mümkün kılmadığı iddia edilmiştir.

⁴³⁰ Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, s. 215.

⁴³¹ Anayasa Mahkemesi GK, E. 2010/57, K. 2012/14, T. 26.1.2012 (www.lexpera.com.tr).

⁴³² 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 14. maddesi şu şekildedir: “*Vakıfların, vakfiyelerindeki şartların yerine getirilmesine fiilen veya hukuken imkân kalmaması halinde; vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla mazbut vakıflarda Genel Müdürlüğün; mülhak, cemaat ve esnaf vakıflarında, vakıf yöneticilerinin teklifi üzerine bu şartları değiştirmeye; hayır şartlarındaki parasal değerleri güncel vakıf gelirlerine uyarlamaya Meclis yetkilidir.*”

Anayasa Mahkemesi tarafından 26.01.2012 tarihli karar ile iptal davasına dayanak gösterilen iddialar reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin ret kararında şu temel gerekçelere yer verilmiştir:

“Anayasa'nın 130. maddesinin ikinci fıkrası, hangi tür vakıfların üniversite kurma ehliyetini haiz olacakları yolunda bir ayırım getirmemiştir. Bu durumda Anayasal ve yasal şartları taşıdıkları takdirde diğer vakıflar gibi mazbut vakıfların da yükseköğretim kurumu kurmalarının önünde hukuki bir engel bulunmamaktadır. Bu bağlamda 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 14. maddesi uyarınca mazbut vakıfların vakfiyelerindeki hayır şartlarının, çağın gereklerine uygun hâle getirilerek güncellenmesi, Devlet'in mazbut vakıfları yaşatma sorumluluğu nedeniyle hukuk devleti ilkesine aykırı olmadığı gibi, bu vakıfların eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmalarının sağlanması sebebiyle sosyal devlet ilkesinin de bir gereğidir.

Dava dilekçesinde; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mazbut vakıfların malvarlığı üzerindeki tasarruflarının, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'na tabi olması nedeniyle işlemlerinin denetimi mümkün iken, mazbut vakıfların, vakıf üniversitelerine tahsis olunan malları ile ilgili tasarruf yetkisinin, denetimi etkisiz kılacak şekilde üniversitelerin mütevelli heyetine bırakıldığı ileri sürülmekte ise de, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun Ek 18. maddesinin beşinci ve altıncı fıkraları uyarınca yardım alan vakıf yükseköğretim kurumları her yıl Nisan ayı sonuna kadar bir önceki yılın gelir ve giderlerini Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu'na göndermek zorunda olduklarından üçlü bir denetime tabidirler. Ayrıca Maliye Bakanlığı, denetime esas olmak üzere vakıf yükseköğretim kurumlarından her türlü belge ve bilgiyi istemeye ve gerektiğinde merkez denetim elemanları vasıtasıyla denetim ve inceleme yaptırmaya da yetkilidir.”

Ayrıca kararda, kurucu vakıflara ait malvarlığının mülkiyet hakkının mütevelli heyetine devredilmediği, üniversite faaliyeti devam ettiği müddetçe faydalanılmak üzere mütevelli heyeti lehine salt intifa hakkı tahsis edildiği belirtilmiş ve bu yöndeki iddia da reddedilmiştir.

Kanaatimizce Anayasa Mahkemesi'nin kararı isabetlidir. Üniversitenin kurucu vakıflarınca, o dönemde mevcut olmayan bir kurumun (üniversite) şart koşulması elbette beklenemez. Teknolojinin hızla geliştiği ve tıp biliminin her gün daha da ilerlediği bir dönemde, bu gelişmeleri takip eden bir tıp fakültesinin kurulması, vakıf çalışmaları kapsamında sunulacak sağlık hizmetinin de önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Vakfiyenin, çağın şart ve ihtiyaçlarına uyarlanması ve bu çerçevede bir

üniversitenin kurulması, Ali Himmet Berki gibi pek çok önemli vakıf hukukçusunun da kabul ettiği ve destek verdiği bir uygulamadır.⁴³³

Sonuç olarak iptal davasına yönelik ret kararının verilmesiyle birlikte Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi'nin kuruluşuna yönelik itirazlar kesin olarak bertaraf edilmiş ve pek çok teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen yıllarca hedeflenen ve yoğun çabalar sonucu kurulan Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi faaliyete geçmiştir. Böylece her ne kadar kurucu vakıflar mazbut vakıf statüsünde olsa da, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idare ve temsilinden bağımsız olarak müstakil bir tüzel kişiliğe sahip bir üniversite kurulmuştur.⁴³⁴ İlk aşamada Üniversite bünyesinde Eğitim Fakültesi de yer almasına rağmen daha sonra 02.03.2015 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi Rektörlüğü Bünyesinde yer alan Eğitim Fakültesi ile Eğitim Bilimleri Enstitüsünün bağlantısı değiştirilerek yine bir vakıf üniversitesi olan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanmıştır. Böylece Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi, hâlihazırda tamamen sağlık bilimlerine yoğunlaşan bir vakıf üniversitesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

⁴³³ Çevik, s. 113.

⁴³⁴ Bkz. Ali Çakmakçı, **Vakıf Üniversitelerinin Mali Sorunları**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 173.

SONUÇ

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve cumhuriyetin ilanından sonra hızlanarak devam eden kodifikasyon hareketi, vakıf hukukunu da etkilemiştir. Özellikle Osmanlı'daki toprak sistemi içerisinde vakıf arazilerinin çok büyük bir alan kaplaması ve en temel kamusal hizmetlerin vakıflar aracılığıyla sunulması gibi hususlar düşünüldüğünde, kodifikasyon sürecinin en çok tartışılan konularından birisi vakıflar olmuştur. Vakıfların bu önemli işlevleri dolayısıyla, İslam hukuku içerisinde doğan bu hukuki kurum, ıslah (modernize) edilerek cumhuriyet Türkiye'sinde de muhafaza edilmek istenmiştir. İsviçre hukukuna göre hazırlanan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde vakıf kurumu, İsviçre hukukuna uygun şekilde düzenleme bulmuştur. Ancak ciddi boyutta uyarlama sıkıntısı çıkma ihtimali dolayısıyla, bu Kanun'dan önce Osmanlı Hukuku kurallarına göre kurulan vakıflar için ayrı bir düzenleme yapılması öngörülmüştür. Bu düzenleme, İsviçreli hukuk profesörü Hans Leeman tarafından hazırlanan 1935 tarihli Vakıflar Kanunu olmuştur. Bu Kanun ile birlikte eski vakıf - yeni vakıf ayrımı ortaya çıkmış; 743 sayılı Kanun öncesi kurulan vakıflar "eski vakıf" olarak nitelendirilerek onlara özel hükümler getirilmiştir.

Yeni vakıf hukuku ile Osmanlı hukuku arasında hem farklılıklar hem de benzerlikler bulunmaktadır. Bu kapsamda tezimizde vakıf kavramı, vakfın unsurları ve türleri gibi temel konular, yeni vakıf hukuku ile Osmanlı Hukuku arasında mukayese yapılarak ele alınmıştır. Bir malvarlığının sürekli olarak belirli bir amaca özgülenmesi olarak tanımlanan vakıfta; hem yeni vakıf hukuku hem de Osmanlı Hukuku açısından, vakfeden, vakfedilen mal ve amaç gibi benzer unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Yeni vakıf hukuku ile Osmanlı Hukuku arasındaki en temel farklılık vakıfların türleri açısından tasnifinde görülmektedir. Buna göre yeni vakıflar; aile vakıfları, çalıştıranlara ve işçilere yardım vakıfları ve kamuya yararlı vakıflar olarak üçe ayrılmakta iken eski vakıflar; mahiyetleri bakımından, mülkiyetleri bakımından, idareleri bakımından ve kullanılışları bakımından pek çok alt gruba ayrılmaktadır.

Eski vakıfların büyük bir çoğunluğunu oluşturan mazbut vakıflar, neredeyse hiçbir özerkliği olmayan bir hukuki rejime tabi tutulmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil edilen mazbut vakıfların; eski vakıfların çoğunluğunu oluşturmasının çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle Osmanlı Hukukuna göre, padişahlar, paşalar, Osmanlı hanedanı üyeleri tarafından kurulan vakıflar Evkaf-ı Hümayun

Nezareti tarafından yönetilmekte olduğundan cumhuriyet dönemi öncesinde de mazbut vakıf statüsünde görülmüştür. 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi sonrası da bu vakıfların mazbut vakıf statüsü devam etmiştir. Alelade bireylerce kurulan vakıflara kıyasla padişahlar, valide sultanlar veya paşalar tarafından kurulan vakıfların çok daha büyük ve kapsamlı olacağı muhakkaktır. Bunun yanı sıra 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile eski vakıfların pek çoğunun çeşitli sebeplerle mazbut vakıf statüsüne sokulduğu görülmektedir.

Bir diğer ifadeyle 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile, zaten önemli miktarda vakıf ve malvarlığını içeren mazbut vakıfların kapsamı genişletilerek irili ufaklı pek çok vakıf bu statüye sokulmuştur. Nitekim Kanun'a göre önceden zapt edilmiş vakıflar, kanunen ve fiilen hayri çalışması kalmamış vakıflar, mütevelliliği vakfedenin alt soyundan başkasına şart edilmiş vakıflar, mütevellisi olmayan vakıflar ve kütüğe kaydettirilmemiş vakıflar mazbut vakıf statüsünde kabul edilmiştir. Bunun temel sebebinin, devlet tarafından eski vakıfların kontrol altında tutulması isteği olduğu düşünülmektedir. Zira mülhak vakıflar ve cemaat vakıfları kısmen özerk bir yapıya sahip olsalar da mazbut vakıflar tamamen Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmekte ve temsil edilmektedir.

Mazbut vakıfların tamamen ve doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare ve temsil edilmesi, doktrindeki bazı görüşlerin aksine, vakıfların birbirinden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden ayrı ve bağımsız tüzel kişiliklere sahip olmasına engel teşkil etmemektedir. Bir başka deyişle 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile birlikte mazbut vakıfların, diğer vakıflar gibi ayrı birer tüzel kişiliğe sahip olduğu düşüncesi hem doktrinde hem de mahkeme kararlarında çoğunluğa ulaşmıştır.

Tüzel kişilik meselesiyle irtibatlı olarak mazbut vakıfların, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi idari bir organca temsil edilmesi dolayısıyla doğrudan kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Temel vakıf hukuku prensipleri ve mevcut düzenlemeler birlikte düşünüldüğünde, mazbut vakıf tüzel kişiliğinin, özel-kamu karma bir tüzel kişiliğe sahip olduğunun kabulü gerekmektedir.

Eski vakıflara, özellikle mazbut vakıflara ilişkin düzenlemeler incelendiğinde, mazbut vakıfların tasfiyesinin bir diğer önemli konu olduğu görülmektedir. Nitekim eski

vakıf-yeni vakıf sistemi benimsendikten sonra yapılan kanuni düzenlemelerde, adeta eski vakıfların tasfiyesinin amaçlandığı görülmektedir. Örneğin eski vakıflara ait suların ve mezarlıkların belediyelere devredilmesi, eski vakıflara ait arazi ve arsaların çiftçilere dağıtılması, icareteynli ve mukataalı vakıfların tasfiye edilmesi gibi düzenlemeler, pek çok vakfın tamamen tasfiyesi/ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte hala önemli miktarda mazbut vakfın varlığını devam ettirmesi ve hatta bu vakıfların hâlihazırda önemli hastane ve üniversitelere kurucu olması, mazbut vakıflara yönelik detaylı çalışmalar yapılması konusunda araştırmacıları motive etmektedir.

Bezm-i Âlem Vakfı, idaresi bakımından bir mazbut vakıf olarak, kurulduğu tarihten itibaren önemli hayır hizmetleri sunan ve türlü zorluklara rağmen varlığını devam ettiren eski bir vakıftır. Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından kurulan bu vakıf, günümüzde sağlık bilimleri alanında uzmanlar yetiştiren bir vakıf üniversitesinin (Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi) ve buna bağlı bir üniversite hastanesinin (Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi Hastanesi) kurucusudur. Ayrıca İstanbul'da bu vakfa ait pek çok cami ve çeşme de varlığını sürdürmektedir. İyi niyetlerle ve topluma hizmet saikiyle kurulan pek çok vakıf zamanla tahrip olmuş; kötü yönetim sonucu yahut ihyaya değil tasfiyeye yönelik kanuni düzenlemeler sebebiyle satılmış, kamulaştırılmış veya vakfiyede öngörülen amaçlarla çelişecek işler için kullanılmış olsa da, Bezm-i Âlem Vakfı bu süreçlerden salimen çıkabilmiş ve günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiştir.

Bezm-i Âlem vakfiyesi incelendiğinde, dini ve hayri bazı gayelerin olduğu ve vakfa bu gayeler doğrultusunda önemli miktarda taşınır ve taşınmaz malvarlığının tahsis edildiği görülmektedir. Ancak bu gayelerden en önemlisi şüphesiz ki hastaneye yönelik olandır. Bezm-i Âlem tarafından inşa ettirilen ve “fukara-yı müsliminin” ücretsiz olarak tedavi edilebilmesi için büyük miktarda malvarlığı tahsis edilen Gureba-i Müslimin Hastanesi, Osmanlı döneminde “hastane” olarak isimlendirilen, yüksek kapasiteli ve modern ilk sağlık kuruluşu olmuştur. Hastane, kurulduğu yıllardan itibaren, kısa müddetli kesintiler olsa da, günümüze kadar ücretsiz olarak fakir ve muhtaçlara muayene ve tedavi hizmeti sunmuştur. Tezimizde, hastanenin geçirdiği süreçler/devirler ele alınmış ve mevcut durumda vakfiyeye uygun bir şekilde hizmetine devam ettiği tespit edilmiştir.

Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi, kurulduğu ilk zamanlardan itibaren tıp öğrencilerinin pratik yaptığı, kimi zaman dersler yapılan bir hastane olmuştur. Bu durum, Bezm-i Âlem Vakıf Hastanesi'nin bir üniversite hastanesi yapılmasına yönelik mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Pek çok defa Bezm-i Âlem Vakfı adına üniversite kurulmaya çalışılmış, ancak gerek YÖK kararıyla gerekse mahkeme kararlarıyla bu hedef gerçekleştirilememiştir. Şüphesiz ki üniversitenin kurulmasındaki en büyük engel, Bezm-i Âlem vakfiyesinde “üniversite kurma” şartının olmamasıdır. Oldukça tartışmaya sebebiyet veren bu duruma karşın Vakıflar Meclisi tarafından 2008 yılında Bezm-i Âlem vakfiyesinde değişiklik yapılmış ve üniversite kurma şartı getirilmiştir. Bundan sonra 2010 yılında Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. Kurucu Kanun maddesine yönelik Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davası açılrsa da bu dava kabul edilmemiş ve yıllarca süren bir mücadele sonucunda Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi kurulmuştur.

Gerek yaşanan tarihsel süreç gerekse hukuki düzenlemeler, eski vakıf hukukunu karmaşık hale getirmektedir. Eski vakıflara yönelik belgelerin Osmanlıca olması da, bu konuda çalışmak isteyen hukukçular önünde engel teşkil etmektedir. Bunlarla birlikte aradan geçen neredeyse yüzyıla rağmen eski vakıfların varlıklarını devam ettirmesi ve eski vakıflardan kaynaklı uyuşmazlıkların çıkması, bu konunun güncelliğini yitirmediğini göstermektedir. Özellikle İsviçre'den iktibas usulüyle oluşturulan ve Türk hukuk geleneğinden kopuk yeni vakıf hukukunun problemlerinin anlaşılması, eski vakıf sisteminin bilinmesini ve çalışılmasını da gerektirmektedir. Bu kapsamda eski vakıfların hukuki boyutlarını ele alan çalışmaların artması ve günümüze kadar varlığını devam ettiren vakıfların detaylı olarak incelenmesi, ülkemizdeki vakıf hukuku bilincini artıracak ve yeni vakıfların beraberinde getirdiği sorunlara da alternatif çözüm yolları sunabilecektir. Nitekim geçmişini bilmeyen bir toplumun, geleceğini inşa edemeyeceği kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

- Andonyadı, Toma. **Kamus-u Kavanin**. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1892.
- Akgündüz, Ahmet. “İslam Hukukuna Göre Vakıf Mallarının Mülkiyet Meselesi”. **Bakanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu**. Ankara; Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, ss. 13-29.
- Akman, Ahmet. **Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi**. Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Akyıldız, Ali. “Vakfın Kuruluşunda Amaç ve Malvarlığı Denetimi ile Vakıflarda Dernekleşme Eğilimi Problemi”. **Vakıflar Dergisi**, S. 26, 1997, ss. 411-426.
- Ataseven, Asaf. **Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Âlem Valide Sultan Gureba Hastahanesi**. İstanbul: 1985.
- Ataseven, Asaf. “Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialeem Valide Sultan Gureba Hastanesi”. **Vakıf Haftası Dergisi**, S. 1, 1984, ss. 86-91.
- Atıf Bey. **Arazi-i Kanunname-i Hümayuni Şerhi**. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1319 (h.).
- Ayan, Mehmet ve Nurşen Ayan. **Kişiler Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Aydın, Mehmet Akif. **Türk Hukuk Tarihi**. İstanbul: Beta Yayınları, 2014.
- Aydın, Mehmet Akif. “Arazi Kanunnamesi”. **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. C. 3, İstanbul: 1991.
- Aydın, Davut. “Cumhuriyet Dönemi Vakıfları: Tarihi bir Bakış ve Vergi Muafiyetine Sahip Vakıfların Mali Krizi”. <https://degisimicinbagis.org/wp-content/uploads/2006/03/TurkiyedeHayirSeverlikVatandaslarVakiflarSosyalAdaletCumhuriyetDonemiVakiflari.pdf> (11.03.2019).
- Aykanat, Mehmet. “Mecelle’de İş Sözleşmesi”. **Akademik Bakış Dergisi**, S. 47, Ocak - Şubat 2015, ss. 53-62.

Ballar, Suat. **Yeni Vakıflar Hukuku**. İstanbul: Der Yayınları, 2015.

Berki, Ali Himmet. **Vakıflar**. İstanbul: Cihan Kitaphanesi, 1940.

Berki, Ali Himmet. **Hukuk Tarihinden İslam Hukuku**. Ankara: Örnek Matbaası, 1955.

Berki, Ali Himmet. "Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller". **Vakıflar Dergisi**. S. 8, 1969, ss. 335-340.

Berki, Ali Himmet. "İslam'da Vakıf Sahih ve Gayrisahih Nevileri". **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. S. 1-4, 1957, ss. 19-26.

Celal Nuri. **Havaic-i Kanuniyemiz**. İstanbul: Matbaa-i İċtihat, 1331 (h.).

Çakmakçı, Ali. **Vakıf Üniversitelerinin Mali Sorunları**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Çevik, Kemal. "Mazbut Vakıfların Tüzel Kişiliği ve Vakıf Üniversitelerine Kurucu Üye Olma Ehliyetleri". **Vakıf Haftası Dergisi**. S. 7, 1990, ss. 103-115.

Çevrimli, Nilgün. "Haseki Hürrem Sultan'ın Kudüs Vakfiyesi Örneğinde bir Vakfiye Analizi". **Vakıf ve Toplum**. S. 5, Mayıs 2015, ss. 96-111.

Çınar, Ömer. "Taviz Bedeli ve İcareteynli Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi". **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C. 15, S. 1-2, 2011, ss. 105-117. (Çınar, Taviz Bedeli).

Çınar, Ömer. "Mazbut ve Mülhak Vakıflarda Galle (Gelir) Üzerinde Vakıf Evlatlarının ve Diğer İlgililerin Hak Sahipliği ve İntifa Hakkı Hayrından Fazla Olan Mülhak Vakıfların Aile Vakfına Dönüştürülmesi". **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**. C. 22, S. 3, 2016, ss. 827-855. (Çınar, Galle Alacağı).

Çilingir, Hamdi. "Hanefi Vakıf Hukukunda Gaye Unsuru", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Çoruhlu, Yakup Emre, Osman Demir, Okan Yıldız ve Hülya Yılmaz. "Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30. Madde Uygulaması". **İstanbul Barosu Dergisi**. C. 90, S. 1, 2016, ss. 35-58.

Demirbaş, Harun. "Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakfına İadesi (Vakıflar Kanunu m. 30'un Uygulanma Şartları)". **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C. 9, S. 119-120, 2014, ss. 117-131.

Dural, Mustafa, Tufan Öğüz ve Mustafa Alper Gümüş. **Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014.

Em, Ali. **Türk Hukuk Sisteminde Vakıflar**. Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

- Ercil, Oya. “Yargıtay Kararlarıyla Vakıflarda Kurucu İrade”. **Vakıflarda Kurucu İradesinin Korunması ve Sürdürülmesinin Uygulamada Yarattığı Sorunlar Konulu Panel.** 9 Aralık 2010, Ankara, <https://www.tusev.org.tr/userfiles/image/No%2053%20Kurucu%20İrade%20Raporu%20TUSEV%20-TEHAV%20.pdf> (23.03.2019).
- Ergün, Ömer. “Medeni Hukuk Tüzel Kişilerinin Ehliyet Durumu”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Ertem, Adnan. “Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar”. **Vakıflar Dergisi.** S. 36, Aralık 2011, ss. 25-65.
- Ertuç, Hüseyin. “İslam Dünyasında Vakıfların Geri Kalmasının Sebepleri”. **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** C. 4, S. 1, 2011, ss. 79-95.
- Genca, Elif. “Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-ı Hümayun Nezareti)”. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 72, S. 1, 2014, ss. 531-554.
- Göçer, Kenan. “Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** C. 4, S. 1, 2014, ss. 123-150.
- Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf”. **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** C. 42, İstanbul: 2012.
- Güneri, Hasan. **Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri.** Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Güneş, Yunus ve Üstüner Birben. “1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi Üzerine Bir Tartışma”. **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.** S. 2, Aralık 2012, ss. 58-71.
- Gürkan, Mahmut. “Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi”. **Vakıflar Dergisi.** S. 35, Haziran 2011, ss. 235-248.
- Gürkan, Kazım İsmail. **Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi.** İstanbul: 1967.
- Hasan Rıza. **Ahkam’ul-Evkaf.** Bağdat: Matbaat’ul-Fırat, 1935.
- Hatemi, Hüseyin. **Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi.** İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969. (Hatemi, Vakıf Kurma Muamelesi).
- Hatemi, Hüseyin. **Medeni Hukuk Tüzel Kişileri.** İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1979.
- Hatemi, Hüseyin. “Vakıf Kurumuna Hukuk Tarihi Açısından Genel Bir Bakış”. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.** C. 55, S. 4, 1997, ss. 111-128.
- Hennigan, Peter C. **The Birth of a Legal Institution: The Formation of the Waqf in Third-Century A.H. Hanafi Legal Discourse.** Boston: 2004.

- İstanbul Tabip Odası Hukuk Raporu, “Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nin Arsa, Bina ve Gelirleri Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi’ne Devredilemez”, 14.10.2010, <https://www.istabip.org.tr/dosyalar/hukuk/vakifgrebadeg.pdf> (01.05.2019).
- İşeri, Ahmet. “Vakıflar: Medeni Kanun’dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. S. 21, 1964, ss. 199-280.
- Kahraman, Seyit Ali. **Evkâf-ı Hümayun Nezareti**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Kalfazade, Selda. “Dolmabahçe Camii”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. C. 9, İstanbul: 1994.
- Karakoç, İrem. **Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi**. Ankara: Yetkin Yayınları, 2017.
- Kelebek, Mustafa. **İslam Vakıf Hukuku ve Sivas Darüşşifa Vakfiyesi**. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Kenanoğlu, M. Macit. **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Korkusuz, Refik ve Ömer Ergün. “Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar”. **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C. 12, S. 16 - 19, Mayıs 2007, ss. 69-138.
- Köprülü, Bülent. “Tarihte Vakıflar”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. 1951, ss. 479-518.
- Köse, Murtaza. **İslam Hukukunda Anonim Ortaklıklar**. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Mete, Zekai. “Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukuki Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar”. **Vakıflar Dergisi**. S. 35, Haziran 2011, ss. 1-20.
- Pilehvarian, Nuran Kara. “Bezmiâlem Valide Sultan’ın Eğitim Islahatlarındaki Rolü ve Valide Mektebi/Darulmaarif”. **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**. Hidayet Yavuz Nuhoğlu (der.). İstanbul: 2001.
- Polat, Fatma Şeyda. “Türk Medeni Kanununa Göre Kurulan Yeni Vakıfların Kuruluşu ve İşleyişi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Sarı, Mevlüt. **el-Mevarid: Arapça-Türkçe Lugat**. İstanbul: 1982.
- Sungurbey, İsmet. **Eski Vakıfların Yeni Sorunları**. İstanbul: 2001.

- Şentürk, M. Hüdai. “Bezmiâlem Valide Sultan”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. C. 6, İstanbul: 1992.
- Şentürk, M. Hüdai. “Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri Envanteri”. **Bezmiâlem Valide Sultan’ı Anma Sempozyumu**, 6 Mayıs 2015, https://www.academia.edu/36697096/M.H%C3%BCdai_%C5%9EENT%C3%9CRK_-_Bezmi%C3%A2lem_V%C3%A2lide_Sultan_vakfiyeleri_Envanteri.pdf (02.05.2019).
- Şimşek, Suat. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Edinimi”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**. S. 88, 2010, ss. 29-54.
- Oğuzman, Kemal, Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir. **Kişiler Hukuku: Gerçek ve Tüzel Kişiler**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.
- Ömer Hilmi Efendi, **İthaf’ul- Ahlaf fi Ahkami’l-Evkaf**. Osman N. Çataklı (haz.). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”. **Çerçeve Dergisi**. S. 10, Ekim 2008, ss. 124-128.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Vakfiye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. C. 42, İstanbul: 2012.
- Özkaya, Eraslan. **Eski Vakıf Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- Öztürk, Nazif. **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.
- Öztürk, Nazif. “Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerinde Düşünceler”. **Diyanet Dergisi**. C. 22, S. 2, 1986, ss. 3-17.
- Öztürk, Nazif. “M. Hamdi Yazır’ın Vakıfçılık Anlayışı”, **İslamî Araştırmalar Dergisi**. C. 5, S. 3, Temmuz 1991, ss. 208-214.
- Öztürk, Nazif. “Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler”. **Vakıflar Dergisi**. S. 25, 1995, ss. 291-296.
- Öztürk, Nazif, “XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri”. **Journal of Islamic Research**. C. 8, S. 1, Kış 1995, ss. 13-33.
- Tuncay, Aydın. **Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar**. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, 1984.
- Uğuralp, Ragıp. “Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü’ne Devrine Dair 7044 sayılı Kanun”. **VII. Vakıf Haftası**. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1990, ss. 137-141.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. **Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar**. İstanbul, 1937.

- Yazır, Elmalılı Hamdi. **Ahkamu'l-Evkaf**. Nazif Öztürk (haz.). Ankara: 1995.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. C. 42, İstanbul: 2012.
- Yıldırım, Nuran. **Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine**. İstanbul 2013.
- Yıldırım, Nuran. "Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Ne Zaman Açıldı?". **Toplumsal Tarih**. S. 214, Ekim 2011, ss. 54-58.
- Yıldırım, Nuran. "İstanbul'da Sağlık Hayatı". **Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, Coşkun Yılmaz (ed.). C. 4, ss. 92-137.
- Yıldırım, Nuran. "Dârüşşifalardan Modern Hastanelere/From The Darüşşifa To The Modern Hospital". **Tarihi Sağlık Kurumlarımız Darüşşifalar**. Nil Sarı (ed.). C. II, 2010, ss. 92-149.
- Yılmaz, Mustafa. **Eski Vakıfların ve Taşınmazlarının Günümüzdeki Hukuki Rejimi**. Ankara: Bilge Yayınevi, 2013.
- Yener, M. Serhat. **Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Mazbut Vakıf Taşınmazların Gayrimenkul Hukuku Meseleleri**. Ankara: Bilge Yayınevi, 2015.
- Yener, M. Serhat. **Eski-Yeni Vakıflar Kanununa Göre Vakıf Evladiyet Hukuku**. Ankara: Savaş Yayınları, 2017.

